

NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

Szabó László András:

A migráció hatására megjelenő magányos elkövetési mód kriminológiai szempontú vizsgálata és egy lehetséges megelőzési modell

János Pataki:

Situation Centre in the Private Sector

Gesztei László:

Az alapjogok nemzetbiztonsági szempontból történő korlátozása és az alapjogok korlátozásának alkotmánybíróági értelmezési gyakorlata II.

Kralovánszky Kristóf:

A villamosenergia-rendszer kiber- és nemzetbiztonsági kockázatai (1. rész)

Liffa Olivér Richárd:

Az első világháború balkáni (szerb) és isonzói frontjának hadműveletei

Sallai János:

A változások kezdete, az erdélyi magyarok kiengedése a nyugati határon 1985-től

Gyömbér Béla:

Turizmus a hidegháborús hírszerzés szolgálatában

Finszter Géza:

Állambiztonság – nemzetbiztonság

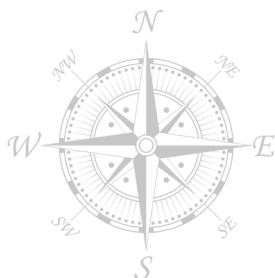
Felegyi Júlia:

Terroristafeleségek és -gyermekek – időzített bombák vagy áldozatok?

Dobák Imre:

Könyvajánló – Boda József – Regényi Kund szerk.:

A hírszerzés története az ókortól napjainkig című könyvéhez

A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM NEMZETBIZTONSÁGI INTÉZETÉNEK
ELEKTRONIKUS (ONLINE) MEGJELENÉSŰ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

7. évfolyam 3. szám • 2019

Impresszum

Nemzetbiztonsági Szemle

A Nemzeti Közsolgálati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756 (online)

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. habil. Boda József, NKE

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Béres János

Dr. Botz László

Dr. habil. Dobák Imre

Dr. Philipp Fluri, Svájc

Hazai Lászlóné dr.

Dr. Kobilka István

Dr. Kovács Zoltán András

Dr. Ludek Michalék, Csehország

Prof. Dr. Padányi József

Dr. Regényi Kund Miklós

Prof. Dr. Resperger István

Prof. Dr. Szakály Sándor

Dr. Takács Tibor

Dr. Vida Csaba

Főszerkesztő

Dr. habil. Dobák Imre, NKE

Szerkesztőség

Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet

Szerkesztő: Dr. Deák József

Szerkesztőségi titkár: Mezei József

Internetes elérhetőség: <http://nbszemle.uni-nke.hu>

Kiadó

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.

www.ludovika.hu

1089 Budapest, Orczy út 1.

info@ludovika.hu • +36 1 432 9000

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató

Olvasószerkesztők: Resofszki Ágnes, Gergely Zsuzsánna

Tördelő: Kőrösi László

Tartalom

Szabó László András:

A migráció hatására megjelenő magányos elkövetési mód kriminológiai szempontú vizsgálata és egy lehetséges megelőzési modell 3

János Pataki:

Situation Centre in the Private Sector 18

Gesztei László:

A alapjogok nemzetbiztonsági szempontból történő korlátozása és az alapjogok korlátozásának alkotmánybíróági értelmezési gyakorlata II. . . . 28

Kralovánszky Kristóf:

A villamosenergia-rendszer kiber- és nemzetbiztonsági kockázatai (1. rész) . . . 40

Liffa Olivér Richárd:

Az első világháború balkáni (szerb) és isonzói frontjának hadműveletei. 58

Sallai János:

A változások kezdete, az erdélyi magyarok kiengedése a nyugati határon 1985-től. 70

Gyömbér Béla:

Turizmus a hidegháborús hírszerzés szolgálatában 81

Finszter Géza:

Állambiztonság – nemzetbiztonság 98

Felegyi Júlia:

Terroristafeleségek és -gyermek – időzített bombák vagy áldozatok? 118

Dobák Imre:

Könyvajánló – Boda József – Regényi Kund szerk.: *A hírszerzés története az ókortól napjainkig* című könyvéhez 130

Szabó László András¹

A migráció hatására megjelenő magányos elkövetési mód kriminológiai szempontú vizsgálata és egy lehetséges megelőzési modell

Criminological Examination of a Lonely Crime Mode that Appears as a Result of Migration and a Possible Prevention Model

Magyarországon a migrációhoz, illetve a bevándorló háttérű személyekhez köthető bűncselekmények száma csekély. A migráció jelenségének médiában való megjelenése ellenben komoly érzelmeket generál. Ez létrehozhat csoportosulásokat, és elindíthat egyéneknél normasértő cselekmények elkövetésére sarkalló érzelmeket. A migráció jelensége egyszerre hordoz pozitív és negatív hatásokat. A negatív hatások közül az egyik legijesztőbb az, ahogy a gondolkodásunkat átformálja. Ez megfigyelhető a bevándorló háttérű személyek és a befogadó ország lakosainak egymáshoz való viszonyulásában. Tanulmányomban a migráció jelenségének hatására megjelenő magányos elkövetőt vizsgálom, fókuszba helyezve a megelőzés problematikáját. A magányos elkövető mind a befogadó, mind a bevándorló háttérű személyek között megjelenhet. Bemutatom, hogy a büntető dogmatikai és megelőzési modellek miként működnek vagy nem működnek. A tanulmány végén a magányos elkövető fogalmát alapul véve, faktorok segítségével egy lehetséges megelőzési modellt a megelőző vagy prediktív profilalkotást mutatom be.

Kulcsszavak: megelőzés, migráció, magányos elkövető, elrettentés, megelőző profilalkotás

¹ SZABÓ László András doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola, ORCID: 0000-0001-7957-0724

In Hungary, the number of offenses related to migration and persons with an immigrant background is small. However, the phenomenon of migration in the media generates serious emotions. This can create clusters and trigger emotions that trigger violations in individuals. The phenomenon of migration carries both positive and negative effects. One of the most negative effects of all the negative effects is how to transform our thinking. This can be seen in the relationship between people with an immigrant background and those in the host country. In my study, I investigate the lonely perpetrator of the phenomenon of migration, focusing on prevention issues. A lone offender may appear among both the host and the person with an immigrant background. I show how criminal dogmatic and preventive models work or do not work. At the end of the study, based on the concept of a lone offender, I present a possible prevention model using preventive or predictive profiling.

Keywords: prevention, migration, lone actor, deterrence, preventive profiling

Bevezetés

Magyarországon a migrációhoz, illetve a bevándorló háttérű személyekhez köthető bűncselekmények száma csekély. A migráció jelenségének médiában való megjelenése ellenben komoly érzelmeket generál. Ez létrehozhat csoportosulásokat, és elindíthat egyéneknél normasértő cselekmények elkövetésére sarkalló érzelmeket. A címben azért szerepel a megelőzés a bűnmegelőzés helyett, mivel a normasértéshez vezető folyamat egyéni szinten nagyon változatos. Sokszor megfoghatatlan, és még magának az egyénnek is nehéz szavakba öntenie azt a feszültséget, érzelmeket, amelyeket átél. Ez a migráció jelensége tekintetében, amely egyszerre hordoz pozitív és negatív hatásokat, különösen jellemző. A negatív hatások közül az egyik legmarkánsabb az, ahogy a gondolkodásunkat és érzelmeinket átformálja. Ez megfigyelhető a bevándorló háttérű személyek és a befogadó ország lakosainak egymáshoz való viszonyulásában, az integráció jelenségében. Tanulmányomban a migráció negatív hatására megjelenő magányos elkövetőt vizsgálom, mindezt a kriminológia tudományának szemszögéből. Fókuszba helyezem a megelőzés problematikáját. A magányos elkövető mind a befogadó, mind a bevándorló háttérű személyek között megjelenhet. Bemutatom, hogy a büntető dogmatikai és megelőzési modellek miként működnek vagy nem működnek. Először magát a dogmatikai háttérrel és annak létrejöttét tanulmányozom. Ismertetem a kriminológiai elméleteket, amelyek segítenek megérteni az elrettentés és a büntetés elméletét és azok kapcsolatát a megelőzéssel. Hogyan működik és miért nem működik a megelőzés a magányos elkövető kapcsán. A tanulmány végén egy lehetséges megelőzési modellt, a megelőző profilalkotást mutatom be. A tanulmány kifejezetten a profilozásra fókuszál abban a tekintetben, hogy a bűnüldöző hatóságok és az igazságszolgáltatás nézőköréből kieső lehetséges elkövetői kört vizsgálja, mindezt a migráció hatásának irányából.

A magányos elkövető meghatározása²

Farkas Johanna a terminológiai meghatározást és annak nehézségeit így fejt ki. Alapvetően a terrorizmus jelensége körül definíciós problémák körvonalazódnak, gyakorlatilag a mai napig nincs tudományos konszenzus a terminológiát illetően.³ Ez a tendencia jelenik meg a magányos merénylők meghatározásában is. Sokan például a magányos merénylőket összemoszák a dzsihadista merénylőkkel. Tehát a „magányos merénylő” angol kifejezéseiben reprezentálódik egyfajta diverzió, amely tovább gyűrűzik a terminológia világában, mert a kormányok, a privát szervezetek, a média és a kutatók is különféleképpen értelmezik a fogalmat, valamint eltérő kifejezéseket is alkalmaznak.⁴

A leaderless resistance Joosse szociológiai megközelítésében a szélsőjobboldali ellenállás egyfajta stratégiája, amely egyénileg vagy egy kisebb csoport tevékenysége során valósul meg, és a cselekmény motivációjában egyértelmű politikai indíttatás jelentkezik.⁵ A fogalom Louis Beam amerikai neonáci vezetőhöz kapcsolódik, aki 1992-ben kiadott esszéjében felszólítja a követőit: amennyiben a vezetőiket letartóztatják, hagyják el a hagyományos, piramis alakú szerveződési formát, és kis csoportokban vagy egyedül hajtsanak végre támadást a kormányzat és annak képviselői ellen.⁶ A leggyakoribb a már említett lone wolf terrorism kifejezés.⁷ Ennek szinonimája a solo-actor terrorism, amelyet például a Center for Terror Analysis alkalmaz.⁸

Az utóbbi időben a lone-actor kifejezést használják, példa erre Gill⁹ nagy összefoglaló munkája és az Europol legutóbbi tanulmánya.¹⁰ Spaaij a magányos merénylőt így definiálja: „A merényletet egyedül hajtja végre, nem kapcsolódik organizált terrorszervezethez vagy hálózathoz, a modus operandit maga tervezi ki és valósítja meg, bármilyen direkt külső utasítás vagy irányítás nélkül.”¹¹ Jelen munkában a Spaaij meghatározását ideológiai szempontokkal kiegészítő Connor definícióját tekintjük kiindulópontnak, amely napjainkban a legtöbb szakértő által elfogadott álláspont.

E szerint magányos merénylő az, aki egyetlen elkövetőként, valamilyen ideológia (politikai, vallási vagy egyéni cél) szellemében erőszakot hajt végre, külső segítség (tehát organizált terrorszervezet segítsége vagy a világháló) nélkül.¹²

² FARKAS 2016, 21–22.

³ SPAAIJ 2012, 856.

⁴ FELDMAN 2013.

⁵ JOOSSE 2007, 351.

⁶ BEAM 1992.

⁷ DICKSON 2015.

⁸ *Center for Terror Analysis: The Threat From Solo Terrorism and Lone Wolf Terrorism* 2011.

⁹ GILL 2015, 1–24.

¹⁰ *European Union Terrorism Situation and Trend Report* 2016, 5.

¹¹ NIJBOER 2012, 34.

¹² CONNOR–FLYNN 2015, 9.

Büntető dogmatikai előzmények, a megelőzés alapja

Ahhoz, hogy megértsük az elrettentés dogmatikáját, vissza kell nyúlnunk ahhoz a tételhez, amelyben megszületett. Ezt Borbíró Andrea kriminológus így fogalmazza meg: „A klasszikus paradigma az akaratszabadság tételén alapul. Az embert olyan racionális, szabadon cselekvő egyénnek tekinti, akinek magatartását, döntéseit csupán saját jól felfogott önérdeke alakítja. A klasszikus paradigma szerint ezért a bűnözésnek nincsen különösebb oka azon túl, hogy egyének saját érdekeiket követve úgy döntenek, hogy bűncselekményeket követnek el, mert ez nekik valamiért jó, azaz megéri (ezért hívják az ide tartozó kriminológiai elméleteket döntési vagy akarati elméleteknek is).”¹³ A büntetés elkerülhetlensége adja annak visszatartó erejét. Ezen elvek Cesare Beccaria *A bűnökről és büntetésekről*¹⁴ című munkájában jelennek meg. Ez volt az úgynevezett klasszikus paradigma kialakulása. Ez a büntetőpolitika sokáig háttérbe szorult, majd az 1970-es évektől fokozatosan a jóléti államok válsága és összeomlása után újra előtérbe került.

Ezt hívjuk neoklasszikus büntetőpolitikai fordulatnak, és 1984-re datálható. Megjelent a rendteremtő vagy más néven rendfenntartó állam, és az elrettentés dogmatikailag is ekkor került újra a fókuszba. Jellemzően párban szokták emlegetni a semlegesítéssel, vagyis a személy vagy a tett semlegesítésével. De vajon magát az elrettenést mi alapozza meg? Egy jelenség mint a bűnözés nagyságának hirtelen megváltozása, amely változást a felderítések száma nem tud követni. Magyarországon 1985–1992 között a regisztrált bűncselekmények száma négyeszeresére emelkedett, és a gazdasági-társadalmi változások az oksági folyamatokat is jelentősen átalakították.¹⁵ Szabó András kriminológus 1992-ben írta meg az *Igazságosan vagy okosan?* című könyvét, amelyben az ötödik fejezetet szentelte az elrettentés körbejárásának.

Szabó András így vezette le az elrettentés elméletét, amely részekből áll: *Fenyegetés, Fenyegetés beváltása, Választási lehetőség és felelősség, Előnyök és hátrányok egyenlege, Bizonyosság és szigor (elkerülhetlenség)*.¹⁶

Minden büntetésnek van generális és speciális elrettentő hatása. Itt a generális büntetésnek a potenciális bűnelkövetők a címzettjei. Speciális büntetés a már megbüntetett személyre hat. Az elrettentés jellemzői közül a legfontosabb a tett alapú büntetés, amely egyben tetтарыnyos is. Büntett és büntetés. Nem nézi sem az elkövető, sem az elkövetés pszichológiai, szociológiai vagy kulturális körülményeit. Nagyon jól alkalmazható a hirtelen megnövekedő jelenségek, mint a bűnözés vagy a migráció kezelésére, ez tény. Generális prevenciójú, így mindenkire ugyanúgy érvényes gyors és látványos eredménnyel jár. Relatív olcsó, mert nem igényel komolyabb szervezetfejlesztést, csupán az egyszeri technikai beruházás szükséges. Büntetőjogilag valamennyi visszatartó ereje van, és bűnmegelőző hatásáról beszélhetünk, de nem a bűnmegelőzés klasszikus hármastagolásának értelmében. Az elrettentés leginkább elterjedt formája az őrizetbe vétel. „Az őrizetbe vételek száma csökkenti

¹³ BORBÍRÓ et al. 2017, 36.

¹⁴ BECCARIA 2012, 112.

¹⁵ BORBÍRÓ et al. 2017, 754.

¹⁶ SZABÓ 1993, 99–100.

a bűnözést, mert közvetlen és azonnali nyomozás-eredményességet vagy társadalmi reagálást mutat.”¹⁷

Az elrettentés elméletében a tettet büntetjük, de a (neo)klasszikus paradigma már nem csak a tettet bünteti, hanem a technikai, környezeti eszközök fejlődésével a tett elkövetését nehezíti vagy akadályozza meg. Ezt hívjuk környezeti kriminológiának vagy szituációs bűnmegelőzésnek. Ronald W. Clarke¹⁸ amerikai kriminológus dolgozta ki az elméletet. Sokan a kriminológiai tudományos körökből, köztük maga Clarke sem tartja kriminológiának, tudománynak mivel a bűnözés oksági összefüggéseit nem vizsgálja és nem ad rá magyarázatot. Pusztán technikai megoldások összességének tartja.

A büntető dogmatikai változás következménye az illegális bevándorlás és a bevándorlási jog kriminalizálása, vagyis a „Crimmigration”. Lévy Miklós ezt így látja: „Így a büntetőjog az egyénnek és a társadalomnak erőszak révén, csalárd módon vagy egyéb bűnös szándékkal okozott károk megelőzésére törekszik, a bevándorlási jog pedig meghatározza, hogy ki lépheti át az országhatárt, tartózkodhat adott országon belül és kinek kell elhagynia azt. A két jogterület annyiban hasonlít egymásra, hogy egyaránt különböznek más jogágaktól. Amíg ugyanis a legtöbb jogág középpontjában az egyének és az üzleti szereplők közötti kapcsolatok és konfliktusaik szabályozása áll, addig a büntetőjog és a bevándorlási jog elsősorban az állam és az egyén közötti kapcsolatot szabályozza. A büntetőjognak és a bevándorlási jognak egyaránt a lényegéhez tartoznak a befogadó és kirekesztő rendszerek. Mindkét jogterület kijelöli, hogy szükséges-e, és ha igen, akkor miként befogadni, megtartani az egyéneket, mint a társadalom tagjait vagy kirekeszteni őket a társadalomból. Mindkét jogterület létrehozza a bennlévőket és a kívülállókat.”¹⁹ Ezt a „biztonságiasodás” folyamata is alátámasztja.

A megelőzés eredményessége a magányos elkövető kapcsán

A legmarkánsabb probléma az, hogy a büntető rendszer minél szélesebb sávot akar lefedni, így az egyedi elkövetők láthatatlanok maradnak számára. Ez abból az elvből vezethető le, hogy a büntetés elkerülhetetlen kell, hogy legyen. A magányos elkövetőt, legyen radikalizálódott vagy más motivációval rendelkező, ez nem fogja visszatartani tette elkövetésétől. Nem akarja a bűncselekményt megúszni, nem akar elmenekülni, csak addig folytatni, amíg minél nagyobb kárt nem okoz. A megelőzés alapja jelenleg a (neo)klasszikus büntetőpolitika, amely a büntett és büntetés elven működik, és a már ismertetett elrettentés elméletével van kapcsolatban.

A következőkben az elméletet részenként értelmezem a magányos elkövetőre fókuszálva: *Fenyegetés*: egyszerűen nem érdekli az elkövetőt. *Fenyegetés beváltása*: nem fél a büntetéstől, mivel vagy nem lesz már addigra életben, öngyilkos lesz vagy ezt a rendőrségen keresztül éri el. *Választási lehetőség és felelősség*: biztos, hogy kellően mérlegeli, megtervezi tettét. A felelősség mindig másé. A hatalomé, a társadalomé

¹⁷ SZABÓ 1993, 98–125.

¹⁸ CLARKE 1983, 225–256.

¹⁹ LÉVAY 2017, 154.

az áldozatoké. *Előnyök és hátrányok egyenlege*: ez kiemelten fontos szempont. Minél nagyobb pusztítás minél gyorsabban. *Bizonyosság és szigor (elkerülhetetlenség)*:²⁰ sajnos ez semmilyen formában nincs hatással rá. A magányos elkövető egy dologtól tart, hogy hamarabb felfedezik, és meggátolják tette véghezvitelében.

Minden büntetésnek van generális és speciális elrettentő hatása. Itt a generális büntetésnek a potenciális jövőbeni bűnelkövetők a címzettjei, akik valójában nem is a klasszikus értelemben vett elkövetők. Arról nincs adat, hogy mennyi terrorcselekményt akadályoznak meg, tehát így ennek a visszatartó ereje sem tud hatni. Nem tudni, mennyi potenciális magányos elkövetőt sikerül az elkövetés előtt észlelni. A médiába a sikeres vagy elkezdett cselekmények kerülnek be. Ezek inkább megerősítik a potenciális jövőbeni magányos elkövetőt, hogy ezt ő sokkal jobban fogja véghezvinni. A speciális büntetés a már megbüntetett személyre hat, akit ez nem érdekel, vagy nem történik meg a büntetés kiszabása. Vagyis az előzőekben már többször jelzett bűn nem maradhat büntetlenül elv csorbul. Az áldozatoknak, az áldozatok hozzátartozóinak és az egész társadalomnak okozott fájdalomról nem is beszélve. Kiemelte, hogy a sértettek nem kapnak semmilyen magyarázatot és kárpótlást. Az elkövetők sokszor hagynak maguk után valamilyen kiáltványt, ahol megmagyarázzák tettüket. Csak az áldozatok a miért pont én kérdésre soha nem kapnak választ.

A megelőzés tehát két okból nem működik. Első ok: nem ilyen típusú elkövetésre alkották meg. Második ok: az elkövető személyisége annyira egyedi, hogy a jelzőrendszer számára láthatatlan, észrevétlen tud maradni.

Egy lehetséges megelőzési modell, a profilalkotás

Az egyediség miatt a profilozás, a profilalkotás lehet a megelőzésre az egyik megoldás. A pszichológiai profilalkotásról a szakmai protokoll az alábbi megállapításokat teszi: „A pszichológiai profilalkotás az adott bűncselekményre vonatkozóan, elsősorban a pszichológiai adatok összegzése, értékelése és elemzése, valamint a pszichológia elméletek, módszerek és kutatási eredmények alkalmazása által az elkövetőről és cselekményéről valószínűsíthető pszichológiai jellemzők meghatározása.”²¹

A marylandi egyetemen készült tanulmány szerint²² a terrorizmus elleni küzdelemben a pszichológiai elemzések három szinten jelennek meg:

- Az egyéni jellemzők vizsgálata során a kutatók célja azonosítani azokat a személyiségjegyeket vagy pszichopatológiai vonásokat, amelyek együtt járnak a terrorista magatartás megjelenésével. Az első fejezetben már szó volt arról, hogy milyen egyéni és szociális jellemzők predesztinálják az egyént arra, hogy terroristává váljon; a mentális és személyiségzavar megjelenése és a hátrányos szociális, gazdasági és politikai helyzet együttesen megnöveli a terrorszervezetek befolyását az egyénre és a társadalomra nézve is. A mögöttes motiváció, a fogékonyságra való hajlam és a terrorista általános pszichológiai profiljának

²⁰ SZABÓ 1993, 99–100.

²¹ PÁSZTOR–MITYÓK–NÉMETH 2009.

²² KRUGLANSKI–FISHMAN 2009, 1–44.

megalkotása révén az elhárításban ki lehet szűrni azokat a személyeket, akik esetlegesen terrorcsoportok tagjai, vagy merényletre készülnek. A profil felállítása a deradikalizációs tervek készítésében is fontos szerepet játszik.

- A csoportszintű vizsgálatok a közös valóságészlelést, az új tagok bevonását célzó társadalmi befolyásolást, a terroristaideológia terjesztését és aszerint való nevelésének módját és a terroristanormák helyességét erősítő nyelvezetet állítják a kutatások középpontjába. A témát érintő szociálpszichológiai eredmények arra szolgálnak, hogy bemutassák, milyen csoportdinamikai, illetve egyén és csoport közötti interakciós jellemzők azonosíthatók a terror-szervezetek profiljában.
- A szervezeti szintet vizsgáló kutatások fókuszában azok a kiképzések, logisztikai és anyagi jellemzők vannak, amelyek meghatározzák a terroristacselekmények bekövetkezését. Ide tartoznak a stratégiai és taktikai megbeszélések, a célok megfogalmazása, a döntéshozatali módok, az elrettentés eszközei és a merényletek tervezésének és végrehajtásának módja. A szervezeti szintű elemzések azonosítják a csoporthierarchiát és a politikai célokat is. Ezek az eredmények segítenek abban, hogy előzetesen meg lehessen határozni a terroristacsoportok támadóeszközeit, illetve a lehetséges célpontokat annak érdekében, hogy a hatóságok megerősítsék azok védelmét.

A profilalkotással nem konkrét személyt jelöl meg, nem arra keresi a választ, hogy ki követte el a bűncselekményt, hanem milyen ember követte el. A megadott jellemzők egy része a feltételezett elkövetőre, másik része a feltételezett körülményekre, illetve indítékra vonatkozik. Meg lehet közelíteni személyi és cselekményi oldalról. A személyi oldalról tartalmazhatja az elkövető fizikai tulajdonságait, életkörülményeit, társas kapcsolatát, illetve más egyszerűen ellenőrizhető adatot. A profilozásnak három fő célja van:²³ az első az elkövető szociális jellemzőinek kiértékelése, a második a lélektani attribútumok megállapítása, a harmadik pedig kihallgatási technikák és eljárások létrehozása.

A kutatók között alapvetően konszenzus van abban a tekintetben, hogy a profilozásnak három megközelítése különíthető el: az FBI által kidolgozott módszer, a klinikai lélektani elmélet és a statisztikai adatokon alapuló technika. A pszichológia eszközeivel lehetőség nyílt arra, hogy a virtuális térben zajló tevékenység alapján azonosítani lehessen a potenciálisan veszélyt jelentő csoportokat és a magányos elkövetőket is.²⁴ Az internetes tevékenységgel foglalkozó profilalkotás is az előzőekhez hasonlóan zajlik, azonban az ilyen esetekben nincsen meghatározott helyszín és fizikai bizonyítékok, sőt, az esetek többségében nem bűncselekmény történik, hanem arra irányuló szándék kinyilvánítása. Emiatt a kutatók célja ebben az esetben a tényleges cselekvési valószínűség azonosítása, így sokkal inkább a profilozás preventív jellegén van a hangsúly. Tompsett és munkatársai 2005-ben azt vizsgálták, hogy milyen eltérések vannak a „normál” helyzetben végzett és a kibertérben zajló profilalkotás között. A kutatók szerint az utóbbi jellegéből fakadóan alkalmas arra,

²³ HOLMES–HOLMES 1996.

²⁴ SZIJÁRTÓ 2014, 19.

hogy azonosítsa az új bűnözői trendeket, és erről jelzést küldjön a rendvédelmi szervek számára, mielőtt a fenyegetések komoly problémává válnak.²⁵ A következőkben a prediktív analízist mutatom be, amely a profilalkotás megelőző használatában tud segíteni tudományos módszerként.

Prediktív analitika mint módszer

Az adatbányászat, big data kifejezésekkel a prediktív analízis (olykor predikciós analízis) gyakran szerepel együtt. A prediktív analízis (ritkábban: előrejelzés) az adat-tudomány egyik módszere. Lényege, hogy speciális jellemzők alapján kategóriákba sorolva adatainkat, a múltbeli viselkedést alapul véve valószínűsítünk („előre megmondunk” – innen a prediktív elnevezés) egy jövőbeli viselkedést adott helyzetben.²⁶

A prediktív elemzés komplex művelet, amelynek során ismert faktorok függvényében megfigyelve ismert eredményeket, ugyanezen faktorok ismeretében határozunk meg más, még nem ismert eredményeket. Lényege, hogy minél több múltbeli adatból jelezzük előre (modellezzük) a jövőbeli várható viselkedést. Olyan matematikai, statisztikai, ökonometriai módszerek összességét jelenti, amelyek adatbázisokon belül találnak összefüggéseket, és segítenek jobb döntések meghozatalában.

Az anyag szerint Shmueli és Koppius²⁷ 2010-es meghatározása szerint a prediktív analitika két összetevőből áll:

- empirikus prediktív modellek (statisztikai modellek és egyéb módszerek, mint például adatbányászati algoritmusok), amelyek előrejelzést adnak a megfigyelések alapján,
- a módszerek értékelése, a modell prediktív ereje, azaz előrejelző képessége (prediktív pontossága). Az a modell képes generálni pontos előrejelzést, amelyben az „új” is értelmezhető időben, azaz a megfigyelések egy jövőbeni időszakában.

A meghatározó viselkedési jellemzőket, amelyek eldöntik egy-egy konverzió valószínűségét, prediktoroknak nevezzük. Prediktor lehet például az időpont, időtartam, lokáció stb. Minél több prediktor áll rendelkezésre, annál pontosabb a prediktív elemzés. A prediktorokat az eredményesség érdekében egy-egy modellen belül kombinálni kell. Például prediktor lehet a fizikai közelség.

A gyakorlatban háromféle modell segítségével valósíthatjuk meg a prediktív elemzést. A megfelelő modell kiválasztása attól függ, mi az elemzés célja.

²⁵ TOMPSETT–MARSHALL–SEMMENS 2005.

²⁶ TESSÉNYI–KAZÁR 2012, 677–695.

²⁷ SHMUELI–KOPPIUS 2010, 48.

1. Deszkriptív modell

A legáltalánosabban használt prediktív analízises modell az üzleti tevékenységben. Lényege, hogy adatelemzéssel osztályozzuk (leírjuk – innen a modell elnevezése) ügyfeleinket, termékeinket. A prediktív modellel szemben nem egyetlen esemény (következmény, konverzió) szempontjából vizsgáljuk az elemet, hanem több szempontra, összefüggésre tekintettel csoportba soroljuk.

2. Prediktív modell

A múltbeli adatok elemzésével határozzuk meg egy jövőbeli esemény valószínűségét. A prediktív modellt akkor alkalmazzuk, ha egy adott következmény valószínűségét akarjuk meghatározni olyan elemre, amelynek egy vagy több tulajdonsága ismert. A módszer lényege, hogy az ismert karakterisztikummal bíró elem viselkedését vesszük alapul egy ismert adott helyzetre, és ezzel párhuzamba állítva valószínűsítjük egy másik, hasonló karakterisztikummal bíró elem viselkedését hasonló, de még nem ismert helyzetre.

3. Preszkriptív modell (más néven döntési modell)

Ez a modell adott döntések várható eredményeinek prognózisára szolgál, vagyis a különböző tényezők figyelembevételével az adott döntés valamennyi lehetséges kimenetelét és azok valószínűségét vizsgálja. Lehetőséget ad arra, hogy a különböző faktorok változtatásával vizsgáljuk az eredmény változását (például üzletünk bővítése előtt valószínűsíthetjük, mely termékek kereslete növekszik vagy csökken majd), optimalizáljunk. Második elnevezése arra utal, hogy rendszerint döntési mechanizmusok, szabályegyüttesek kialakítására szolgál.

A migráció jelensége és egy megelőzési modell a magányos elkövetőre

Először a bűnmegelőzés hármass rendszerébe helyezem el a jelenséget, majd a lehetséges prediktorokat veszem számba az egyéni jellemzőkre fókuszálva.

A bűnmegelőzés hármass rendszere: Elsődleges megelőzés a társadalomra kiterjedő prevenció (szociálpolitika). Ez a bevándorló háttérű személyek és a második generációs bevándorlók megfelelő szintű integrálása a társadalomba. Ezt a lakhatás, az oktatás, az egészségügy, a munkaerőpiaci helyzet és a társadalmi kulturális alapok jelentik. Helye a család, a közösségek és az iskola. Összességében a megfelelő szociálpolitika. Az integráció kétirányú, mert a társadalmat, a befogadókörzést is megfelelővé kell tenni az integrálásra, különben a befogadó és bevándorló oldal ellenállása komoly konfliktusok kialakulásához vezethet. Ez a legszélesebb spektrumú

megelőzési szint. Éppen ezért a legnehezebb és a legfontosabb az egyénre szabott eljárások lefolytatása. Ezen a szinten a legfontosabb a szűrés azoknak a viselkedési, személyiségi jegyeknek alapján, amelyek prognosztizálhatják a későbbi magányos elkövető attitűd kialakulását.

A másodlagos prevenció a veszélyeztetett csoportokra és egyénekre (migránsokra) vonatkozik. A másodlagos szint már a szűkebb, főként sérülékeny, veszélyeztetett egyének vagy a társadalom számára veszélyt jelentő egyének beazonosítására és a megfelelő megelőzési intézkedések megtételére alkalmas. Az egyénben itt már kialakul a feszültség a helyzete miatt, és ezzel együtt az agresszió is megjelenik. A normasértő cselekmények felszínre törnek, és hiányos kontroll esetében egyre súlyosabbá válnak. A megelőzés a jelzőrendszer, mint a családvédelem, ifjúságvédelem, a bűnmegelőzés szintjén van. Helye az iskola és a társadalom. Az esetleges magányos elkövető ezen a szinten kerül a hatóságok látókörébe. Itt dől el, hogy az állami szervezetek mit kezdenek vele.

A harmadlagos megelőzés a kriminalizálódás prevenciója (a büntető igazságszolgáltatás), ez nem része a tanulmánynak, mivel a lehetséges magányos elkövető már a hatóságok látókörébe került. A kriminológia vizsgálja az előéletet, a bűnözői karriert. Az egyén által elkövetett bűncselekmények előre vetítik a jövőbeni bűnözői aktivitást. Ezen bevándorló háttérű személyek szűrése a magányos elkövetés jövőbeni lehetőségének megelőzése miatt fontos. A fejlődéskriminológia, a börtönkriminológia és a börtönpszichológia eszközei segítenek a korai felismerésben és a mielőbbi reintegráció elkezdésében.

A következőkben a tanulmány tárgyát képező magányos elkövetőt vizsgálom, akinél semmilyen előzmény nem jelzi a normasértő bűncselekmény, terrorcselekmény megtörténtét. Sem a körülményei, sem az egyéni jellemzői első pillantásra nem utalnak agresszióra, szélsőséges viselkedésre és devianciára. Mindezt a kriminalisztikai profilalkotás és a prediktív analitika hármában a prediktorok segítségével teszem kontextusba, a migráció hatására megjelenő veszélyes cselekmények lehetséges megelőzésére koncentrálva.

A magányos merénylő fogalma a kiindulási pont. „A merényletet egyedül hajtja végre, nem kapcsolódik organizált terrorszervezethez vagy hálózathoz, a modus operandit maga tervezi ki és valósítja meg, bármilyen direkt külső utasítás vagy irányítás nélkül.”²⁸ Kiemelve a prediktorokat, vagyis egyedül, tervezetten, külső hatás nélkül. Ezt a hármast a statisztika módszerével vizsgálva. A statisztikai adatokon alapuló technika lényege, hogy a pszichológia eszközeivel lehetőség nyílt arra, hogy a virtuális térben zajló tevékenység alapján azonosítani lehessen a potenciálisan veszélyt jelentő csoportokat és a magányos elkövetőket is.²⁹ A szűrés irányához, vagyis a lehetséges veszélyt jelentő személyekhez hozzárendelve a prediktív analízis módszerét. A prediktív analízis (ritkábban: előrejelzés) az adattudomány egyik módszere. Lényege, hogy speciális jellemzők alapján kategóriákba sorolva adatainkat, a múltbeli viselkedést alapul véve valószínűsítünk („előre megmondunk” – innen a prediktív elnevezés) egy

²⁸ NIJBOER 2012, 34.

²⁹ SZIJÁRTÓ 2014, 19.

jövőbeli viselkedést adott helyzetben.³⁰ Az elemzés eredménye a prediktorok, vagyis az egyedül, tervezetten külső hatás nélküli cselekmények elkövetőinek pszichológiai jellemzőit prediktorokká alakítva, előre valószínűsíthető terrorcselekmények elkövetőinek személyét adja ki a módszer. A végső vizsgálatot a kockázatelemzés alapján egy szakértőkből álló csoport kell, hogy végrehajtsa.

Derült égből villám, ahogy a bűn- vagy terrorcselekmény megtörténik. Felmerül a kérdés, hogy a villám becsapását meg lehet-e jósolni. A válasz, igen. Így az emberi viselkedést is. A hosszú nyugalmas időszakot villanások szakítják meg.³¹ A villanások nem mások, mint a normál élethelyzetben az átlagos szintet többszörösen meghaladó fontosságú cselekmények vagy történések hirtelen nem várt bekövetkezése. Az emberi viselkedés kiszámíthatatlan és véletlenszerű. Viszont ha véletlenszerű, akkor kiszámítható. A fenti fogalmak összefoglalásából és a már megtörtént magányos támadások elkövetőinek szociológiai, pszichológiai, kriminalisztikai jellemzőit algoritmussá alakítva lehetséges egy nagymintás szűrés végrehajtása. Ez akkor igaz, ha a potenciális egyénnek van úgynevezett virtuális lábnyoma. Amennyiben ez nincs, akkor a már bemutatott bűnmegelőzés hármasságában elhelyezkedő szereplőknek van felelőssége a lehetséges magányos elkövetők felismerésére. A villanások mindkét esetben bekövetkezhetnek, csak a megelőzésük más képességeket igényel. Az elsőben a virtuális térben történik a szűrés, a másodikban a rendszer emberi tényezőin múlik a felismerés. Arra is lehet szűrni, hogy kinek nincs virtuális lábnyoma, mert más jellemzők fennállásával együtt ez utalhat az esetleges normasértő egyénre. Persze súlyozni kell a lehetséges normasértések között, a súlyosabbak azonnali eljárást, míg a könnyebbek inkább preventív, megfigyelő jellegű eljárást igényelnek.

Az „emberi viselkedés megjósolható” kijelentés pontosításra szorul. Nem minden esetben lehetséges a prediktív előrejelzés, mert az emberi cselekményeket külső és belső hatások befolyásolják, és a pillanatnyi pszichológiai, érzelmi és mentális állapot kiemelten hat rá. Egyes helyzetekben, egyes jelenségek kapcsán az azokhoz való viszonyulás alapján megjósolható az egyén jövőbeni esetleges cselekvése. Ilyen a migráció jelensége is, érzelmeket vált ki, szenzitív és megítélése nagyon szélsőséges. Jól megragadható jellemzőkkel rendelkezik, így a prediktorok jól meghatározhatók.

A migráció hatására létrejövő prediktorok számosak a tanulmányban, ezek összes bemutatása nem lehetséges. Legjellemzőbb és legismertebb az integrációs jelensége. Ehhez kapcsolódik az úgynevezett integrációs paradoxon. Az integrációs paradoxon lényege, hogy a befogadó társadalomba való integráció kiteljesedésével párhuzamosan a bevándorló elfordul a befogadó országtól, és ahelyett, hogy agresszív cselekményelkövetői hajlandósága csökkenne, növekedni fog.³² A jelenséget három különböző viszonylatban, prediktorban is vizsgálták: a befogadó országban való tartózkodás idejének növekedése kapcsán, a második és harmadik generációs

³⁰ TESSÉNYI–KAZÁR 2012, 677–695.

³¹ BARABÁSI 2010.

³² VERKUYTEN 2016, 583–596.

bevándorlók viszonylatában, illetve a szülők és gyermekek közötti asszimilációs különbségek hatásainak elemzése révén. Az általános trend azt mutatja, hogy

- minél tovább tartózkodik egy bevándorló a befogadó országban, annál valószínűbb, hogy agresszív cselekményeket fog elkövetni;
- a második és harmadik generációs bevándorlók több agresszív cselekményt követnek el, mint az első generációs bevándorlók;
- a szociálisan jól integrált fiatalok (függetlenül attól, hogy első vagy második generációs bevándorlónak számítanak-e) hajlamosabbak agresszív cselekmények elkövetésére akkor, ha szüleik kevésbé jól integráltak, mint azok a fiatalok, akik hasonló szülőkkel rendelkeznek, de ők maguk sem integrálódtak kellőképpen a befogadó társadalomba.

Az integráció ebben az értelemben asszimilációba fordul át. Haller József összegzésében a jelenség: „minél teljesebb egy bevándorló integrálódása, annál nagyobb bűnügyi kockázatot jelent a befogadó ország számára”.³³ Az integrációs prediktorok jól használhatók a bevándorló háttérű személyek megelőző profilozásában. Ugyanezen prediktorok megjelennek a befogadó személyek oldalán is, ott az úgynevezett integrációs elutasítás jelenik meg. Az idő szintén egy jellemző prediktor, az érkezők száma egy másik. A migráció hatására megjelenő magányos elkövető mind a bevándorló, mind a befogadó oldalon egy időben jelentkeznek. Érdemes a két prediktoregyüttest együtt vizsgálni, és az erősségüket komparatív módszerrel ütköztetni.

Konklúzió

Magyarországon a migráció jelenségének hatására magányos elkövető által elkövetett bűncselekmény nem történt. Ezen állapot változása sajnos nem kizárt. Viszont annak jelenleg nagyobb a valószínűsége, hogy belföldi személyek vagy csoportok a migráció jelenségét és annak veszélyességét zászlójukra tűzve más, a migrációt pozitív jelenségként értelmező csoportokat vagy egyéneket vegyenek célba. Ez egyes egyéneknél odáig is eljuthat, hogy már más állampolgárokat, a társadalmat vagy állami intézményeket veszélyeztető cselekményt hajtson végre. Ennek megelőzése, időben történő felismerése és a reagálás fontos állami, rendészeti, nemzetbiztonsági feladat.

A hagyományos büntetőpolitika számára, amely az elrettentésen, dogmatikai kriminálpolitikán alapul, a magányos elkövető bűnmegelőzési szempontból láthatatlan, nem érzékelhető. A büntetőpolitika, mint azt bemutattam, nem a magányos elkövetési mód megelőzésére és büntetésére lett megalkotva. Megoldás lehet a tanulmányban bemutatott megelőző vagy más néven prediktív profilozás. Amíg a profilalkotás alapvetően az ismeretlen elkövetőjű bűncselekmények lehetséges elkövetőinek beazonosítását segíti, a megelőző profilalkotás a magányos elkövető tekintetében a már megtörtént bűncselekmények, terrorcselekmények elkövetőinek egyedi pszichológiai, szociológiai, antropológiai, kriminológiai jegyeit összegyűjtve próbál olyan

³³ HALLER 2016, 100.

támpontokat adni, amelyek a lehetséges jövőbeni elkövetőket személyiségjegyeik alapján segítik beazonosítani, rámutatva a potenciális magányos elkövetőre.

Fontos azt leszögezni, hogy ez a szűrés nem működhet egy országos szintű jelzőrendszer nélkül, ahol a megfelelő szinteken tevékenykedő pedagógusok, családsegítők, pártfogó-felügyelők, rendőrök, iskolai pszichológusok, ifjúságvédők a megadott szempontok alapján a lehetséges jövőbeni elkövetőket egyenként felülvizsgálják. A magatartásukat elemezve teszik meg a következő lépéseket. Nem szabad egy pusztán csak lázadó vagy deviáns személy életét tönkretenni. Az ártatlanság vélelme itt is meg kell, hogy jelenjen. Az azonosításon kívül egyfajta proaktív stratégiát is ki lehet dolgozni a profilalkotás segítségével, mivel amennyiben a szakértő megfelelő tudással rendelkezik arról, hogy adott személyiség típus milyen elkövetői magatartással jellemezhető, előzetesen ki tudja szűrni a potenciálisan veszélyes elemeket.³⁴ Az sajnos kijelenthető, hogy nem lehet maximális biztonságot kiépíteni. Teljesen mindegy, hogy az agresszió iránya a kisebbségekre, a sérülékeny csoportokra irányul-e, vagy vallási motivációjú. A megelőzés mindenki érdeke. A biztonság közös ügy és közös konstrukció, produktum. A jövő a mesterséges intelligenciáké, amelyek segítik a nagymintás szűrést, tehermentesítik a szakembereket. A szándékfelismerő mesterséges intelligencia kiváltja az emberi munkát, viszont a végső szót, a megállapításokat csak szakember teheti meg, a mesterséges intelligencia nem helyettesítheti az emberi szakértelmet és empátiát.

Felhasznált irodalom

- BATES, Rodger A. (2012): Dancing With Wolves: Today's Lone Wolf Terrorists. *The Journal of Public and Professional Sociology*, Vol. 4, No. 1. 1–14.
- BARABÁSI Albert László (2010): *Villanások. A jövő kiszámítható*. Budapest, Libri.
- BEAUREGARD Eric (2007): Criminal profiling: Art or science? *The Society of Notaries Public of British Columbia*, Vol. 16, No. 4. 16–17.
- BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós (2017): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer Kft.
- BECCARIA, Cesare (2012): *A Bűnökről és büntetésekről*. Budapest, Attraktor Könyvkiadó.
- CLARKE, W. Ronald (1983) Situational Crime Prevention: Its Theoretical Basis and Practical Scope. *Crime and Justice*, Vol. 4, 225–256. DOI: <https://doi.org/10.1086/449090>
- CONNOR, Jeffrey C. – FLYNN, Carol R. (2015): *Report: Lone Wolf Terrorism*. National Security Critical Issue Task Force, Washington, Georgetown University.
- FARKAS Johanna (2016): A magányos merénylők radikalizálódása. *Acta Humana: Hungarian Centre for Human Rights Publications*, 4. évf. 5. sz. 17–31.
- FELDMAN, Matthew (2013): Comparative Lone Wolf Terrorism: Toward a Heuristic Definition. *Democracy and Security*, Vol. 9, No. 3. 270–286. DOI: <https://doi.org/10.1080/17419166.2013.792252>
- GILL, Paul (2015): *Lone-actor Terrorists – A Behavioural Analysis*. New York, Routledge. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315766348>

³⁴ BEAUREGARD 2007, 16–17.

- JOOSSE, Paul (2007): Leaderless Resistance and Ideological Inclusion: The Case of the Earth Liberation Front. *Terrorism and Political Violence*, Vol. 19, No. 3. 351–368. DOI: <https://doi.org/10.1080/09546550701424042>
- HALLER József (2016): Migránsok agresszivitása az adatok tükrében. In Hautzinger Zoltán (szerk.) *A migráció bűnügyi hatásai*. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság Migrációs Tagozat.
- HOLMES, Ronald M. – HOLMES, Stephen T. (1996): *Profiling violent crimes: An investigative tool* 2nd ed. Thousand Oaks, CA, Sage Publications.
- KRUGLANSKI, Arie W. – FISHMAN, Shire (2009): Psychological Factors of in Terrorism and Counterterrorism: Individual, Group and Organizational Levels of Analysis. *Social Issues and Policy Review*, Vol. 3, No. 1., 1–44. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2009.01009.x>
- LÉVAY Miklós (2017): „Crimmigration” avagy kriminológiai kutatások a bevándorlás kriminalizálásáról. In Finszter Géza-Korinek László-Végh Zsuzsanna szerk.: *A tudós ügyész. Tanulmányok Bócz Endre 80. születésnapjára*. Budapest, HVG-ORAC.
- NIJBOER, Matthijs (2012): A Review of Lone Wolf Terrorism: The Need for a Different Approach. *Social Cosmos*, Vol. 3, No. 1. 33–39.
- PANTUCCI, Raffaello (2011): *A Typology of Lone Wolves: Preliminary Analysis of Lone Islamist Terrorists*. London, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence.
- PÁSZTOR Attila – MITYÓK Csaba – NÉMETH Ferenc (2009): A rendvédelmi bűnügyi pszichológiai tevékenység szakmai protokollja. *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények*, 10. köt.
- SPAAIJ, Ramón (2012): *Understanding Lone Wolf Terrorism: Global Patterns, Motivations and Prevention*. New York, Springer. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-94-007-2981-0>
- SHMUELI, Galit – KOPPIUS, Otto (2010): Predictive Analytics in Information Systems Research (July 31, 2010). *Robert H. Smith School Research Paper*, No. RHS 06-138. 48. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1606674>
- SZABÓ András (1993): *Igazságosan vagy okosan?* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SZIJÁRTÓ Livia (2014): *Különbségek az egyének és a csoportok között végzett profilozás területén*. Budapest, Terrorelhárítási Központ.
- SZIJÁRTÓ Livia (2019): *Alkalmazott pszichológiai módszerek a szélsőséges csoportok és a terrorizmus elleni harcban*. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola. Elérhető: https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12581/szijarto_livia_doktori_ertekezes_2019.pdf;jsessionid=DA4E831ED3B6DFFE6E1D70C531B53DB3?sequence=1 (A letöltés dátuma: 2019. 06. 04.)
- TESSÉNYI Judit – KAZÁR Klára (2012): Szerencsejáték-vásárlási szokások vizsgálata „prediktív analitika” segítségével. *Statistikai Szemle*, 90. évf. 7–8. sz. 677–695.
- TOMPSETT, Brian C. – MARSHALL, Angus M. – SEMMENS, N. C. (2005): Cyberprofiling: Offender profiling and geographic profiling of crime on the internet. Workshop of the 1st International Conference on Security and Privacy for Emerging Areas in Communication Networks. DOI: <https://doi.org/10.1109/SECMMW.2005.1588290>

VERKUYTEN, Maykel (2016): The Integration Paradox: Empiric Evidence from the Netherlands. *The American Behavioural Scientist*, Vol. 60, No. 5–6. 583–596. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002764216632838>

Internetes források

BEAM, Luis (1992): Leaderless Resistance. *The Seditonist*, 1992, Febr. No. 12. Elérhető: www.louisbeam.com/leaderless.htm (A letöltés dátuma: 2016. 10. 09.)

Center for Terror Analysis: The Threat from Solo Terrorism and Lone Wolf Terrorism. PET, Danmark, 2011. Elérhető: www.pet.dk/~media/Engelsk/the_threat_from_solo_terrorism_and_lone_wolf_terrorism_-_engelsk_version_pdf.ashx (A letöltés dátuma: 2016. 08. 11.)

DICKSON, Lewis W. (2015): *Lone Wolf Terrorism: a Case Study*. Malmö, Malmö University, Elérhető: <https://dspace.mah.se/bitstream/handle/2043/19258/Lone%20Wolf%20Terrorism%20-%20Masters%20Thesis%20-%20Lewis%20W.Dickson.pdf?sequence=2> (A letöltés dátuma: 2016. 08. 11.)

European Union Terrorism Situation And Trend Report (TE.SAT) (2016). EUROPOL, Netherlands. Elérhető: www.europol.europa.eu/content/european-union-terrorism-situation-and-trend-report-te-sat-2016 (A letöltés dátuma: 2016. 08. 10.)

János Pataki¹

Situation Centre in the Private Sector

Helyzetelemző Központ a privát szektorban

A 21. század biztonsági kihívásai befolyásolják a globális gazdaságot és a multinacionális vállalatok működését. Ilyen körülmények között a nagyvállalatok válságkezelési módszereit a hadtudományok alapján kell kidolgozni, amely kétszintű válságkezelést igényel: stratégiai és operatív szintűt. Belső szabályok, biztonsági előírások, biztonsági személyzet és biztonsági technikai eszközök alkalmazásával védhető meg a vállalat tulajdona (mind anyagi, mind nem anyagi). A Helyzetelemző Központ integrálja a különböző elemeket és alrendszereket, valamint központi irányító egységként működik a válságkezeléshez szükséges különböző szintű műveleti (beavatkozó) egységekkel együtt. A Helyzetelemző Központ gondoskodik arról, hogy a vállalat biztonsági helyzete egy elvart kockázati szinthez igazodjon, amely megfelelő a vállalat számára.

Kulcsszavak: válságkezelés, Helyzetelemző Központ, kritikus infrastruktúra, privát szektor

The security challenges of the 21st century affect global economy and the operation of multinational corporations.² In these circumstances the crisis management code of practice of large corporations needs to be elaborated on the basis of military science, a large corporation which demands crisis management on two levels: strategic and operational. Internal regulations, security standards, security personnel, and security technology defends a company's assets (both material and immaterial). The situation centre ties together these elements and subsystems, and serves as a central steering unit for crisis management along with the various operations units. The Situation Centre³ makes sure that the security situation of the company is adjusted to a certain risk level that is still acceptable for the company.

Keywords: crisis management, Situation Centre, critical infrastructure, private sector

¹ János Pataki, PhD candidate, National University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, ORCID: 0000-0002-3387-5618

² GREGOSZ 2012, 7.

³ Situation Centre s. a.

Premise

The first part studies the effects of progressive globalisation that do not only pose a global security problem but also appear directly or indirectly at regional or local level. Poverty, civil wars, and other conflicts and disasters can result in a wave of refugees to neighbouring countries and regions. In these areas, emergency situations may emerge in security policies that the countries and regions concerned do not handle properly. This may also escalate into nearby regions. Therefore, closer cooperation with international organisations and institutions is needed in the critical zones.

The second part examines how the multinational companies should face new challenges in their operations. The members of the companies' management and security management team should monitor the changes in their own fields of expertise. Accordingly, new procedures and methods should be developed and applied, so that the company's senior management can take decisions in due time in possession of adequate information.

New Security Challenges

The effects of globalisation will appear worldwide both at regional and local levels, which cause safety problems directly or indirectly. Europe cannot isolate itself from the events of the world either economically or politically.

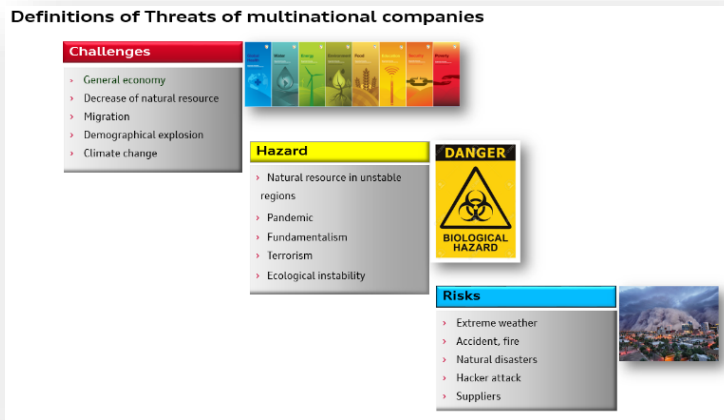

Figure 1.

Definition of threats of multinational companies

Source: Compiled by the author based on Government Decree 2012.

During the Cold War, ideological differences were exploited by terrorism. This was replaced by a philosophy based on the religious and cultural differences in the 21st century. Global terrorism and the clashes between civilizations have been intensified recently, causing a growing chasm among cultures and religions.

At present, the economic dimension is most decisive. The impacts of the 2001 terrorist attacks on the world economy and its various sectors were investigated by economists. It was established that the attacks' incidental damages were more severe than the amount of direct damage.

Terrorism and Economy

The goal of terrorism is to create panic and fear, to weaken and question the faith and confidence cast in the democratic social and political institutional systems. The terrorist movements do not accept democratic values, and the historical international systems and their relations are destabilised by them.

According to Liddell Hart,⁴ guerrilla warfare is fought by a few, but depends on the support of many. Although it is the most individualistic activity, it is only effective, and would only reach its goal, if it is supported by many. The thoughts of Liddell Hart confirm the statement made by Hans-Georg Maaßen⁵ that around 550 "German" militants were fighting by the side of the Islamic State (IS) in the Middle East.⁶

A key international trend is economic globalisation. The secure functioning of economy determines the welfare of humanity worldwide, because the safety and values of the participants of the global economy are very important both in the present and in the future. The standard of defence expenditures and responsibility have to be defined on the basis of a suitable risk analysis. The impact of terrorism on the world economy is demonstrated on the example of the terrorist attacks of 2001, because this is the event on which sufficient amount of references exists. Economic prosperity brought by globalisation does not only offer benefits, but it also involves risks. Extremists and critics of globalisation started to attack the winners of the process way before 9/11.⁷

The case in Hungary can be characterised by strongly different views of professionals in the public administration engaged in the preparation and implementation of legislative provisions, as well as the companies' subject to such regulations.

This seems to stem from the fact that execution processes are optimised according to the participants' own viewpoints. The most striking example is how the protection of different objects and buildings and the tasks of various fields in security can be/have to be implemented. Cyber-, and terrorist attacks, as well as protection against current terrorism are part of an integrated defence system. Due to the lack of a suitable crisis management, terrorist attacks of fundamentalist religious groups

⁴ LIDDELL HART 1991, 377–380.

⁵ President of the Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV), the domestic intelligence service of the Federal Republic of Germany.

⁶ KRAUSE 2017–2018, 15–24.

⁷ KUBARYCH 2011.

and the operation of terrorist organisations and the networks of organised crime make national states with advanced infrastructure more vulnerable from a political and economic viewpoint.

The Economy of Hungary

The structure of the Hungarian economic system has changed completely as a result of the investments made by large international companies. The analysis of the Hungarian economic system was based on the Pareto theory.⁸ The protection of investment centres is not covered by current national rules. With respect to critical Hungarian infrastructure this typically means that different expert opinions exist at the preparative, administrative, implementing, legislative and “user” (company) level including differences in and incomplete understanding.

In the design phase of the protection of critical infrastructure the “domino effect” should be taken into consideration, due to which the damages and impacts of the events can multiple and secondary, tertiary damage can occur.

The systems or facilities required for the continuous operation of the critical infrastructure are essential for the fulfilment of vital social functions. 80% of GDP is generated by the TOP 50 Hungarian companies.⁹ 24 from the 50 economic operators are production companies. Only 26 – non-producing – companies form part of the critical infrastructure according to Annex 2 of Act CLXVI of 2012 on Critical Infrastructure Protection. The Annex of the Act, section (industry) includes the manufacturing companies that produce at least 2% of GDP at a single location.¹⁰ Critical Infrastructure Integrated Protection can be used to meet the security requirements of international and national legislation.

Crisis Management¹¹

The national crisis maintenance is a governmental task.¹² The task of the Situation Centre is the collection of information, analysis, assessment and dissemination of information. The methods employed by international organisations are applicable in situation centres and in similar centres of the civil sphere.¹³

The crisis management of a multinational company has to be planned and executed on two levels. Global challenges or regional threats maintained on a strategic level by the crisis management organisation and local events belong to the operative crisis management.

⁸ Pareto Principle s. a.

⁹ GDP 2015.

¹⁰ Act CLXVI of 2012 on Critical Infrastructure Protection, Annex 2.

¹¹ ISO 31000: Risk management – Principles and Guidelines.

¹² RESPERGER 2016, 9.

¹³ WALKER 1995, 7.

Multinational companies have to face several challenges. Managers and other employees of the security management need to pay a particular attention to changes in their department. Therefore, they need to develop new procedures. In this way, members of the upper management are able to make timely and effective decisions. According to these standards, a multinational company must employ methods of crisis management, which is an important part of the management process.¹⁴

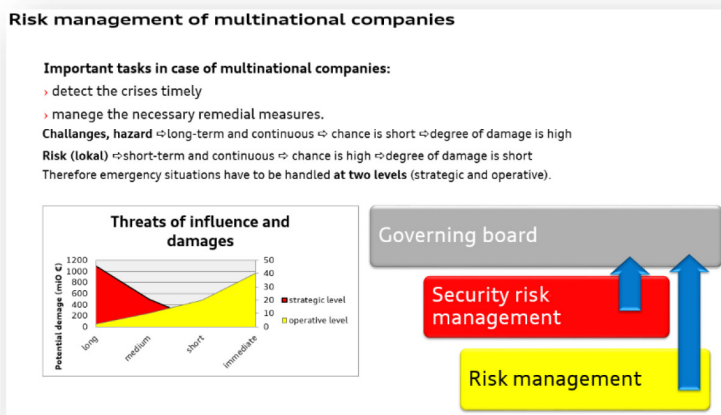

Figure 2.

Risk management of multinational companies

Source: Compiled by the author.

In multinational corporations the important tasks of the crisis management cycle are:

- recognising the crisis in time;
- management of the crisis/mitigation of its effects;
- restoring normal production.

This type of crisis management – on a corporate level – is not a widely used method; “older” methods are more common. Nowadays in Hungary, a crisis “must” happen in order to highlight the nonexistence of crisis management, or point out its ineffectiveness. The leaders of security organisations have the responsibility to point out the potential dangers to the management, which can be supported by case studies.

¹⁴ KÓSZEGVÁRI 1994, 217.

An Integrated Security Concept in the Private Sector

The country's national security strategy and the "worldwide" security measures of a "mother" company in a multinational company must be fully taken into account when developing a company's security rules, regulations, and security organisations. The security and defence systems, the designing, construction and operation of the company's security strategy are basic documents that define the medium for the top management of the company and determine long-term safety requirements and regulations.

Security systems require the integration of systems for various fire, property and other protection purposes. System components – the Situation Centre as a central control system – deployed in the company's internal and external areas, buildings, halls and security ensure the security of the company. The integration of security systems will live up to expectations if it is embedded in an integrated security concept.

Nowadays, thoughts are gaining ground more and more in Hungary according to which the security systems have to be integrated, which I consider to be a good solution, because of the size and complexity of the systems. Several studies have also shown that household technology and other building automatisations and control functions must be incorporated into the integrated security system. The different laws and regulatory requirements allow the connection between fire protection systems and household technology appliance subsystems, but this does not mean that all elements of the systems can be connected.

This is always determined by the structural (architectural) design, function and the applied technology of the building/object and should always be carried out in consultation with the authorities and through the use of counter measures.

The governance and management of the Situation Centre, furthermore the training of the staff working there have a great significance, as well as the quality and regularity of education. According to the security strategy of a company, electronics and human resources can solve the security tasks together.

As a result of the connection of various weak current systems (household technology and security technology), a management and logging interface capable of providing the most efficient service to the required management system is needed.

This does not mean only the expected display format of the signals and the specific responses to the signals, but also the possibility of logging signals from other sources (phone, EDR¹⁵), and the possibility to log (combine) information from various weak current systems.

When an event occurs, the integrated security system gives a signal supporting this way the prevention of damage and investigative work. At the SMS¹⁶ display, high priority is always given to the fire protection systems which are capable of operating as a universal alarm system, displaying alarms and alerting the intervention forces.

¹⁵ EDR – Digital Radio System.

¹⁶ SMS – Security Management System.

The most important requirements for SMS:

- it displays signals from different subsystems in a unified representation;
- the activity scheme appears for each alert type in the background;
- alerts of different security systems can be displayed and managed with individually defined priorities at different workplaces;
- layout of buildings and premises (location and cause of alarm, number of rooms, occupants and sources of danger);
- the connection system is directly connected to the alarm system, but can be accessed and activated manually;
- the location of an area is easy to identify for operators due to the graphical display of alarms; the correct, verified data of the area and the different buildings must be imported from the relevant databases of the company.

The deployment of new security trends in establishing the defence capability of large companies, such as integrated organisational, architectural, security, tactical and management methods, must all be taken into account in order to reduce vulnerability. The employment of all elements of the “security pyramid” can guarantee the achievement of the highest level of defence.

Figure 3.

Integrated security systems of multinational companies

Source: KIRÁLY–PATAKI 2013

Effective operation of the Situation Centre requires the application of special information protection measures:

- confidentiality;
- data protection and data security;
- data collection and planning;
- in the course of the information during the operation the arisen data concerned;
- the protection of information;
- the conservation conditions of the data and their deadline.

The Situation Centre¹⁷

Without informing the Situation Centre in time – or not informing at all – the crisis management cannot start their activity and solve the crisis. The tasks of the crisis management are directed from the Situation Centre. The basis of the function of SitCen:¹⁸

- the collection of the information;
- analysis;
- assessment and dissemination;
- making decisions;
- defining tasks and give orders.

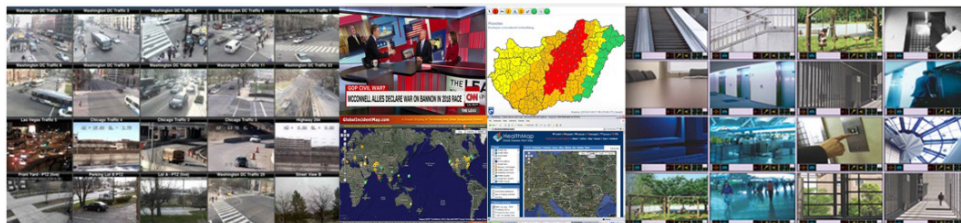

Figure 4.

Architectural design of the Situation Centre of multinational companies

Source: Compiled by the author.

If a crisis occurs, it needs to be dealt with the previously agreed defence plans and scenarios. These methods are suitable to identify when an unforeseen event occurs, and therefore make it possible to warn crisis management organisations. It is possible to accomplish a significantly higher level of safety with integrated security systems. This method can reduce the workload and decrease the likelihood of mistakes.

The double crisis management method provides time to realise, examine and evaluate new challenges. In this way, effective crisis management is easier to achieve, as the workload for assigned employees will not increase. Therefore, it is important to

¹⁷ NATO HQ Situation Centre (Válságkezelő Központ) 2010.

¹⁸ PATAKI–SULÁNYI 2011.

separate the two crisis management groups, so they cannot interfere with each other while in operation. They will execute their tasks based on the information available.

If they perceive global or regional threats, they will warn the strategic crisis management organisation. The members of the strategic crisis management are heads of various departments, while being members of a corporate management.

In case of a local event, the head of the crisis management needs to be informed. The operative crisis management organisation is led by the head of security department and its specialist members. It is necessary to build up a Situation Centre integrated protection based on the security philosophy defined in the company's security strategy. Successful performance is guaranteed by the adequately constructed defence.

General Conclusion

It was demonstrated that the new forms of terrorism have a significant impact on the world economy and its functioning. Based on the relevant analyses, it was found that the indirect damage of attacks is greater than the degree of direct damage.

The Pareto theory was used to verify that the structure of the Hungarian economy has undergone a complete transformation since the political transition. The Hungarian economic system is disproportionate, the ratio of the primary sector is negligible compared to the secondary and tertiary sector. It was also analysed, evaluated and verified that the protection of emerging investment centres and large companies is not covered by current national laws.

When a crisis emerges, we need to be prepared for the worst-case scenario, but the extent of the damage can be moderated or eliminated if adequate preventative actions are taken. The likelihood of crises can influence the strategic decisions of the company.

The integration of security systems means a higher level of security, which in addition to cost optimisation, provides a more stable operation of the security systems to fulfil the company's basic tasks.

The security regulations cover compliance with all persons who are within the jurisdiction of the company/object. According to the security strategy of a company, the most important factor is the security-conscious employee, who accepts, implements and applies the regulations of security.

The core framework of corporate security is the collaboration of employees, managers, intervention forces, specialists and senior management. This collaboration is a community of values that guarantees the operability of the company and the safety of the people, who come into contact with it.

Based on the analyses and conclusions, the application of a two-level crisis management is proposed at the large company level, which is worked out on the basis of the principles of crisis management in military science. It is demonstrated that the theoretical and practical methods used in the NATO–EU Crisis Management and Situation Centres can be applied in the civilian environment and are part of the management processes.

References

- Act CLXVI of 2012 on Critical Infrastructure Protection.
- GDP (2015): A Magyar GDP eloszlása [The Distribution of the Hungarian GDP]. Available: <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp?wcf9e2b1f9a=x> (Downloaded: 10.10.2018.)
- Government Decree (2012): 1035/2012 (II. 21.) Government Decree on Hungary's National Security Strategy. 9–18.
- GREGOSZ, David (2012): *Wirtschaftspolitische Megatrends bis 2020*. Berlin, Konrad-Adenauer-Stiftung.
- KIRÁLY László – PATAKI János: Egy multinacionális nagyvállalat kritikus infrastruktúrájának illeszkedése a hazai (vertikális és horizontális) kritikus infrastruktúrákhoz. [A Multinational Company's Critical Infrastructure's Connection with Domestic Critical Infrastructure in Both Vertical and Horizontal Manners.] *Hadtudomány*, Vol. 23, No. 1 (electronic issue). 173–187.
- KŐSZEGVÁRI Tibor (1994): *A válságkezelés aktuális problémái*. Akadémiai közlemények.
- KRAUSE, Joachim (2017–2018): *Terrorismus nach der Niederlage des „Islamischen Staates“*. Jahrbuch Terrorismus, Band 8 (2017/2018). 15–24. DOI: <https://doi.org/10.3224/jbt.v8i1.02>
- KUBARYCH, Roger M. (2011): *Aftermath of the Terrorist Attack: Economic, Financial and Policy Consequences*. Council on Foreign Relations.
- LIDDELL HART, Basil Henry (1991): *Strategy*. New York, Plume.
- NATO HQ Situation Centre (Válságkezelő Központ) (2010): Security Standard Operating Procedures (SOPs), Revision 1. 16 February 2010, "NATO Unclassified", (Author's possession).
- Pareto Principle (s. a.): *Pareto-Prinzip im Zeitmanagement*. Available: www.absolventa.de/karriereguide/zeitmanagement/pareto-prinzip (Downloaded: 10.10.2018.)
- PATAKI, János – SULÁNYI, Péter (2011): Lage- und Analysezentrum bei einem internationalen Unternehmen. *Hadmérnök*, Vol. 6, No. 3. 161–168.
- RESPERGER István (2016): A válságkezelés kicsit másképp. *Nemzetbiztonsági Szemle*, Vol. 4, No. 3. 28–48.
- TERCOVICH, Giulia (2014): Towards a Comprehensive Approach: The EEAS Crisis Response System. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, Vol. 22, No. 3. DOI: <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12051>
- WALKER, Warren E. (1995): *The Use of Scenarios and Gaming in Crisis Management Planning and Training*. Santa Monica, CA, RAND.

Gesztei László¹

Az alapjogok nemzetbiztonsági szempontból történő korlátozása és az alapjogok korlátozásának alkotmánybírósági értelmezési gyakorlata II.²

The Restriction of Fundamental Rights for National Security and Its Interpretation by the Constitutional Court of Hungary 2

Az alapjogok korlátozásának kérdése egyidős maguknak az alapjogoknak az állam által történő elismerésével és védelmével. Azonban felmerült a kérdés, hogy az egyes alapjogoknak hol húzódik a határa, meddig érvényesülhetnek, illetve mikortól szükséges és kívánatos a korlátozásuk. Az alapjogok korlátozásának speciális esetét jelentik a nemzetbiztonsági érdekek. Az alapjogok korlátozásával kapcsolatos vitának új lendületet adott a Nyugat-Európát sújtó terrorizmus elleni védekezés, ezzel kapcsolatban előtérbe kerültek a nemzetbiztonsági érdekek és ezek alkotmányjogi vonatkozásai. Magyarországon az alapjogok tartalmának megállapításában és alakításában az Alkotmánybíróság kiemelkedő szerepet töltött és tölt be. A jogértelmező tevékenységének kiemelt területe az alapjogok korlátozásának kérdése és gyakorlata. A tanulmány második része az alapjogok korlátozásának nemzetbiztonsági szempontok alapján történő alkotmánybírósági gyakorlatával, illetve a modern terrorizmussal megjelenő nemzetbiztonsági kihívásoknak a joggyakorlatra kifejtett hatásával foglalkozik.

Kulcsszavak: alapjogok, alapjogok korlátozása, Alkotmánybíróság, nemzetbiztonsági szempontok

¹ Dr. Gesztei László doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Állam és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, ORCID: 0000-0002-7255-4112

² Az Igazságügyi Minisztérium jogászképzés színvonalának emelését célzó programjai keretében 2018-ban valósult meg az alábbi tanulmány.

The question of restricting fundamental rights is coeval with the recognition and protection of fundamental rights by the state. However, the question arises as to where the limitations of each fundamental right lie, how long they can take effect, and when their restriction is necessary and needed. National security interests are a special case of restricting fundamental rights. The debate on the restriction of fundamental rights has been given new impetus by the defence against terrorism in Western Europe, with this debate national security interests have come to the fore, as its constitutional aspects. In Hungary, the Constitutional Court has played primary role in establishing and shaping the content of fundamental rights. One of the priority areas of its interpretative activity is the question and practice of restricting fundamental rights. The second part of the study deals with the case law of the Constitutional Court on the restriction of fundamental rights on the basis of national security considerations and the impact of national security challenges of modern terrorism on legal practice.

Keywords: fundamental rights, restriction of fundamental rights, Constitutional Court of Hungary, interest of national security

Az alapjogok korlátozása nemzetbiztonsági szempontok alapján

Az állam akkor nyúlhat az alapjogok korlátozásának eszközeihez, ha másik alapvető jog vagy szabadság védelme más módon nem érhető el, azaz fennáll a szükségesség feltétele. Ezt követően vizsgálni kell, hogy a korlátozás arányban áll-e az érvényesíteni kívánt értékkel vagy célokkal. Ez röviden azt jelenti, hogy az elérendő, biztosítandó cél társadalmi súlya meghaladja vagy legalábbis eléri a korlátozással okozott jogsérelmet. A különféle célok társadalmi súlyát, a célok legitimitását meghatározó értékrend azonban hely, idő és szituáció függvénye, és nem utolsósorban a politikai térben uralkodó ideológiai áramlatok által meghatározott változó jelenség. Korábban sem volt vitatott, hogy az alapjogok korlátozása nemzetbiztonsági célok vagy a még tágabban értelmezett közbiztonság érdekében legitim célnak minősül, ezt a szemléletet a közelmúltban, különösen a Nyugat-Európában bekövetkezett terrorcselekmények tovább erősítették. Ez a folyamat értelmezhető a szélsőségesen individualista felfogás vereségeként, mivel az össztársadalmi érdekek érvényesítése szempontjából jelentős, korábban lényegében érinthetetlennek tekintett, személyhez tapadó alapjogok korlátozásáról lehet szó.

A társadalom védelme a bűncselekményektől vagy a fennálló társadalmi rend védelme mind kiemelkedően fontos cél, amelyeket csak a legelszántabb anarchisták vitatnak, azonban rendkívül bonyolult és kényes kérdés az alapjogok esetében annak meghatározása, hogy meddig arányos a korlátozás, és mikortól számít önkényesnek például a titkos információgyűjtés, a megfigyelés vagy ezeknek az információknak a felhasználása. Az állami büntetőhatalom kizárólagossága és gyakorlásának a kötelezettsége a fennálló demokratikus társadalmi rendet kell hogy szolgálja. Ehhez azonban elkerülhetetlen az alapjogok korlátozása, bizonyos fokú sérülése, mivel

a bűnüldözéshez és a bűncselekmények felderítéséhez hatékony eszközökre van szükség, a szükséges jogkorlátozás ezek érdekében éppúgy alkotmányosan indokolt, mint a bűncselekmények elkövetőinek a büntetőpolitikai célok érvényesülése szerinti felelősségre vonására irányuló jogos társadalmi elvárás. Az Alkotmánybíróság a fenti összefüggéseket az alábbiak szerint fogalmazta meg: „Demokratikus jogállamban a büntető hatalom az állam – alkotmányosan korlátozott – közhatalmi jogosítványa a bűncselekmény elkövetőinek felelősségre vonására. A bűncselekmények a társadalom jogi rendjének sérelmét jelentik és a büntetés jogát az állam gyakorolja. A bűnüldözés kizárólagos joga egyben a büntető igény érvényesítéséről való gondoskodás kötelezettségét jelenti, a büntetőjogi felelősségre vonás egyben az állam alkotmányos kötelessége is. A büntetőhatalom gyakorlása szükségképpen érinti az egyének alkotmányos alapjogait. Az államnak az Alkotmányból levezethető kötelezettsége indokolja, hogy az állami büntetőhatalmat gyakorló szervezetek feladataik teljesítéséhez hatékony eszközeik legyenek, még ha ezek az eszközök, lényegüket tekintve, súlyosan jogkorlátozóak is.”³

A nemzetbiztonsági érdekek vagy alkotmányos rend védelme önmagukban homályos meghatározások, amelyek lehetőséget biztosíthatnak a szükséges mértékű korlátozáson túlterjeszkedő intézkedések elfogadására és alkalmazására, ahogy azt az Amerikai Egyesült Államok terrorizmus elleni háborújának belpolitikai intézkedései során láttuk. Ezért fontos annak az elvnek a kimondása, hogy „[...] alkotmányellenes a jog tartalmának korlátozása, ha az kényszerítő ok, nyomós közérdek nélkül történik, vagy ha a korlátozás súlya az elérni kívánt célhoz képest aránytalan”.⁴ Az alapjogok korlátozásának esetében a szükségesség és az arányosság mellett, különösen a büntetőjogi tárgyú normák esetében kívánatos, hogy a törvényhozói akaratnak ne csak a célja derüljön világosan ki, hanem az alapjog korlátozására irányadó körülmények és feltételek is. Éppen ezért a jogalkotónak kifejezetten tartózkodnia kell az olyan normák elfogadásától, amelyek túlságosan rugalmas feltételeket határoznak meg, mert ez a jogi megoldás az önkényes jogalkalmazás lehetőségét rejti magában. Ez a veszély a legélesebben a nemzetbiztonsági érdekek védelmében alkalmazandó alapjogkorlátozó intézkedések és eszközök esetében jelenik meg. Az Amerikai Egyesült Államokból útjára indult, alkotmányosságra potenciálisan veszélyt jelentő jogalkotási tendencia lényege a nemzetbiztonsági érdekek érvényesülését hátráltató jogi akadályok lebontása és az egyes szolgálatok hatékonyságának növelése érdekében rugalmas felhatalmazáson alapuló jogi környezet kialakítása. Az Alkotmánybíróság 31/2015. (XI. 18.) AB határozat indokolásában a jogbiztonság elvének érvényesülésével kötötte össze a jogi normák világos és részletes megfogalmazásának kötelezettségét: „[62] Az Alkotmánybíróság szerint nemcsak a túlzottan általánosan (elvontan) megfogalmazott szabályok sértik a jogbiztonság elvét, de az is, ha a jogalkalmazói döntés jogszabályi kereteit a jogalkotó egyáltalán nem, vagy olyan túlzottan tágan határozza meg, hogy a jogalkalmazó szinte teljes egészében saját belátása szerint hozhat döntést. Ez ugyanúgy megnyitja az utat a szubjektív, önkényes jogalkalmazás előtt, mint mikor a jogalkotó a normavilágosságot sértő módon alkotja meg az alkalmazandó norma

³ 13/2001 (V. 14.) AB határozat indokolásából, ABH: 2001/177.

⁴ 18/2000. (VI. 6.) AB határozat indokolásából, ABH 2000, 117., 123.

szövegét.” A nemzetbiztonsági érdekek és az alapjogok korlátozása meglehetősen ritkán került az Alkotmánybíróság látókörébe, mivel a hazai jogalkotási tendenciák és az alapjogok korlátozásának indokai közt a nemzetbiztonsági érdekek elvéte jelentek meg. Azonban az Alkotmánybíróság már néhány alkalommal kifejtette álláspontját, miszerint a nemzetbiztonsági érdekek önmagukban alkotmányos célt jelentenek, és ennek a védelmezése az állam kötelezettsége, a nemzetbiztonsági érdekek védelme során pedig az alapjogok korlátozásának eszköze alkalmazható megoldást jelent. „Az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a nemzetbiztonsági érdekek védelme alkotmányos cél és állami kötelezettség. Az ország szuverenitása és az alkotmányos rendje a demokratikus jogállam működéséhez nélkülözhetetlen alapértékek. Az ország szuverenitásának érvényre juttatása, politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeinek megóvása, a szuverenitást, illetőleg az alkotmányos rendet sértő vagy veszélyeztető tevékenységek felderítése és elhárítása az államnak az Alkotmányból közvetlenül levezethető kötelezettsége [Alkotmány 2. § (2)–(3) bekezdés, 5. §, 35. § (1) bekezdés i) pont, 40/A. §, 48. §, 51. §]. A jogalkotás és az alkotmánybírósági vizsgálat szükségképpen elvont szintjén is elképzelhető, hogy [...] nemzetbiztonsági érdekek kerülnek veszélybe, és megvédésük érdekében az alkotmányos alapjogok korlátozására van szükség. [...]”⁵ Az Alkotmánybíróság 720/B/1997. AB határozat és a 3102/2018. (IV. 9.) AB határozat indokolásával a fentiekén túlmenve megfogalmazta, hogy bizonyos szabályozási tárgyak vagy élethelyzetek esetében a közbiztonság védelme érdekében az államnak alkotmányos kötelessége egyes alapjogok védelme, érvényesülése érdekében alapjogokat, például a tulajdonhoz való jogot korlátozza.

Az Alkotmány rendelkezett az alapjogok korlátozásának egyik speciális esetéről, amikor rendkívüli állapot, szükségállapot vagy megelőző védelmi helyzet miatt az alkotmányban meghatározott kivételektől eltekintve az alapjogok felfüggeszthetők, illetve korlátozhatók. Az Alkotmány különleges jogrendre vonatkozó szabályozási elvei változatlanul megtalálhatók az Alaptörvényben. Az Alaptörvény hatodik módosítása az aktuális kihívásokra reagálva kiegészítette a különleges jogrend eseteit a terrorveszélyhelyzettel. A zömével nyugat-európai terrorcselekmények elkövetését követően számos alkalommal láthattuk, hogy a társadalmat mélyen megrázó eseményeket követően bevezetik a rendkívüli állapotot.

A közelmúlt nyugati demokráciákat érő terrorcselekményeinek jellemzője, hogy az elkövetők stratégiáját az egyszerűség és a hatékonyság hatja át. A céljuk, hogy a terrorcselekmény minél brutálisabb legyen, és ha lehetséges, akkor szimbolikus üzenetet is hordozzon magában. Az elkövetett terrorcselekmény áldozatainak és sebesültjeinek magas száma a társadalom szubjektív biztonságérzetének szétrombolását is szolgálja. A terrorcselekményeket megelőző alacsony szintű tervezés különösen a magányos farkas jellegű elkövetők esetében jellemző, ilyenkor a cselekmény elkövetését általában minimális szervezés és tervezés előzi meg (tipikus formájuk a baltás, késes támadások), éppen ezért rendkívül nehéz a felderítésük és megakadályozásuk. A nemzetbiztonsági szolgálatok által alkalmazott széles körű információgyűjtés

⁵ 13/2001. (V. 14.) AB határozat indokolásából, ABH 2001, 177, 196., a korábbi indokolás érvényét az Alkotmánybíróság változatlan tartalommal megerősítette a 26/2013. (X. 4.) AB határozat [143] indokolásában.

és megfigyelés következtében a jelentősebb szervezést és összehangolt tevékenységet igénylő terrorcselekmények esetében magas a lebukás kockázata.

A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységével elsődlegesen akkor találkozunk az átlagember a médiában, amikor egy terrorcselekmény kapcsán a szolgálatok hiányosságai vagy hibái kerülnek a kommunikáció előterébe. A szolgálatok tevékenységének sajátosságából fakadóan a sikeres és hatékony munkavégzés eredményei, például egy terrorcselekmény megelőzése, terroristasejt felszámolása vagy a terrorizmus finanszírozását szolgáló anyagi javak lefoglalása már jóval kevesebb hírértékkel rendelkezik, sőt, a szolgálatok tevékenységének, módszereinek és eszközeinek nagy része a sikeres akciókat követően is rejtve kell, hogy maradjon. A szolgálatok munkája akkor sikeres, ha a potenciális elkövetőket még a tervezés, felkészülés stádiumában sikerül lefűlelni és ártalmatlanítani. Egy konkrét terrorcselekmény megakadályozása elkövetés közben, még mielőtt személyi sérüléssel, halállal vagy jelentősebb javak megsemmisülésével járna, már részben szerencse kérdése. Egy terrorcselekmény elkövetése, még akkor is, ha bizonyos esetekre képtelenség felkészülni vagy azokat megelőzni, a szolgálatok információgyűjtő, megfigyelő és adatkiértékelő tevékenységének hiányosságát mutatja. Ilyenkor a politikai vezetők részéről a különleges jogrend bevezetése elkerülhetetlen lépés, mivel a fokozott rendőri és katonai jelenlét és ellenőrzés csökkenti egy újabb terrorcselekmény elkövetésének lehetőségét, növeli a szubjektív biztonságérzetet, továbbá azt a képet tükrözi, hogy az államhatalom kézben tartja a helyzetet. A politikai ellenzék mindig felveti a kormányzat felelősségét és cselekvési inkompetenciáját, elfelejtve azt, hogy az alkotmányos keretek jelentősen korlátozzák az állam lehetőségeit a terrorcselekmények felderítéséhez, megelőzéshez szükséges, az alapjogokat érintő intézkedések alkalmazása terén. A terrorizmus elleni minél teljesebb védelem iránti igény és a terrorizmussal mint elkerülhetetlen civilizációs jelenséggel való együttélés szükségessége komoly politikai vitákat generált. Tudomásul kell venni, hogy a terrorizmus bizonyos jelenségei ellen például a magányos farkas típusú elkövetők vagy a látható előzmények nélkül radikalizálódó, a bevándorlók másod-, harmadgenerációja köréből kikerülő elkövetők elleni védekezés szinte lehetetlen.

A sikeres felderítőtevékenységet nehezíti, hogy Európában az egyes tagországok közti szabad közlekedés jogát megszerző személyek könnyedén el tudnak tűnni a szolgálatok látóköréből, ezért nem véletlen, hogy a terrorizmus elleni küzdelem európai szintű kihívása a szolgálatok munkájának összehangolása és az információáramlás megteremtése. Ettől azonban az államnak a fennálló társadalmi rend védelmére és polgárai életének, biztonságának megóvására vonatkozó kötelezettségét el kell látnia a rendőrségen, a katonaságon és a nemzetbiztonsági szolgálatokon keresztül. Ebben a munkában a személyi létszám okozta korlátokkal és a technológiai korlátokkal is tisztában kell lenni, de ami ennél fontosabb, hogy az alkotmányok és a jog védelme nemcsak az áldozatok és sértettek alapjogait, hanem az elkövetők és a potenciális gyanúsítottak alapjogait is.

A terrorizmus elleni küzdelemnek számos országban az egyik legfontosabb belpolitikai következménye, hogy a nemzetbiztonsági érdekeknek fokozatosan alárendelődnek az alapjogok. Korábban is voltak az alapjogokat korlátozó intézkedések és jogalkotási próbálkozások, de a politikai és társadalmi ellenállás ezeket nagyrészt

kordában tartotta. Fontos hangsúlyozni, hogy az alapjogok korlátozásának amerikai rendszere nem koherens elképzelések alapján alakult ki, hanem fokozatosan, ad hoc jelleggel. A politikai akadályok nagy része Barack Obama adminisztrációja alatt hárult el, a demokrata politikusok és értelmiségi holdudvaruk ettől kezdve lényegesen kevesebb kritikát fogalmazott meg az alapjogokat korlátozó intézkedésekkel szemben.⁶ Belpolitikai téren a terrorizmus elleni küzdelemben a terrorcselekmények megelőzésére és felderítésére fordították figyelmüket a jogalkotók, a nemzetbiztonsági szolgálatok által igényelt pénzügyi, technikai és személyzeti igényeket a terrorfenyegetettség miatt biztosították számukra. Ez kiterjedt a jogszabályi háttér átalakítására is, a nemzetbiztonsági szolgálatok a munkájukat nehezítő, akadályozó tényezőként tekintenek gyakran az alapjogokra, ezért a terrorizmus elleni küzdelem céljának alárendelve rugalmasabb jogszabályi háttérre volt szükség.

A technikai lehetőségek által biztosított szinte korlátlan és tömeges megfigyelés alanyai nemcsak az állampolgárok és adataik lettek, hanem a jogi személyek is, ezek főleg a terrorizmus támogatása miatt kerültek a látótérbe. A jogi személyek esetében a terrorizmus támogatásának, terrorcselekmények elkövetéséhez eszközök biztosításának feltárása jelenti a titkos információgyűjtés elsődleges célját, a jogi személyek pénzeszközeinek befagyasztása körül alakult ki a legjelentősebb vita. Nemzetbiztonsági szempontból a gyanú felmerülésének esetében indokolt a pénzeszközök mielőbbi zár alá vétele, mert ennek hiányában a pénzeszközöket eltüntethetik, és máshol felhasználhatják, ha sokáig várnak az intézkedések foganatosításával a gyanú megerősítéséig, úgy nő az esélye, hogy az eszközök kikerülnek a látótérből, vagy legrosszabb esetben felhasználják arra a célra (terrorcselekmény elkövetése), amire szánták. Pusztán nyomozati célok tekintetében fontos kérdést jelent, hogy meddig érdemes várakozni arra, hogy a megfigyelés eredményeképpen sikerül-e leleplezni egy nagyobb terroristahálózatot, szervezett bűnözői csoportot, vagy egy tényleges bűncselekmény elkövetésének megelőzése érdekében a rendelkezésre álló információk alapján a nyomozó hatóságoknak, nemzetbiztonsági szerveknek a látókörébe került személyeket le kell-e tartóztatniuk. Az eszközök és a pénzforrások útjának feltérképezése komoly segítséget jelenthet egyfelől a tényleges elkövetőkhöz való eljutásban és a konkrét terrorcselekmények megakadályozásában, másfelől a támogatói, segítői kör megismerésében és elszámoltatásában. Ennek a kiterjedt hírszerző tevékenységnek az eredményeként akár állami szereplőhöz is el lehet jutni. Ennek eredménye a terrorizmust támogató államok nyilvántartása. A terrorizmus elleni harc eszközei fokozatosan elfogadottá és megszokottá váltak, függetlenül attól, hogy az alapjogokat milyen súlyosan korlátozták, erre szembetűnő példát jelentenek a pénzmossás elleni rendelkezések. „Bár mostanra evidenciának tűnik, amikor a hetvenes években megjelentek az első ilyen jellegű szabályok, sokan megütköztek az alapvetően az ügyfélbizalomra építő magánszemély nyakába vart ilyen jellegű bűnüldözési, sőt preventív igazságszolgáltatási feladatok felbukkanásán. A közösségi bűnprevenzió elvének ilyen kiterjesztése végül is elfogadottá vált, így manapság már nincs abban

⁶ Magyarországon az Alkotmánybíróság például a 3038/2014. (III. 13.) AB határozatában kimondta, hogy az egyes alapjogok, mint például a személyes adat, az önrendelkezési jog és az emberi méltóság alkotmányos védelmével szembeni korlátozás az egyes bűncselekmények, terrorcselekmények elhárítása, az elkövetés veszélyének minimalizálása érdekében állami szereplőhöz is el lehet jutni. Ennek eredménye a terrorizmust támogató államok nyilvántartása. A terrorizmus elleni harc eszközei fokozatosan elfogadottá és megszokottá váltak, függetlenül attól, hogy az alapjogokat milyen súlyosan korlátozták, erre szembetűnő példát jelentenek a pénzmossás elleni rendelkezések. „Bár mostanra evidenciának tűnik, amikor a hetvenes években megjelentek az első ilyen jellegű szabályok, sokan megütköztek az alapvetően az ügyfélbizalomra építő magánszemély nyakába vart ilyen jellegű bűnüldözési, sőt preventív igazságszolgáltatási feladatok felbukkanásán. A közösségi bűnprevenzió elvének ilyen kiterjesztése végül is elfogadottá vált, így manapság már nincs abban

semmi meglepő, hogy a pénzüzetek nemcsak büntetőeljárások során a büntetőhatóságok kérésére, de gyanús tevékenység észlelésekor (jogszabályi előírásokat követve) »maguktól« szolgáltatók információkat az ügyfélről.⁷⁷

Az Iszlám Állam a korábbi, fennhatósága alatt álló területeket gyakorlatilag elvesztette, ám a térségből kiinduló migrációs hullámban való elvegyülés ideális lehetőséget biztosít a korábbi harcosoknak a felelősségre vonás előli menekülésre és az Európába történő beszivárgásra. Abba az Európába, ami az elmúlt időben politikailag rendkívül megosztottá vált, és különféle kihívásokra nem tudott egységes és hatékony válaszokat adni. Európa nyugati felén megjelenő kihívások egybeesnek a közelmúltban végbement politikai változásokkal. Ezek jelentős mértékben kapcsolódnak a demográfiai viszonyokhoz és az egyes államokban megfigyelhető etnikai alapú változásokhoz, a migrációhoz, valamint az elszaporodó terrorcselekményekhez. Az Európai Unió politikai, gazdasági ügyei és egyes államok pénzügyi problémái elterelték a figyelmet a bevándorlás árnyoldalairól, azonban a gyakran alacsony szintű integráció, a jóléti állam pénzügyi lehetőségeinek és teherbíró képességének korlátai rávilágítanak az egyes társadalmak eltartóképességének és toleranciájának hatáira. A többségi társadalom egyre inkább elutasító a bevándorló/migráns háttérű személyekkel szemben. Ezt a közhangulatot új, radikálisan gondolkodó, a bevándorlást és az Európai Unió központosító törekvéseit ellenző politikai mozgalmak és pártok karolják fel, emellett megfigyelhető a korábban mérsékelt pártok kommunikációjának radikalizálódása is. Egyre szembetűnőbb a bevándorló háttérű személyek körében az integráció hiánya és a többségi társadalom normáinak és értékeinek elutasítása, ami a nagyvárosok no-go zónái körüli vitákban jelent meg a legélesebben. Ezeknek a kvázi szegregátumoknak a pusztaság létét egyes politikusok tagadják, mások pedig igyekeznek a valóságnál kedvezőtlenebb képet festeni róluk. A migránsbűnözés kifejezés elterjedése és a mögötte található cselekmények új kihívás elé állították a bűnüldöző szerveket és a nemzetbiztonsági szolgálatokat. A többségi társadalom ellenérzését fokozzák a bevándorlókkal szemben a média által bemutatott erőszakos hírek a terrorcselekményekről és az emelkedő bűnözési statisztikákról, illetve az egyes hírszolgáltatók által egyoldalúan bemutatott, úgynevezett „migránssimogató” hírek. A többségi társadalom növekvő türelmetlensége miatt a bevándorlók és menedékkérők a már meglévő erőteljes kulturális különbségeket felerősítve egyre kevésbé kívánják integrálódni az őket jogilag ugyan befogadó, de egyre inkább kirekesztő szemléletű társadalmakba, és egyre inkább saját kultúrkörük szokásait kívánják követni, ami gyakran a befogadó társadalom értékeinek lenézésével, megvetésével párosul. Ennek a folyamatnak a végén teljesen megszűnik az átjárás a migrációs háttérű személyek és a többségi társadalom között. Az európai jólét és gazdagság reménye újabb és újabb tömegeket fog vonzani az afrikai és közel-keleti térségből, ahol a túlnépesedés, a klímaváltozás és a fegyveres konfliktusok miatt a menekültekből, gazdasági bevándorlókból folyamatos lesz az utánpótlás. Az újonnan érkezők a gyakran bizonytalan személyazonosságuk miatt önmagukban biztonsági kockázatot hordozhatnak, de az igazi problémák középtávon jelennek meg. Az iszlám hitű bevándorlók egy részének eredménytelen integrációja és ezeknek a tömegeknek

⁷⁷ PAP 2007, 49.

a kirekesztettségérzése, ami gazdasági sikertelenséggel is párosul, ideális táptalajt jelent a radikális hitszónokoknak, politikai erőknél és terroristaszervezeteknek.

A 20. században a terrorizmus eszközához tipikusan különféle ideológiák győzelemre segítése érdekében, illetve szeparatista törekvések érvényre juttatása miatt nyúltak, a vallási alapú terrorizmus csak mérsékelten jelent meg, elsősorban izraeli és palesztin érdekkonfliktus keretében. A terrorizmus új, globális szerveződési formáinak megjelenése és a korábbtól eltérő elkövetési magatartások nagyrészt felkészületlenül érték a nemzetbiztonsági szolgálatokat. Ma a médiát az iszlám nevében elkövetett terrorcselekmények uralják. A terroristák motivációját is meghatározza a hírérték, mivel sokkal „nagyobbat szól” egy londoni, berlini vagy párizsi terrorcselekmény – még akkor is, ha kevés az áldozatok száma –, mint egy távoli konfliktuszóna poros piacán elkövetett terrorcselekmény. A modern terrorizmussal olyan láthatatlan ellenség jelent meg, aminek hatására életbe lépő állami és társadalmi védelmi mechanizmusok az állandó készenléttel és gyanakvással fokozatosan erodálják a társadalom szövetét és a korábban vitán felül álló és érvényesülő alapjogokat. A radikális iszlám és a terrorizmus elleni küzdelem során az európai jogrendszer lényegében megoldhatatlan választással szembesül, mivel az emberi jogok érvényesülése és a nemzetbiztonsági érdekek érvényesülése közt az egyensúlyi helyzetet nagyon nehéz megtalálni, és egy win-win szituáció gyakorlatilag elképzelhetetlen. A diszkrimináció tilalma és a vallásszabadság elvei az iszlamista terrorizmus elleni felderítőtevékenység során látványosan kerülnek előtérbe, mivel a vallási meggyőződés, az etnikai hovatartozás vagy a származási ország következtében kerülhetnek egyesek a nemzetbiztonsági szolgálatok vizsgálódási körébe.⁸ Jogvédő szervezetek gyakran kifogásolják a hatóságok terrorizmus elleni küzdelme során megjelenő diszkriminatív gyakorlatot. „A diszkrimináció tilalmának elve azonban csak abban az esetben tiltja, hogy két helyzetre eltérő bánásmódot alkalmazzanak, ha a két helyzet megegyezik, és semmilyen alkotmányos cél nem igazolja az eltérő bánásmódot. Könnyű belátni azonban, hogy a leküzdendő veszélyeket nem a katolikus vagy zsidó fundamentalisták jelentik, márpedig csak és kizárólag ebben az esetben lehetne igazolni az azonos bánásmódot.”⁹

A fentiek alapján joggal merül fel a kérdés, hogy alkotmányosan meddig elfogadható és igazolható bizonyos eszközök alkalmazása, illetve az állam alapjogokat korlátozó fellépésének hol vannak a határai, még akkor is, ha egy olyan fontos cél érdekében is történik, mint a terrorizmus elleni védekezés vagy a társadalmi rend megóvása. A történelem során az információ megszerzésének legkézenfekvőbb eszközt az érintett személy testi, lelki kínzása jelentette, az elkövető beismerő vallomását a bizonyítékok királynőjének is hívták. A kínzás alkalmazása esetén nemcsak a sötét középkorra kell gondolni, a 20. század is bővelkedett olyan eseményekben, amikor az emberi jogok elértéktelenedtek: világháborús időszakok, a második világháborút követő hidegháborús éra fegyveres konfliktusai, de ide tartoznak a számos eltérő

⁸ A bűnüldözés eszköztárában az Amerikai Egyesült Államokban rendkívül elterjedt a racial profiling eljárás, amit szintén számos alkalommal minősítettek diszkriminatívnak vagy megbélyegzőnek. Magyarországon hasonló kifogások merültek fel a rendőrség igazoltatási gyakorlatával szemben, mivel jogvédők problémásnak tartják, hogy az igazoltatások esetében magas a cigány származású, kizárólag személyek érintettsége.

⁹ MATHIEU 2017, 67.

ideológiát szolgáló diktatórikus rendszerek is. A kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmát számos egyezmény tartalmazza, ennek az érvényesülése jogállami minimumnak számít, mégis láthatjuk, hogy a politikai vagy nemzetbiztonsági érdek ezt könnyedén felülírja.¹⁰ A probléma alapját az jelenti, hogy a nemzetbiztonsági érdek előtérbe kerülésével a tágran értelmezett nemzetbiztonságot veszélyeztető bármilyen cselekményre (terrorcselekmény előkészítése és elkövetése, kémkedés, felforgató tevékenység vagy akár az álhírek „fake news” elleni fellépés, mint ahogy az Amerikai Egyesült Államokban az elnökválasztást követően politikai és médiaeseményekből láthattuk) vonatkozó információ megszerzése és felhasználása szentesíti a megszerzésükhöz alkalmazott eszközöket. Különösen zavarók voltak a Trump elnöknek a témában elhangzott nyilatkozatai és általa a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA) igazgatójának jelölt Gina Haspelnek a szenátusi meghallgatásán elhangzott, a Haspel által vezetett titkos CIA-börtönben (black site prison) a terroristagyanús személyek kínzásának gyakorlatával kapcsolatos tájékoztatása, illetve a jelölt alkalmasságát dicsérő nyilatkozatok. Ez a fajta hozzáállás azért különösen aggasztó, mert nem egy banánköztársaságról vagy egy távoli diktatúráról beszélünk, hanem a demokrácia, a szabadság és az emberi jogok bajnokának tartott Amerikai Egyesült Államokról. „[...] a pekingi olimpia évében a belföldi és nemzetközi terrorizmus fenyegetéseire hivatkozó kínai biztonsági intézkedések mellett az az Egyesült Államok lép fel a kínai demokrácia hiányosságainak kritikájával, amely a terrorizmus elleni küzdelem jelszavával beavatkozik a szuverén államok belügyeibe, a nemzetközi biztonsági intézkedések drákói szigorításának programját vallja, és saját államterületén is maradéktalanul igyekszik érvényesíteni azt.”¹¹

A kínzásnak és az embertelen bánásmódnak az egész tárházát felvonultatta a terrorizmus elleni háború során elkövetett atrocitások sora, ezeket a cselekményeket nemcsak az afgán, iraki kormányerők vagy az Iszlám Állam harcosai követték el, hanem a koalíciós erők tagjai is. Az egyes államok által elkövetett jogsértések felderítése rendkívül nehézkes, főleg háborús övezetben, ennek oka, hogy a jogsértő cselekményeket tipikusan az adott állam megbízásából, annak parancsára követik el az állam tágran felfogott érdekei, céljai érdekében. Az elkövetői kör szintén az adott állam képviseletében jár el: katonák, kormánytisztviselők, nemzetbiztonsági szolgálatok alkalmazottjai vagy egyszerű zsoldosok (Private Military Company-k – PMC-k alkalmazottjai), ezért a jogsértések feltárása és az elkövetők felelősségre vonása érthető módon az érintett államnak nem érdeke. Az Amerikai Egyesült Államok magatartása korábban inspiráló és pozitív irányadó mintának számított, mára azonban a multipolárisra váló világban egyre inkább negatív példát mutat a nemzetközi jog csak számára hasznos rendelkezéseinek figyelembevételével és a vélt amerikai érdekek elsőbbségének szélsőséges érvényesítésével. A kialakult világrend egyensúlyára, szövetségesek érdekeire fittyet hányó nemzeti önzés politikája a többi szuverén állami szereplő számára is ragadós példa. Komoly veszélyeket rejt magában az, ha az egyes

¹⁰ Bizonyos államokban, mint például Észak-Korea vagy a Közel-Kelet fegyveres konfliktusok, polgárháborúk által feldúlt, vagy az Iszlám Állam uralma alatt tartott területeken az emberi jogok érvényesüléséről és tiszteletéről nem beszélhetünk. Az emberi jogok nem létezhetnek ott, ahol a kínzás, a rabszolgaság és a gyilkolás gyakorlatilag a mindennapok szerves része.

¹¹ ÁDÁM 2005, 37.

államok a nemzetközi jog szabályai közül csak a számukra hasznosakat, az igazukat alátámasztó rendelkezéseket alkalmazzák, az ezzel szemben álló szabályokat pedig látványosan negligálják.

A kínzást nemzetközi egyezmények, az egyes államok alkotmányai az elérendő céltól függetlenül kifejezetten tiltják, a terrorizmus által jelentett kihívások a jogi tiltást ugyan nem kezdték ki, de a társadalmi gondolkodás számos országban, különösen az Amerikai Egyesült Államokban bizonyos esetekben már egyáltalán nem kezeli elítélendően az információgyűjtésnek, a vallomás megszerzésének ezt a módját. A jogi irodalmat is régóta foglalkoztatja ez a kérdéskör, a legjobban a „ketyegő bomba” eseteként hivatkoznak erre a dilemmára. A dilemma lényege röviden: az elfogott terrorista tudja, hogy melyik metróállomáson található a beélesített bomba, de ezt nem hajlandó elárulni, ebben az esetben morálisan és jogilag indokolható-e a terrorista megkínzása az információért cserébe.¹² A dilemmának az alábbi aspektusai jelennek meg: a kínzásnak, mint információszerzésnek a hatékonysága, a kínzás erkölcsi–morális igazolhatósága, valamint a kínzás jogi megengedhetőségének kérdése, különösen az emberi jogok vonatkozásában. Mivel a kínzás tilalma abszolút jogot jelent, ezért a kérdés jogi megítélése teljesen egyértelmű. A 2002. évi Daschner-ügy tárgyalásán a bíróság az elrabolt gyermek fogvatartási helyének kínzás, kényszervallatás alkalmazásával történő kicsikarása kapcsán az alábbiakat fogalmazta meg: „[...] az állam még életvédelmi kötelezettségének teljesítése körében sem lépheti túl az állami cselekvés alkotmányos korlátait. A kínvallatás gyakorlatát nem tűrheti meg a jogállam, még a legszélsőségesebb határhelyzetekben sem. A biztonság csaloika illúziójáért nem áldozhatjuk fel a civilizáció fundamentális vívmányait.”¹³ A kínzással történő információgyűjtés morálfilozófiai és politikai megítélése már egyáltalán nem olyan egyértelmű, mint a jogi megítélése. Az Amerikai Egyesült Államok által a terroristákon előszeretettel alkalmazott vízbe fojtást szimuláló (waterboarding) vagy alvásmegvonással járó (sleep deprivation) kínzási módszerek elterjedése ismét felélénkítette a vitát arról, hogy az ártatlanok (amerikaiak) védelme érdekében a kínzás igazolható és alkalmazható módszer-e. Komoly veszélyt jelent, hogy amint társadalmilag elfogadott, hogy jogilag igazolható a kínzás egy jelentősebb, szélesebb körű jogsérelem megelőzése érdekében vagy az ártatlanok védelme érdekében, akkor előbb vagy utóbb a „kisebbik rossz” (még akkor is, ha azt modern nyelvezettel nemzetbiztonsági érdekek nevezünk) választása következtében végletekig relativizálhatjuk bárkinek az emberi jogait.

¹² Michael Levin sokat vitatott, *The Case for Torture* című cikke szélsőséges példák alapján (Manhattan-szigeten elhelyezett atombomba vagy a terroristák által a kórházból elrabolt újszülött szituációja) veti fel, hogy a kínzás szélsőséges esetekben jogszerűnek tekinthető ártatlan életek megmentése céljából. Előrevetíti, hogy a nyugati demokráciáknak szembe kell néznie azzal, hogy terroristák tízezrek életét fenyegethetik majd és megmentésükre egyedül a kínzás biztosít megoldást. Egy kritika az említett cikkről: *Critical review on „The case for torture”* Elérhető: <http://userpage.fu-berlin.de/~shommeri/critical-review-on-the-case-for-torture/> (A letöltés dátuma: 2019. 02. 10.)

¹³ *Tenni vagy nem tenni? – őszintén a kényszervallatásról* (2016). Elérhető: <https://arsboni.hu/oszinten-a-kenyszervallatasrol/> (A letöltés dátuma: 2018. 10. 26.)

Összegzés

Az alapjogok esetében hangsúlyozni szükséges absztrakt etikai, filozófiai jellegüket, illetve tartalmuknak az egyes alkotmányokban megjelenő eltérő meghatározottsági szintjét. Az alapjogoknak az alkotmányokban megjelenő szabályozásával felmerült a kérdés, ami az egyes alapjogok konkrét tartalmának és érvényesülésük feltételeinek meghatározására irányult. Az egyes alapjogokra vonatkozó részletes jogi szabályozás kimunkálása elődlegesen a jogalkotó, alkotmányozó feladata, az alapjogoknak azonban nincs egységes, pontos és általánosan elfogadott meghatározása. Az alapjogok tényleges tartalmának kialakításában az egyes országok alkotmánybíróiságai is jelentős szerepet játszottak, a rendszerváltást követően a magyar Alkotmánybíróiságra ez hatványozottan érvényes volt. Elvitathatatlan az Alkotmánybíróiság hozzájárulása a hazai jogfejlődéshez és az alapjogok tartalmának, korlátainak, valamint érvényesülési feltételeinek kialakításához. Az Alkotmánybíróiság aktivizmusát és tevékenységét a politika és a társadalom részéről általánosságban elismerés övezte, ugyanakkor a túlzott aktivizmus és a láthatatlan Alkotmány fikciójának előtérbe kerülése miatt számos kritika is érte. Az Alkotmánybíróiság alapjogokat érintő értelmező tevékenysége kimagasló jelentőségű, mivel az alapjogok a mindennapokban elkerülhetetlenül konfliktusba kerülhetnek egymással és más alkotmányos értékekkel, célokkal. Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében szereplő meghatározás értelmében: „alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható.” Ezeknek a kollízióknak a feloldása elsődlegesen a jogalkotó feladata, de a jogalkotói tevékenységet a napi politikai érdekek gyakran negatív irányba befolyásolják. Ezért a napi politikától távol álló Alkotmánybíróiság eltérő szemszögből vizsgálja az egymással ütköző jogok és értékek egymás javára történő korlátozását.

Az állam akkor élhet az alapjogok korlátozásának eszközével, ha másik alapvető jog vagy szabadság védelme más módon nem érhető el, vizsgálnia kell, hogy a korlátozás arányban áll-e az érvényesíteni kívánt értékkel vagy célokkal. A problémát az okozza, hogy a különféle célok társadalmi súlyát, a célok legitimitását meghatározó értékrend hely, idő és situáció függvénye, illetve nem elhanyagolható mértékben politikai ideológia kérdése. Az alapjogok korlátozásának problematikája alapvetően a szükségesség és arányosság megítélése körül forog. Az alapjogok korlátozásának egyik legkevésbé vitatott esete a közbiztonság érdekében történő korlátozások, hiszen a globalizált világ számos veszélyt rejt magában. A nemzetbiztonsági kockázatok leglátványosabb megnyilvánulási formáját az új típusú terrorizmus jelenti. Az egyes államok a lakosság szubjektív biztonságérzetének növelése és a nemzetbiztonsági szolgálatok feladatellátásának elősegítése érdekében jelentős jogszabályi változtatásokat fogadtak el, ezek jellemzője, hogy a nemzetbiztonsági érdekeknek fokozatosan alárendelődnek az alapjogok. Az alkotmányos értékeket is kikezdő jogalkotási tendencia a nemzetbiztonsági szolgálatok munkáját nehezítő, akadályozó tényezőként tekintett az alapjogokat a terrorizmus elleni küzdelem céljának alárendelve rugalmasabb jogszabályi hátteret alakít ki. A nemzetbiztonsági érdekek érvényesítése az egyének jogainak új típusú, tömegeket érintő korlátozását jelenti. Amíg ez a tevékenység

a terrorizmus támogatásának felszámolásához, terrorcselekmények elkövetésének megakadályozásához vezet, addig a titkos információgyűjtést, megfigyelést vagy akár az alapjogok ennél súlyosabb korlátozását is elfogadja a lakosság. Azonban nagyon vékony és nehezen felismerhető az a határ, amit átlépve az alapjogok korlátozása meghaladja a szükséges és arányos mértéket, és pusztán öncéllá válik.

Felhasznált irodalom

ÁDÁM Antal (2005): A biztonság, mint jogi érték. In Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs szerk.: *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*. Pécs.
MATHIEU, Bertrand (2018): *A jog a demokrácia ellen?* Budapest, Századvég Kiadó.
PAP András László (2007): *Rendvédelem, terrorizmus, emberi jogok*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola.

Jogi források

13/2001. (V. 14.) AB határozat
18/2000. (VI. 6.) AB határozat
26/2013. (X. 4.) AB határozat a szerencsejáték szervezéséről szóló 1991. évi XXXIV. törvény egyes rendelkezései alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló indítvány és alkotmányjogi panaszok elutasításáról
3038/2014. (III. 13.) AB határozat az alkotmányjogi panasz elutasításáról

Internetes forrás

Critical review on „The case for torture” (2018) Elérhető: <http://userpage.fu-berlin.de/~shommeri/critical-review-on-the-case-for-torture/> (A letöltés dátuma: 2019. 02. 10.)
Tenni vagy nem tenni? – őszintén a kényszervallatásról (2016). Elérhető: <https://ars-boni.hu/oszinten-a-kenyszervallatasrol/> (A letöltés dátuma: 2019. 02. 10.)

Kralovánszky Kristóf¹

A villamosenergia-rendszer kibernetikus és nemzetbiztonsági kockázatai (1. rész)

*Cyber- and National Security Risks of the Electric Energy System
(Part One)*

A villamosenergia-rendszer helye a kritikus infrastruktúrák között nem minden esetben tükrözi azt a valós veszélyeztetettséget, amelyet más kritikusinfrastruktúra-ágazatok számára jelent. E tanulmány első része példákon keresztül mutatja be a villamosenergia-rendszer bizonyos kibersérülékenységeit,² az ezeket kihasználó támadások valós kockázatait és a támadást követő helyreállási képességének kiemelt fontosságát. Áttekinti a kibertámadásokkal szembeni védekezés erőforrásigényeit, annak állami és gazdasági szereplőit, illetve nemzetbiztonsági kapcsolatait.

Kulcsszavak: kibernetikus biztonság, villamosenergia-rendszer, kritikus infrastruktúra, helyreállási képesség

The placement of the electric energy subsector among critical infrastructures does not always reflect the real threat they pose to other sectors of critical infrastructures. With different examples, the first part of our study shows certain cyber-vulnerabilities of the electric energy system, the actual risks of attacks thereon and the real necessity of systems' resilience. The study investigates the organisational and theoretical resources required for the cyber defence of the electric energy sector, including its state-, commercial- and national security players.

Keywords: cybersecurity, electric energy system, power grid, critical infrastructure, resilience

¹ Kralovánszky Kristóf doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Katonai Műszaki Doktori Iskola, ORCID: 0000-0002-5560-3525

² Kibersérülékenység az angol cyber vulnerability szakkifejezés tükörfordítása. A kibertér – mint tartomány – elemeinek (rendszereinek/eszközeinek) sérülékenységeit jelenti.

Bevezetés

A létfontosságú rendszerelemek³ valódi súlyát, illetve fontosságát vizsgálni rendkívül nehéz feladat, mert a vizsgálat számos okból könnyen válhat szubjektívvé. A vizsgálat azonban nem állhat meg az adott rendszerelemnél, így vizsgálni kell annak más rendszerelemekkel való kapcsolatát, azoktól való függését, vagy azok kiszolgáltatottságát a tárgyi infrastruktúrának – vagyis az interdependenciákat. Ezt követően lehet csak megalapozott véleményt nyilvánítani.

Ezért is fontos, hogy kiemelt hangsúlyt kapjon az adott környezetben történő vizsgálat, és ne egy ágazat általános kitettsége, kockázata alapján, automatikusan történjen a minősítés vagy kategóriába sorolás. Ennek a megkülönböztetésnek igaznak kell lennie ágazaton belül is, de ágazatok között is – amely utóbbi sajnos sokszor nem valósul meg. A hatályos magyar jogi szabályozás szerint nemzeti létfontosságú rendszerelemet, európai létfontosságú rendszerelemet és alapvető szolgáltatást nyújtó szereplőket különböztetünk meg a kijelölt ágazatokban.⁴

Bármely ágazat függőségi viszonyait tekintjük, minden esetben szükség lesz energiára, ami vagy villamos energia, vagy valamilyen más energiahordozó, amely erőgépek hajtásához vagy villamosenergia-előállításához szükséges. Az erőgépek hajtásához szükséges hajtóanyag gyártási folyamata sem nélküli a villamos energiát – tehát kijelenthető, hogy a forrás, amelyre minden ágazatnak szüksége van: a villamos energia. Áttekintve az energiaszektoron kívüli, jogszabályban meghatározott ágazatokat,⁵ a villamos energia mint legszükségesebb eredő megállapítható a közlekedés, az agrárgazdaság, az egészségügy, a társadalombiztosítás, a pénzügy, az infokommunikációs technológiák, a víz, a közbiztonság és védelem, valamint a honvédelem ágazataiban egyaránt.

A téma nagysága és nemzetközi kapcsolódásai miatt e tanulmányt két részben közöljük. Az első rész főként a villamosenergia-alágazat⁶ (és ahhoz közvetlenül kapcsolódó) kiberbiztonsági kockázatok néhány aspektusát vizsgálja, míg a második rész ágazati és alágazati, regionális és szövetségi kapcsolatok által biztosított kibervédelem egy lehetséges mátrixát fogja áttekinteni.

³ Hatályos honi jogi szabályozás szerint (2012. évi CLXVI. törvény) a hivatalos megnevezés létfontosságú rendszerelem, amely nemzetközileg elfogadott elnevezés szerint: kritikus infrastruktúra. Írásunkban a két kifejezést egymás szinonimáiként használjuk.

⁴ Hatályos honi jogi szabályozás szerint a következő ágazatokban értelmezhető létfontosságú, nemzeti létfontosságú rendszerelemek, illetve alapvető szolgáltatásokat nyújtó szereplők: energia (kivéve atomenergia termelő infrastruktúrák), közlekedés, agrárgazdaság, egészségügy (a gyógyszergyártás nem tartozik ide), társadalombiztosítás, pénzügy, infokommunikációs technológiák, víz, közbiztonság-védelem, honvédelem. 2012. évi CLXVI. törvény.

⁵ 2012. évi CLXVI. törvény 1., 2., 3. mellékletében meghatározott magyarországi kritikusinfrastruktúra-ágazatok.

⁶ Jogszabályi megnevezéssel: villamosenergia-rendszer létesítményei alágazat. A továbbiakban a villamosenergia-rendszer alágazat fogalmán az előbbi értjük.

Villamosenergia-rendszer mint kritikus (információs) infrastruktúra-alágazat

A villamosenergia-ellátás részeit rendszerszemléletben vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy nem lehet a különböző alrendszerei között súlyozni: ugyanolyan fontosságú a termelési oldal, a szállítási oldal és a megtermelt energia fogyasztók közti elosztásának, vagy régebbi terminológiával élve, a terhelés elosztásának képessége.⁷ Az utóbbi kettőnek pedig elengedhetetlen alapjai az infokommunikációs rendszerek, hiszen csak így tud adatcsere történni a különböző alrendszerek között – akár regionális, akár nemzeti, akár nemzetközi viszonylatban.

Az előbbi felsorolás a villamosenergia-rendszert főként horizontális síkon rendszerezte, egy országos átviteli hálózat szemszögéből.⁸ Ennek a síknak az összefüggései ugyanúgy léteznek vertikális síkon is: az országos, átviteli hálózat⁹ és az elosztóhálózat tökéletesen egymásra utalt, hiszen az elosztóhálózaton jelenik meg a végfelhasználó. Mivel az elosztóhálózat tulajdonosa (és üzemeltetője) eltér az országos hálózat szereplőtől, kettejük között a zökkenőmentes infokommunikációs adatcsere ugyanannyira kritikus, mint az országos átviteli hálózat horizontális síkjában.

Furcsán hangzik, de a villamosenergia-alágazat (így a villamosenergia-rendszer létesítményei) is ugyanúgy igényli az elektromos áramot, hiszen alapfeladatként energia-előállítás, illetve energiahordozó szállítást/feldolgozást végez, de a vezérléshez nem direkt módon használja fel a termelt/szállított/feldolgozott energiát.¹⁰

A szállítási oldal külön érdekessége, hogy az átviteli hálózati nagyfeszültségű távvezetékoszlopok ma már nem csupán elektromos, hanem adatátviteli feladatokat is ellátnak, az oszlopok tetején futó földelőkábel közepén lévő optikai szálak segítségével.¹¹ Magyarországon ez adja az MVM Net Zrt. által üzemeltetett Nemzeti Távközlési Gerinchálózat optikai alaphálózatának meghatározó részét.¹² Így tehát egy önmagában kritikus infrastruktúra (távvezeték-hálózat) kritikus információs infrastruktúrává is válik, vagyis két külön okból is védelmet igényel.

⁷ Jelen tanulmány a terheléselosztás energetikai alrendszereit a szállítási oldalhoz sorolja. A szállítási oldal részeként tekinti mind az átviteli hálózatot, mind az elosztói hálózatot.

⁸ Magyarországon ez az átviteli engedélyes a Magyar Villamosenergia-ipari Átviteli Rendszerirányító Zártkörűen Működő Részvénytársaság (MAVIR ZRT.).

⁹ Országos, átviteli hálózat feszültségintjei 132, 220, 400 és 750 kV, az elosztóhálózati feszültségintek pedig 10, 20, 35 és 132 kV. Az átviteli hálózat juttatja el a villamos energiát az elosztói hálózatokba.

¹⁰ Egy 750kV – 400kV transzformátor vezérlését és felügyeletét (részben) ugyanúgy egy 230V feszültségen üzemelő infokommunikációs eszköz látja el.

¹¹ Angol elnevezéssel ezt a típusú kettőscélú vezetőt hívják Optical Ground Wire-nek, rövidítve: OPGW. E vezetékekben akár 400-at (!) is meghaladó optikai szál lehet, a jellemző mennyiség ma általában a 24/48/96 elemi szál.

¹² Ez az optikai gerinchálózati hossz Magyarországon jelenleg 6000 km nagyságrendű, maximális adatátviteli képessége (számos technikai paraméter függvényében) a több száz gbit/s sebességet is elérheti: *MVM Net hálózati technológia*. Elérhető: www.mvmet.net.hu/bemutakozas/technologia/ (A letöltés dátuma: 2019. 05. 04.)

Szolgáltatói felelősség

Amíg egy szolgáltató a teljes hálózatát saját felügyelete és üzemeltetése alatt tudja tartani, a felelőssége tisztán értelmezhető és fenntartható. Abban az esetben, ha ezt a hálózatot rajta kívül álló személyek/szervezetek kétoldalú módon használják (vagyis nem csupán kivesznek belőle), abban az esetben is meg kell őrizni a szolgáltató eredő felelősségét, de ebben az esetben egészen új problémák jelenhetnek meg.

Az energiaszektorban és szűkebb értelemben a villamosenergia-alágazatban a termék, illetve a gyártmány a villamos energia maga, amely nem szükségszerűen csak nagy erőművekből származhat. Az elmúlt években jelentősen gyarapodott a házi, 0,4 kV-os hálózatban termelt villamos energia, amely jellemzően napelemek¹³ segítségével jön létre. Az így termelt elektromos áram fel nem használt részét a végfelhasználó általában visszatáplálja a fogyasztói elosztóhálózatba. Példánkban olyan vegyes használatú végpontokról van szó, amelyek termelik is és fel is használják a villamos energiát, és a nem engedélyköteles és háztartási méretű kiserőművek közé tartoznak. 2018 végére a teljes magyarországi bruttó teljesítőképesség (8560 MW) 3,7%-át tudja adni (maximális kapacitásával) a nem engedélyköteles kiserőművek összessége (lásd az 1. táblázatot).¹⁴

1. táblázat

Nem engedélyköteles és háztartási méretű fotovoltaikus erőművek teljesítőképessége Magyarországon 2012–2018 között¹⁵

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Teljesítőképesség (kW)	12 530	31 210	68 127	127 540	164 080	239 960	319 700
Kiserőműszám (db)	n/a	n/a	n/a	15 220	20 401	29 593	39 456
Termelés növekedése az előző évhez képest (%)	334,6	149,1	118,3	87,2	28,6	46,2	33,2

Forrás: Összefoglaló a nem engedélyköteles – ezen belül a háztartási méretű – kiserőművek adatairól (2008–2017) (2018)¹⁶; Jelentés a negyedévente újonnan belépő háztartási méretű kiserőművekről (2018 Q1-Q3) (2019)¹⁷

¹³ Pontos megnevezéssel: fotovoltaikus rendszer.

¹⁴ A valós nettó erőművi teljesítőképesség a 8560MW-nál kevesebb, vagyis a napenergia teljesítőképességi aránya ideális időben magasabb lehet.

¹⁵ A 2018-as adatok a forrásban 2018. III. negyedévéig állnak rendelkezésre. Az összehasonlíthatóság érdekében a 2018. IV. negyedéves adatokat az I. negyedévvél egyenlőnek tekintettük. Ezért a teljes 2018. évről vonatkozó adat csak becslés.

¹⁶ *Összefoglaló a nem engedélyköteles – ezen belül a háztartási méretű – kiserőművek adatairól (2008–2017) (2018)*. Elérhető: www.mekh.hu/download/7/28/60000/nem_engedelykoteles_es_hmke_beszamolo_2008_2017.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

¹⁷ *Jelentés a negyedévente újonnan belépő háztartási méretű kiserőművekről (2018 Q1-Q3) (2019)*. Elérhető: www.mekh.hu/download/2/23/90000/jelentes_a_negyedevente_ujonnan_belepo_haztartasi_meretu_kiseromuvekről_2018q3.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

Egy sugaras hálózatban,¹⁸ ahol az utolsó ágon van 50 fogyasztó, a fizikai törvényszerűségek miatt az utolsó fogyasztónál alacsonyabb lesz a feszültség, mint a vonal elején az első fogyasztónál (ezt hívjuk feszültségésésnek), tehát a szolgáltatónak úgy kell kalibrálnia a hálózatát, hogy az utolsó fogyasztónál is még a szabványos tűrési határon belül legyen a feszültség. Amennyiben viszont az utolsó fogyasztók valamelyike saját maga termel villamos energiát, és azt a hálózatba visszatáplálja, akkor az utolsó fogyasztóknál akár jelentősen is növekedni fog a feszültség szintje, amely vélhetően még a szabványos keretek közt marad, de már el fog térni a szolgáltató által számított értéktől. Ugyanez igaz egy transzformátor csatlakozási pontjához közel eső fogyasztók viszonyára is. Ha a csatlakozási ponthoz közel eső fogyasztók valamelyike termel villamos energiát, nem biztos, hogy annak környékén még szabványon belül marad a feszültség szintje (a megengedettnél magasabb lesz), ami a végfelhasználó elektromos árammal működő eszközeit (különösen az elektronikus eszközöket) károsíthatja.

A hálózaton biztosított energiaszabványoknak való megfelelése jogi értelemben (is) a szolgáltatót fogja terhelni, így számára a felügyelet és vezérlés lehetősége nem kérdés, hanem szükségszerűség. Ahogy egyre több „termelő” jelenik meg a hálózatban, egyre inkább szükségessé válik az egymás közötti kommunikáció (termelő–termelő, termelő–szolgáltató), illetve a szolgáltató irányába történő információszolgáltatás, hiszen a szolgáltatónak a termeléshez kell igazítani saját üzemi paramétereit, és biztosítani kell, hogy az előbbi példában bemutatott folyamatos túlfeszültség ne jöhessen létre. Ez a kommunikáció két módon tud történni: szenzorok segítségével, amelyek a szolgáltatónak biztosítják a szükséges hálózati információt, és a „termelők” betáplálási pontjainak felügyeletével. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy a szolgáltatónak a termelő–termelő közötti kommunikációról is kell információval rendelkeznie, mert az ugyanúgy rendszertechnikai befolyással bírhat és potenciális kockázatot jelenthet – különösen, ha nem valós adatokat továbbítanak egymás között.

Mindezek elengedhetetlenül szükségesek (lesznek) ahhoz, hogy a villamosenergia-szolgáltató megfelelően felügyelhesse a kétirányúsított fogyasztói végpontokat, kis- és mikroszakaszokat, hogy szükség szerint beavatkozhasson és a termelőt korlátozhassa, vagy szélsőséges esetben kizárhassa a hálózatra való feltáplálásból.

Látható tehát, hogy villamosenergia-alágazat jelentősen támaszkodik az összekapcsolt infokommunikációs rendszerek részben vagy teljesen autonóm kapcsolattartására. Tartalmi értelemben ez az összekapcsoltság és az önálló, intelligens kommunikáció (és azt követő gépi döntéshozatal) egyben az Ipar 4.0¹⁹ alapvető meghatározása is. Ahogy más ágazatokra is egyre jellemzőbb, az új technológiákat alkalmazó okoseszközök várhatóan mind inkább az Ipar 4.0 szerinti felépítéseket és adatcserét fogják használni, vagyis a termelés vezérlése, illetve a hálózat irányítása (annak minden szegmensében) általánosságban is ezek segítségével, egyre növekvő autonómiával fog történni.²⁰

¹⁸ A sugaras hálózatok végén az utolsó fogyasztónál végződik az ellátókábel, ellentétben a hurkolt hálózatokkal, ahol az ellátókábel az összes fogyasztó érintése után visszatér a betáplálási pontba.

¹⁹ Az Ipar 4.0 (Industry 4.0) fogalom jelen értelmezésében a szakirodalomban általánosan elfogadott olyan új ipari forradalmat jelent, ahol az infokommunikációs technológiák a gyártási és automatizálási folyamatokkal egyre szorosabban fonódnak össze: NAGY 2017.

²⁰ Kovács 2018.

A rendszerek és szenzorok közötti kommunikáció történhet IP²¹-alapú és nem IP-alapú kommunikáció segítségével. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy különösen jelentős növekedés előtt állnak a nem IP-alapú vezeték nélküli kommunikációt használó eszközök is, amelyek jellemzően Bluetooth- vagy NFC²²-alapon működnek, és valamilyen érzékelőként alkalmazzák azokat. Jelenleg nem tudjuk, hogy 4-5 év távlatában (ami hozzávetőleg két technológialéptetési ciklust jelent) az IoT²³-eszközök mennyire fogják a nem IP-alapú szenzorokat kiszorítani, illetve, hogy egymáshoz viszonyított arányuk hogyan alakul majd. Szintén nyitott kérdés, hogy az 5G-s mobil távközlés milyen ütemben fog lefedettségben terjedni nagyvárosi környezetben kívül,²⁴ és milyen hatással lesz az érzékelők és a rendszerek közötti kommunikáció megvalósítására (így az alkalmazott átviteli technológiára).²⁵ Itt (is) abban rejlik a veszély, hogy az eszközök hamisíthatók, és a kommunikáció is manipulálható.

Villamosenergia-szolgáltatóknál az érzékelők számának és a kommunikáció mértékének (jelentős) növekedése éppen a végfelhasználói hálózati szegmensben fog megszületni, ahol ez ma még csak kis mértékben létezik, de különösen a kertvárosi területeken lesz robbanásszerű. Az így létrejövő hálózati forgalom kezelése a szolgáltatóra fog hárulni, hiszen az ő érdeke (és feladata) a zökkenőmentes üzem biztosítása. A külön kihívást pedig az jelenti majd, hogy az ilyen mértékű infokommunikációs hálózatüzemeltetés jelenleg nem elvárás a fogyasztói elosztóhálózat tulajdonosaitól, ezért sem tapasztalatuk, sem erőforrásuk, sem rendszerszintű eszközparkjuk nincs hozzá. Természetesen opció lehet egy internetszolgáltatóval történő együttműködésük, ami azonban szükségszerűen a két hálózat (publikus internet- és villamosenergiaelosztás-vezérlés) legalább logikai szintű²⁶ elkülönítését igényli. Ez a szétválasztás megvalósulhat számos technológia alkalmazásával, de egy több ezer vagy több tízezer végpontot felügyelő rendszer esetében nagyon komoly plusz üzemeltetési kapacitást igényel mind anyagi, mind humánerőforrás-vonatkozásban.

Hálózatok szegmentálása

Biztonságtechnikai rendszerek IP-alapú átvitelre váltásakor jelent meg először a normál infokommunikációs és a biztonságtechnikai rendszerek elkülönítésének, a hálózatok szétválasztásának kérdése. Ebben az időszakban erre számos logikai lehetőség

²¹ IP – Internet protokoll.

²² Az NFC – Near Field Communication – képes elektronikai eszközök (megfelelő szabványok szerint) egymáshoz nagyon közeli helyzetben (2-3 cm) vagy egymáshoz érintve, egymással adatkommunikációt végezni.

²³ IoT – (Internet of Things – dolgok internete).

²⁴ Nagyvárosi környezetben kívülinek tekintjük az elővárosi és kertvárosi területeket, különösen akkor, ha nincsenek fő- és/vagy tömegközlekedési vonalak közvetlen szomszédságában.

²⁵ Mindkét vonatkozásban rendkívül ambiciózus tervekkel rendelkeznek mind a gyártók, mind a szolgáltatók – de ezek hangsúlyosan csak tervek, amelyek megvalósításához szükséges anyagi erőforrások mértéke jelentősen alábecsült lehet. Véleményünk szerint a technológia a tervezett ütemnél lassabban fog terjedni, mivel a felhasználói céleszközök penetrációja várhatóan nem fogja elérni a szolgáltatók által becsült és rentábilis üzemhez megkívánt szintet – kivéve, ha a vezeték nélküli szolgáltatások rendelkezésre állásának csökkentésével nem fogják a fogyasztókat átkényszeríteni az új (5G) adatátvitel használatára.

²⁶ Biztonsági szempontból sokkal célszerűbb a fizikai szétválasztás, ami ritkán valósítható meg, de egy bizonyos vezérelt területméretet meghaladóan elengedhetetlen.

kínálkozott, például a különböző alhálózatok használata vagy a virtuális hálózati elkülönítés (VLAN²⁷). E kettőnek a legnagyobb előnye a költséghatékonyság volt, vagyis nem kellett külön hálózatot üzemeltetni. Számos kritikus helyen azonban hamar felismerték az ebben rejlő óriási veszélyt, hiszen a hálózat kompromittálódása az irodai munka infokommunikációs kiszolgálás (e-mail, internetelérés) és a biztonságtechnika (kamerák képei, beléptetőrendszerek stb.) kiesését egyaránt jelenthette. Megoldásként létrehoztak tehát egy második fizikai hálózatot, amely dedikáltan csak a biztonságtechnikai rendszert szolgálta ki, az eredeti, első rendszer pedig megmaradt az irodai alkalmazások számára. Azokban a gyárakban, ahol a termelésirányítás jelentősen támaszkodott számítógépes vezérlésre, az (mint technológiai rendszer) megjelent egy újabb szegmensként, és ismét az eredeti probléma vetődött fel: „összerakható-e” a termelésirányítás és az irodai munka hálózati forgalma? Kritikusabb területeken (például vegyipar, gyógyszeripar, energia) hamar megszületett a döntés, hogy itt is szükséges a különválasztás. E három önálló rendszer utána kiegészülhetett még a különböző vezeték nélküli (wifi-) hálózatokkal,²⁸ jellemzően (és célszerűen) részben önálló VoIP²⁹ hang kommunikációs rendszerrel, illetve veszélyes ipari üzemek esetében elkülönült szenzorrendszerrel,³⁰ amelyek például az országos adatbázisokba szolgáltatnak információt a terület meghatározott paramétereiről (például veszélyes vegyi anyag jelenléte a levegőben).

Egy villamos nagyermű³¹ vagy vegyipari üzem esetében tehát megjelenik legalább kettő, de ideális (és szakmailag elvárt) esetben öt vagy hat egymástól fizikailag is elkülönítetten működő IP-alapú hálózat saját kábelezésével, aktív eszközeivel és rendezőivel.³²

Valós kockázatok

Ahogy a következő példák is bemutatják, a kritikus infrastruktúrák infokommunikációs rendszereinek célzott támadási kockázatát azok tulajdonosai/üzemeltetői sokszor jelentősen alábecsülik. Ennek egy része hiányos felkészültségként, míg egy másik része elhárítási képességek és erőforrások részleges hiányaként jelenik meg.³³ Tekintsünk át két esetet, amelyek egyértelműen alátámasztják, hogy létfontosságú

²⁷ VLAN – (Virtual Local Area Network – virtuális helyi hálózat).

²⁸ Nagyobb gyáraknál ilyenből legalább 2-3 szegmens üzemel (általános, vezetői, speciális).

²⁹ VoIP – (Voice over IP – internet protokollon keresztüli hangátvitel).

³⁰ Ilyen Magyarországon az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság MoLaRi (Monitoring és Lakossági Riasztó) rendszere, az alsó és felső küszöbértékű veszélyes vegyi ipari üzemek körzetében, országos kiterjedésű, magas rendelkezésre állású, redundánsan működő adatátviteli hálózatra épülő meteorológiai és vegyi monitoring, valamint lakossági riasztó feladatokat látja el. *MoLaRi-rendszer*. Elérhető: www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=iparbiztonsag_molari (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

³¹ Magyarországon villamos nagyerműnek tekintendő az 50 megawatt feletti teljesítményű villamos erőmű.

³² Hazánkban 10-es nagyságrendben vannak ilyen üzemek, amelyek között nem szerepel a Paksi Atomerőmű – ott lényegesen összetettebb és eltérő szabályok szerint működő rendszerekről van szó. A nagyságrend a szerző számítása, az ismert villamos erőművek, vegyipari és gyógyszeripari gyárak ismeretében.

³³ Mindkét rész természetesen bontható még további fontos területekre.

rendszerek esetében, különösen a vegyiparban³⁴ és az energiaágazatban rendkívül valós és kiemelten kezelendő kockázatokról van szó.³⁵

Norsk Hydro

Kritikus infrastruktúra lehet (ágazattól függetlenül, nemzetgazdasági és világgazdasági hatásai miatt)³⁶ egy olyan cégcsoport is, amely „csak” alumíniumgyártással és -feldolgozással foglalkozik, de a világ tizedik legnagyobb alumínium-előállítója. (Kínán kívül pedig az ötödik).³⁷ Ez a norvég Norsk Hydro³⁸ óriáscég, amely infokommunikációs rendszerét 2019. március 18-án, 23:00 óra után kibertámadás érte.³⁹ Ennek során (jelenlegi ismereteink szerint) a LockerGoga zsarolóvírus lekódolta a különböző hálózaton lévő számítógépek háttértárait, használhatatlanná téve azokat.⁴⁰ Mivel a szervezet több országban végez gyártási tevékenységet, és rendszereik egymással összekapcsoltak, ezért nem csak Norvégiában következett be üzemzavar, hanem a cég katarai és braziliai gyáregységeiben is.⁴¹ Szerencsére az alumíniumolvasztókat és -kohókat át tudták állítani manuális üzemmódra, így ott nem történt komolyabb kár. A kész alumíniumot feldolgozó rendszerek nagyobb részét azonban le kellett állítani. Az elsődlegesen becsült kár 40 millió USD nagyságrendű volt, amely a hónapokig tartó teljes kárelhárítás⁴² végére vélhetően jelentősen növekedni fog. A támadást követően az alumínium világgazdasági ára 1,4%-kal növekedett. A támadást követő negyedik napon még mindig csak teljes gyártókapacitásának 50%-án működött a vállalat.⁴³ Ugyanez

³⁴ Magyarországon az „ipari veszélyes anyagok előállítása, tárolása és feldolgozása” alágazatot (a nagyobb vegyipari gyárak döntő többsége ide tartozik), illetve a gyógyszergyártás alágazatot a közigazgatási bürokráciacsökkentésről szóló 2015. évi CLXXXVI. törvény kivette a kritikusinfrastruktúra-alágazatok közül.

³⁵ Írásunknak nem célja az elkövetők azonosítása, vagy motivációjuk keresése.

³⁶ Magyarországon az ágazati besoroláson kívül a kritikus gyártókapacitások nem tartoznak a kritikus infrastruktúrák közé. Ezzel szemben az Amerikai Egyesült Államok besorolásában megtalálható a „kritikus gyártás” (critical manufacturing) mint ágazat. *Presidential Policy Directive – Critical Infrastructure Security and Resilience* 2013. Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/02/12/presidential-policy-directive-critical-infrastructure-security-and-resil> (A letöltés dátuma: 2019. 05. 04.)

³⁷ *The world's leading primary aluminum producing companies in 2017, based on production output (in million metric tons)* 2019. Elérhető: www.statista.com/statistics/280920/largest-aluminum-companies-worldwide/ (A letöltés dátuma: 2019. 05. 03.)

³⁸ A Norsk Hydro ASA vállalatcsoport 2017-es éves árbevétele meghaladta a 12,6 milliárd USD-t, alkalmazotti létszáma 35 ezer fő, a világ 40 országában van jelen. *Fontos tények*. Elérhető: www.hydro.com/hu-HU/a-hydro-bemutatasa/fontos-tenyek/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

³⁹ *Norway's Norsk Hydro hit by ransom cyber-attack* 2019. Elérhető: www.thelocal.no/20190322/norways-norsk-hydro-hit-by-ransom-cyber-attack (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

⁴⁰ Zsarolóvírusok esetében, amíg akár egy fertőzött gép is van az adott alhálózaton, az képes az összes többi, még nem fertőzött vagy már megtisztított gépet megfertőzni, ezért általában hálózati szegmensek vagy a teljes hálózat azonnali leállítása után kezdődhet meg a helyreállítás, lépésről lépésre. Ennek ütemében lehetséges a funkcionális visszaállítás is. Mivel a szervezet informatikai szakemberei a visszaállással vannak elfoglalva, így ezen idő alatt az egyéb információtechnológiai üzemeltetés gyakorlatilag szünetelni fog, tovább nehezítve ezzel a rendszerek és így a teljes szervezet napi üzemmenetét.

⁴¹ FOUCHE–SOLSVIK 2019.

⁴² ADOMAITIS 2019.

⁴³ *Norsk Hydro Unit Begins Operating at 50% of Capacity After Cyber Attack* 2019. Elérhető: www.insurance-journal.com/news/international/2019/03/21/521324.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

az érték a támadást követő hetedik napon 60% volt.⁴⁴ Vagyis egyhetes (véltetőn megfeszített) munka csak 10% javulást tudott eredményezni.

Ki kell emelni, hogy a támadás pár óra alatt le is zajlott, így a behatolást követően rendkívül kevés idő állt rendelkezésre a hatékony védekezésre. Más megközelítésben a gyár informatikai üzemeltetőinek véltetőn minimális esélye volt a rendszer kompromittálódását követő, (további) károkozást megállító beavatkozásra. A kohók manuális továbbműködtetése a belső kárenyhítés szempontjából volt fontos, hiszen így nem semmisültek meg a gyártóberendezések a visszasilárduló fémtől, illetve a gyártás alatt lévő folyékony fém nem vészett kárba. Van azonban egy teljesen más aspektus is, ez pedig a villamosenergia-felhasználás. Ilyen méretű – különösen kohászati – gyárak villamosenergia-felhasználása tervezetten történik, vagyis az országos villamosenergia-teherelosztásban előre meghatározott kapacitások állnak számukra rendelkezésre (és kötelezően használandók fel), amelytől akár felfelé, akár lefelé történő jelentős eltérés komoly problémákat okozhat az országos rendszerben. Ez a típusú üzemzavar pedig kihatással lehet a rendszer más felhasználóira is, a hirtelen keletkező többletkapacitás megjelenése miatt.

Nagyon fontos kezelendő kockázat tehát egy gyártási folyamat technológiai leállása felügyeleti képességének megőrizhetősége, ami a fejlett országokban egyre kevésbé lesz műszaki kérdés, és egyre inkább lesz infokommunikációs probléma.

Tasnee

2017 második felében kibertámadás érte Szaúd-Arábia Tasnee⁴⁵ vállalatcsoportjának egyik petrokkémiai üzemét. A művelet részleteit először 2017 decemberében kezdték publikálni, amiből kiderült, hogy kifejezetten kritikus infrastruktúrák vészleállító rendszereit támadó kártevőről van szó, azon belül is a Schneider Electric Triconex Safety Instrumented System vezérlőről, amelyek folyamatosan monitorozzák a felügyelt technológiai folyamat paramétereit, és eltérés esetén úgy avatkoznak be, hogy a normál működést megkísérlik visszaállítani, illetve ennek sikertelensége esetén leállítják a kritikussá vált folyamatot: egyfajta automatikus, de biztonságos vészleállítást hajtanak végre.⁴⁶ A kártevő – amit Tritonnak neveztek el – jelenléte véltetőn derült ki, ugyanis annak aktiválását követően nem történt meg a rendszer leállása, hanem a rendszer üzembiztos állapotba tért vissza.

Megállapítást nyert, hogy a kártevő kifejezetten fizikai károkozási céllal készült. Nyilvánvalóvá vált, hogy a készítői rendkívül komoly technológiai ismeretekkel rendelkeztek, ugyanis pontosan tudták a Triconex rendszer szoftveres működési paramétereit, amelyet egyébként a gyártó semmilyen módon nem publikált.⁴⁷

⁴⁴ Norsk Hydro Returns Major Production Division to 60% of Capacity After Cyber Attack 2019. Elérhető: www.insurancejournal.com/news/international/2019/03/26/521674.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

⁴⁵ A vállalat hivatalos neve: National Industrialization Company, de a „Tasnee” rövid nevet is használják. 2017-es árbevételük meghaladta a 2,7 milliárd USD-t. Fő tevékenységi területük a vegyipar és a petrokkémia.

⁴⁶ OSBORNE 2017.

⁴⁷ Triton Malware Hits Critical Infrastructure in Saudi Arabia 2017. Elérhető: <https://resources.infosecinstitute.com/triton-malware-hits-critical-infrastructure-saudi-arabia/#gref> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

Érdemes egy lépéssel továbbgondolni a folyamatot. Ha az elkövető által készített kártevő képes beavatkozni a vészleállító rendszerbe, akkor egy valós vészhelyzet vagy technológiai hiba esetén képes a leállítórendszert vagy nyíltan akadályozni, vagy annak bemenő adatait manipulálni és már kritikus értékeket normál értékekre felülírni – mindezt úgy, hogy a felügyelet adott esetben észre sem veszi. E képesség birtokában pedig egy megfelelően létrehozott üzemzavar igen jelentős károkat képes okozni – nem csupán anyagi vonatkozásban, hanem egy petrokémiai gyárban környezeti katasztrófa formájában is.

2019 áprilisában a Triton-csoport nyomai ismét megjelentek egy eddig még meg nem nevezett ország kritikus infrastruktúrájában.⁴⁸ Az anyagi haszonszerzés céljának hiánya, az elkövetés módja és a különösen óvatos előkészítés⁴⁹ mind arra utal, hogy a Triton-csoport mögött állami szereplő állhat.

Az iparban a kibertámadások egyik jelentősen alábecsült része a politikai konzekvencia. A Triton helyes működése esetén az adott gyár 2017-ben fizikailag is megsemmisült volna.⁵⁰ Szaúd-Arábia nyilván komoly ellenlépéseket tett volna, ami önmagában sem kis probléma.⁵¹ Az Amerikai Egyesült Államok egyik legnagyobb szövetségeseként vélhetően az amerikai támogatás sem maradt volna el, ha a támadás és annak közvetett hatásai során amerikai érdekek is sérülnek.

A két példa nyomán érdemes elgondolkodni azon, hogy egy gyógyszeripari technológiába történő (a Tasnee-hoz hasonló) sikeres és így észrevétlen beavatkozás egy olyan piaci penetrációval rendelkező cég esetén, mint a Norsk, milyen következményekkel járhat.⁵²

A védelem szükséges, de nem elégséges feltétele az ellenálló képesség

Nem minősítési céllal, de meg kell állapítani, hogy sem a Norsk, sem a Tasnee ellenálló képessége nem volt megfelelő, hiszen ha az lett volna, az eseményből nem lett volna incidens.⁵³ Kritikus infrastruktúrák esetében a sebezhetőségek kivédése

⁴⁸ WHITTAKER 2019.

⁴⁹ A Tasnee esetében az előkészítés 2014-ben indult el. MILLER et al. 2019. A vállalat nem először szenvedett el kibertámadást, 2017 januárjában számítógépeik egy részének merevlemezét törölték, és egy szír kisgyermek fényképét helyezték el rajtuk, aki Szíriából menekülve a török partoknál a tengerbe fulladt. PERLROTH–KRAUSS, 2018.

⁵⁰ PERLROTH–KRAUSS, 2018.

⁵¹ Az ellenlépések megvalósulhatnak direkt vagy indirekt módon. Utóbbira jellemző példa lehet a vélt elkövető ellenségének kiemeltbb támogatása, például Szíriában az Amerikai Egyesült Államok még erősebb támogatása.

⁵² Amennyiben egy Norskhoz hasonló piaci penetrációval rendelkező gyógyszeralapanyag-gyártó termelési kapacitása olyan időtartamra és mértékben esik ki, mint a Norsk esetében az alumínium előállítás, akkor az jelentős ellátási zavarokat eredményezhet. Sokkal veszélyesebb a felvetés akkor, ha nem a gyártáskiesést tekintjük kockázatnak, hanem például a receptúra (ideiglenes) módosítását.

⁵³ A magyar és az angol terminológia fordítva használja a két kifejezést, mert míg az angolban (és az idegennyelvű szakirodalomban) az esemény (event) az alsóbbrendű történés és a kezeletlen (nem kezelhető) esemény válik incidenssé (incident), addig magyar terminológiában az incidenst tekintik eseménynek. E tanulmány az angol jelentéstartalom szerinti szóhasználatot követi.

jelenti az első védelmi vonalat, hiszen, ha minden sebezhetőséget ki lehetne iktatni (klasszikus értelemben ezt nevezhetjük teljes ellenálló képességnek), akkor azzal megvalósulna a tökéletes biztonság. Ilyen azonban nem létezik, ezért fontos, hogy minél több sebezhetőség azonosítható legyen, amelyek kihasználási (bekövetkezési) kockázatának szakszerű elemzését követően lehet különböző védelmi terveket kialakítani.

Angol szakirodalomban egyre sűrűbben lehet találkozni a „resilience” szóval, ami magyarul rezilienciaként is használatos és sokszor tévesen rugalmas ellenállási képességnek fordítják.⁵⁴ Ez azért félrevezető, mert keveredik a rezisztencia és a reziliencia jelentése: az előbbi az ellenálló képességet írja le, az utóbbi, a „resilience” szó egy pluszdimenziót is jelent, a helyreállítás képességét (és logikailag feltételezi, hogy az ellenállás részben vagy egészben sikertelen volt). A „rugalmas ellenállás” egy sajátos módon persze jelenthet az eredeti állapotba történő visszatérést, de nem hordozza magában a sérülés és a helyreállítás tartalmát, inkább csak nagyfokú idomulási képességre igyekszik utalni. Írásunkban a reziliencia fogalmát a továbbiakban helyreállási képességként fogjuk használni.

Ahogy a Norsk Hydro példáján is láttuk, rendkívül komoly erőforrásokat igényel a bekövetkezett helyzet kezelése, a további károkozás megakadályozása, az érintett infokommunikációs rendszer teljes megtisztítása a kártevőtől, az indirekt károk felszámolása, a termelési képesség és teljesítmény eredeti állapotra történő visszaállítása és az egyéb járulékos veszteségek megfelelő rendezése.

Támadási kockázat számításánál szükségszerűen vizsgálni kell a védekezési képességet. Ha a támadás-védekezés kérdését szűkítjük a villamosenergia-hálózatra, és elfogadjuk, hogy e hálózat (annak teljességében) egy adott ország legkritikusabb infrastruktúrája, akkor vizsgálnunk kell azt is, hogy milyen képességeknek és erőknak kell rendelkezésre állniuk az alágazat védelméhez. Az üzemeltetés szereplői azonban jellemzően gazdasági társaságok, amelyeknek elsődleges feladata alaprendeltetésük és működésük fenntartása, vagyis villamos energia előállítása, továbbítása vagy átalakítása. Hírszerzési képességük (ami egy várható támadásról szolgálna adatokkal) kimerül a nyílt forrású hírszerzésben, elhárítási képességük pedig a normál üzletmenetben elvárható mértékig áll rendelkezésre. Komoly hálózati adatgyűjtési és elemzési lehetőségeik nincsenek, hiszen nem ez a feladatuk. Egy lehetséges támadás megelőzéséhez azonban pontosan ezekre a képességekre lenne szükségük, amelyben ezért állami szerepvállalásra van szükség.

Ha igaznak fogadjuk el, hogy a megelőzés a legtöbb esetben sokkal kisebb költséggel jár, mint a bekövetkezett kár elhárítása, akkor nem kíván további bizonyítást, hogy a helyreállási képesség arányosan rövidül (és lesz hatékonyabb) az ellenálló képesség növekedésével és erősségével. Számokra átfordítva elmondhatjuk, hogy amennyiben egy rendszer szakmai alapokon nyugvó, szakértő kockázatelemzést követő védelmi tervének megvalósítása 100 egységbe kerül, akkor a megfelelő védelem részleges hiányából származó kár egészen biztosan meg fogja haladni a 100 egységet. Ugyanígy igaz lesz, hogy a 100 egységes védelmi költségvetés takarékosági okokból történő csökkentése nem lineárisan fogja növelni a kockázat (várható kár) mértékét. Nyilvánvaló tény ugyanis, hogy 100 egységnyi érték védelmére nem fog

⁵⁴ Reziliencia. Elérhető: <https://idegen-szavak.hu/keres/reziliencia> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

senki 100 egységnyi védelmet fordítani, hiszen akkor nincs értelme a védelemnek, mert a kárérték megegyezik a védelem költségével. Ezért (racionális körülmények között) a védelem jellemzően két nagyságrenddel alacsonyabb költséget jelent, mint a védendő érték.⁵⁵

A helyreállítás folyamatának és képességének egy igen fontos (szükséges, de nem elégséges) része a katasztrófhelyreállási terv,⁵⁶ ami része az üzletmenetfolytonossági tervnek.⁵⁷ Míg a DRP lényege, hogy egy bekövetkezett, minősített helyzetben⁵⁸ a pontos teendőket írja le a normál üzemi állapotra történő visszatéréshez, addig a tágabb BCP a normál üzemi állapot (és körülmények) folyamatos fenntarthatóságának szervezetre adaptált szabályrendszere. Mindezek azonban nem koncepcionális problémakezelést jelentenek, hanem az adott (gazdasági) szereplő saját működési képességének megőrzését, illetve eredeti állapotra történő visszaállítását, vagyis az adott szervezet hozza létre saját magának, egy bekövetkezett esemény által elszennvedhető károk megakadályozására/minimalizálására és saját (gazdasági) képességeinek maximalizálására.⁵⁹ Nem foglalkozik azonban a rajta kívül álló másodlagos hatásokkal – vagyis a tőle függő, más infrastruktúrákban/rendszerekben keletkezett fennakadások/zavarok elhárításával, amelyeket maga a káresemény okozott.

Amikor nem csupán az adott társaság önnön érdekeit vizsgáljuk, hanem a teljes ellátási láncban betöltött szerepét, akkor lényegesen szélesebb szempontrendszer alapján kell eljárunk, mert ilyen esetekben inkább foglalkoznunk kell az okozott külső hatásokkal, amelyek a társaság interdependencia-mátrixából vezethetők le. Nagyon gyorsan meg lehet találni az ágazatközi kapcsolatokat, és hamar kiderül, hogy az ágazati csoportosítás szükséges bár, de ugyanennyire szükséges a teljes nemzetgazdaság (államigazgatás) szempontjából is vizsgálandó, ahogy nem elhanyagolható a regionális szintű kapcsolatrendszer áttekintése sem. Utóbbi főként környezetvédelmi, illetve nem gazdasági területeken lehet kiemelkedően fontos, ahol a bekövetkezett esemény határoktól függetlenül fog kárt okozni.

A védekezés szükségzerű eszköze

Vitatható, hogy egy védelmi rendszer felügyelete igényel-e a humán erőforrást, vagy sem. A kérdés persze nem ennyire egyszerű, de a komplexitás és a védendő érték növekedésével mégis egyre inkább válhat indokoltá a szakértő felügyelet. A rendkívül összetett automatizált döntési algoritmusok a kialakuló helyzeteket nagyon magas arányban képesek sikeresen kezelni, de mindig lesznek olyan helyzetek, ahol

⁵⁵ Az arányok természetesen rendkívül sok paramétértől függenek és ágazatról ágazatra változnak, de a védelmi költségnek (racionális keretek között) szinte soha nem szabadna meghaladnia a védendő érték 5%-át. Nagyon nehéz ugyanakkor szubjektív fogalmakat (például biztonságérzet) számszerűsíteni. Az 5%-os mérték a szerző saját kockázatbecslése és kivitelezési tapasztalatain alapul.

⁵⁶ Angol kifejezéssel: Disaster Recovery Plan (DRP).

⁵⁷ Angol kifejezéssel: Business Continuity Plan (BCP).

⁵⁸ Minősített helyzet – a normál üzemenetétől eltérő körülmények között történő munkavégzés/működés. Ilyen lehet például az infokommunikációs rendszer kibertámadás miatti részleges hozzáférhetetlensége.

⁵⁹ Az ISO 27000 tanúsítási rendszer követelményként fogalmazza meg a rendszert alkalmazótól a BCP meglétét és folyamatos felülvizsgálatát (ezzel szükség szerinti módosítását).

elengedhetetlen a szakmai tapasztalat a kialakult helyzet valóban helyes megítéléséhez. A Tasnee példáján is kiválóan látszik, hogy nem megengedhető kizárólag automatikára bízni technológiai irányítási folyamatokat, hiszen ha az automatika kompromittálódik, akkor az azt követő folyamatok – és így az automatizált döntések – már (részben) fertőzöttek lesznek.

A hálózatok szegmentálása részben láttuk, ahogy külön rendszereket képez a gyártási (alaptevékenységi) technológia, a biztonságtechnika és az infokommunikáció, úgy ezek felügyeletének is külön kell megvalósulnia. Kibervédelmi vonatkozásban ezt az elkülönült felügyeletet nevezzük biztonsági műveleti központnak, angol nevén Security Operations Centernek, rövidítve SOC-nak.⁶⁰

Az elsődlegesen nem infokommunikációval foglalkozó vállalatok esetében, különösen Magyarországon, nagyon ritka, hogy saját SOC-vel rendelkezzenek. Aki rendelkezik ilyennel, ott pedig publikusan nem áll rendelkezésre információ annak működéséről. A feladat kiszervezhető ugyan külső szolgáltatóhoz, de beavatkozási hatékonyságában (kerülve az alul-, illetve a túlreagálást) a saját, szervezeten belüli megoldás – nagyobb vállalatok esetében – általában célravezetőbb, a napi szintű hely- és rendszerismeret, de főként a nem infokommunikációs szakmai és technológiai tudás házon belüli rendelkezésre állása miatt.⁶¹

Az SOC mellett, amely monitorozást és irányítást végez, rendelkezni kell eseménykezelési képességgel is, amely az adott intézkedéseket fizikai szinten is képes végrehajtani. Vagyis az SOC mint aktív monitorozó (és adott esetben irányító, koordináló) ügylet működik, az eseménykezelést pedig az erre dedikált számítógépvészhelyzetkezelő csapat (Computer Emergency Response Team, a továbbiakban: CERT) vagy számítógépbiztonsági incidens-kezelő csapat (Computer Security Incident Response Team, a továbbiakban: CSIRT) végzi.⁶² A CERT vagy CSIRT működhet a SOC szervezetén belül vagy önálló szervezatként is. Léteznek törvény által meghatározottan működő CERT-k, amelyek egy ország szakmailag szétválasztott, de azon belül teljes kiberincidenskezelését hivatottak végrehajtani. Magyarországon három ilyen szervezet van: a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat által működtetett Eseménykezelő Központ (korábbi nevén Kormányzati Eseménykezelő Központ), a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat keretein belül működő katonai eseménykezelő központ (MilCERT) és az Információs Hivatal által működtetett IntCERT.⁶³

⁶⁰ HÁMORNIK 2018.

⁶¹ Magyarországon is több „magán” SOC/CERT/CSIRT működik, amelyek szolgáltatásait bármilyen gazdasági szereplő igénybe veheti. Magyar gazdasági társaság természetesen külföldi SOC/CERT/CSIRT-et is használhat. A házon belüli vagy kiszervezett SOC/CERT/CSIRT kérdésének eldöntése jóval összetettebb, amit e tanulmány második része részletesen vizsgál tovább.

⁶² A CERT és a CSIRT tartalmilag nagyjából megegyező fogalmak, így akár szinonimaként is használhatók. Megjegyzendő, hogy a CERT rövidítés intézmény nevében történő használata engedélyhez kötött, mivel az a Carnegie Mellon Egyetem bejegyzett védjegye 1997 óta. Az engedélyezéshez a szervezet megfelelőségét (is) kell igazolni.

⁶³ 2019. január 1-jével a Belügyminisztérium Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság Létfenntartású Rendszerek és Létesítmények Informatikai Biztonsági Eseménykezelő Központja (BM OKF LRLIBEK) a klasszikus, nem kormányzati eseménykezelő feladatait átvette a régi nevén GovCERT-ként ismert, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat által működtetett Eseménykezelő Központ. (2018. évi CXXI. törvénnyel módosított 2013. évi L. törvény alapján). Ezekon kívül több önálló gazdasági társaság van Magyarországon, amelyek szolgáltatásként végeznek eseménykezelési tevékenységet.

Az SOC-k monitorozási tevékenysége nem csupán eseménykövetést jelent, hanem egyre inkább támaszkodik a fenyegetettség, veszélyeztetettség azonosítására (Threat Intelligence) – részben ez az, amivel proaktívvá tud válni. E feladatok miatt is elengedhetetlen a nemzetbiztonsági szervezetek aktív részvétele az SOC-k és CERT-k munkájában, illetve információval való ellátásában – akár áttételesen is.⁶⁴

Képességalapú védekezés

Ahogy az infokommunikáció is egyre inkább szerteágazó, és különböző területei egyre mélyebb ismereteket igényelnek a hatékony védekezésben, az SOC-k hatékony működéséhez is mind inkább külön szakembereket fognak igényelni a különböző területek. Látható, hogy a szenzor- és adatátviteli hálózatok mindenhol megjelennek, és egyre nagyobb teret követelnek maguknak már most is, mind vezetékes, mind vezeték nélküli technológiákkal. Hangsúlyozni kell, hogy a főbb adatátviteli gerinc-hálózatok továbbra is vezetékesek, ám technológiájukat tekintve nem réz-, hanem egyre inkább optikai alapúak. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kommunikációs csatorna zavarásával adott esetben legalább ugyanakkora kárt lehet okozni, mint az átviteli csatornában az adatok módosításával. Ugyanakkor igaz az is, hogy az átvitt adatok megismerése és fedett módon történő manipulálása hosszabb távon több nagyságrenddel nagyobb kárt tud okozni, mint a zavarási tevékenység – de ezek egymástól jelentősen eltérő területek, és nagyon különböző eszközöket, illetve szaktudást igényelnek. E tevékenységek – amelyek katonai változatát elektronikai hadviselésnek nevezzük – olyan ismereteket és tapasztalatot követelnek, amelyek egy „hagyományos” biztonságtechnikával foglalkozó vagy egy infokommunikációs szakembernek nem állnak rendelkezésére.⁶⁵ A támadói oldalon ezek a képességek alkalmazás szinten is megjelennek, tehát nem lehet kérdés a megfelelő védekezéshez való rendelkezésre állásuk sem.

A támadások legnagyobb részénél a támadó pontos személye vagy a támadócsoport pontos személyi összetétele nem állapítható meg. Ugyanígy, gyakorlatilag lehetetlen direkt bizonyítékot szerezni, hogy az elkövető állami szereplő volt-e, vagy hogy a végrehajtók egy állami szereplő megbízásából hajtották-e végre a cselekményt. Vannak azonban olyan jelek, amelyekből az állami szereplő jelenlétére nagyon nagy bizonyossággal lehet következtetni. Ilyenek lehetnek a következők:⁶⁶

1. nem profitszerzési céllal végzik a műveletet, függetlenül attól, hogy a kivitelezéshez jelentős anyagi erőforrásokra volt szükség;
2. a felhasznált programok, eszközök egyedileg a konkrét támadáshoz készültek, máshol még soha nem használták;
3. rendkívül hosszú (akár többéves) előkészítés előzte meg a műveletet;
4. titkosszolgálati jellegű eszközöket is felhasználtak az előkészítés során.⁶⁷

⁶⁴ Mindezek részletes kifejtését e tanulmány második része tartalmazza.

⁶⁵ HAIG et al. 2014.

⁶⁶ Több paraméternek kell egyidejűleg teljesülnie.

⁶⁷ A szerző saját kutatási eredménye, számos különböző forrás szintézise és kiegészítése alapján.

Ha a fent említett „nagy bizonyosság” rendelkezésre áll, még mindig komoly problémát jelenthet, hogy az azt megalapozó információk nyílt vagy titkos forrásból származnak-e. Amennyiben inkább az utóbbi igaz, nagyságrendileg nehezebbé válhat a válaszlépések hiteles elfogadtatása a közvéleménnyel – hiszen nem megfelelően áll rendelkezésre bemutatható direkt bizonyíték.

Tisztán látszik azonban, hogy olyan képességekről van szó, amelyek semmilyen formában nem nélkülözhetik az állami szerepvállalást a védelemben, amibe ugyanúgy beleértendő egy ország polgári titkosszolgálati, mint a különböző kiberképességekkel⁶⁸ rendelkező katonai szervezetei, akik az elektronikai hadviselés legmagasabb szintű képviselői.

Kritikus infrastruktúrák támadása ugyanis már nem elsősorban gazdasági céllal történik, hanem jól látható/érezhető problémát⁶⁹ vagy fennakadást kíván okozni. Ezzel egyben félelmet is kelt, hiszen sikeres támadás esetén a társadalom egy részének valamilyen alapellátását akadályozza. Képes ugyanakkor instabilitást is kelteni, ha az adott ország látványosan nem tudja a támadást kezelni, vagy bármilyen okból azt nem (vagy nem megfelelően) előzte meg. Eredményeiben tehát a terrorizmussal sok párhuzamot mutat, de eszközrendszerében gyökeresen eltérő és a terrorizmus kezeléséhez képest nagyságrendekkel komolyabb és jelentősen differenciáltabb szaktudást és rendkívüli tapasztalatot igényel – a megelőzésében is. Így válik kiemelten kezelendő nemzetbiztonsági feladattá is, amely megoldására a modern, információs társadalomnak (mint környezetnek és társadalmi berendezkedésnek) válaszokat kell tudnia adni. E válaszok a szakértő nemzeti és nemzetközi intézmények és intézményrendszerek kialakításával, üzemeltetésével és azok egymás közötti hatékony információcseréjével jönnek létre. A megfelelő reagálóképesség pedig nem opcionális, hanem létkérdés.

A tanulmány második része fog a lehetséges szervezeti felépítésekkel foglalkozni, milyen struktúra képes hatékony válaszokat adni a különböző komplex kihívásokra, illetve hogyan lehetséges vállalati, országos és nemzetközi szinten is hatékony feladatellátásra képes rendszert létrehozni.

Összefoglalás, következtetések

A kritikus infrastruktúrák védelme az államtól elvárt társadalmi igény. Ehhez az állam szabályozókat hozhat létre, amelyeken keresztül a kritikus infrastruktúrák üzemeltetőit egyfajta szabványosított védelemre kötelezi – helyesen. A szabályzók dogmatizálódása azonban legalább akkora probléma egy rendkívül dinamikus változó környezetben, mint a szabályzók hiánya. Nem védekezhet tehát az állam azzal, hogy a szabályzói rendszere létezik és a szolgáltatói oldal nem tartja be, ha e rendszer fölött jelentősen elhaladt az idő, és a rendelkezésre álló technológiák már adott esetben egy gyökeresen más szabályozást igényelnének. A jövőbe tekintve ugyanígy elmondható, hogy szintén nem lehet felmentés egy kifutóban lévő technológiához igazítani a szabályozást, ha már látható az újabb technológia megjelenése. Nagy kihívás ugyanakkor

⁶⁸ Kiberképességen a kibertérben végzett aktív és passzív műveleteket és tevékenységeket értjük.

⁶⁹ Amely probléma lehet politikai, társadalmi, gazdasági, vagy a három kombinációja.

olyan jogszabályi környezetet létrehozni, amely legalább részben képes a technológiai változások követésére. Ennek egyik lehetséges módja, hogy logikai folyamatokat igyekszik lekezelni, amit egy rugalmas intézményrendszeren keresztül hajt végre. Vagyis törvényi szinten nem mikromenedzsment, hanem koncepcionális gondolatosság jelenik meg, amire építve az alsóbb, minisztériumi szintek rendelik hozzá a szükség szerint változó technikai tartalmat.

Ugyanakkor, megfelelően életképes és üzemképes szabályozást létrehozni egy jelentősen differenciált technológiai környezetben sokkal nagyobb kihívás lehet, mint egy piaci szereplőnek önmaga számára biztonságosan üzemeltetni az adott rendszert. A komplex és valós védelem azonban nem nélkülözheti – sőt alapként épít – a stabil és szakmailag megfelelő szabályzókra, amelyek egyben a szükséges interdependenciák működését is támogatják. Ezzel pedig visszakanyarodtunk az államtól elvárt igényhez, hiszen az államnak erősebb érdeke fűződik az egymáshoz kapcsolt rendszerek megfelelőségéhez, mint azok üzemeltetőinek – az előbbi esetben egy szűkebb gazdasági érdekről, míg utóbbiban egy tágabb, társadalmi, nemzetgazdasági, nemzetbiztonsági érdekről van szó.

A szabályozási rész nyilvánvalóan államigazgatási feladat, amely szakági egyeztetéseken és tárcaközi folyamatokon alapul, de országos szinten politikai szükség-szerűségként is megjelenik, rendkívül magas destabilizálási képessége miatt: amikor ugyanis egy nagyobb regionális vagy egy országos kritikus infrastruktúra-rendszer⁷⁰ a társadalom által még tolerálható szint alatt teljesít, az elégedetlenség nem kívánt eseményekké válhat, tovább növelve az állam számára a megoldandó feladatok számát.

Hangsúlyozni kell az egyensúly fontosságát is az állam és a piaci szereplők között, így egyik sem várakozhat a másikkra. Összességében nem lehet egy alá-fölérendeltségi rendszerről beszélni, mert akkor nem partneri kapcsolatról van szó. Csak partnerségen keresztül tud megvalósulni a különböző szerepek megfelelő elismertsége is – az állam soha nem fog rendelkezni saját piaci tapasztalatokkal, és a piaci szereplők sem fognak saját államigazgatási háttérrel rendelkezni. Ezeket azonban egymással meg kell és meg tudják osztani, vagyis egymásra vannak utalva, amit a szó legpozitívabb értelmében kell kezelni mindkét oldalon, mert így tud megvalósulni a valódi védelmük, aminek üzembiztos eredménye össztársadalmi érdek.

Különösen igazak a fentiek egy ország legkritikusabb infrastruktúra-rendszerére, a villamosenergia-alágazatra és közvetlenül kapcsolódó alrendszerre. Ezen belül egy adott gazdasági szervezetnek meg kell hagyni a szabadságát, hogy alapfeladatát tudja végezni, de biztosítani kell számára minden körülményt, hogy ezt az alapfeladatot maradéktalanul el tudja látni (amit meg is kell követelni). Amennyiben valamelyik feltétel nem teljesül, garantáltan csorbulni fognak a képességek. Ennek pedig egyenes következménye az adott ország teljes kritikus infrastruktúra-rendszere⁷¹ sérülési lehetőségének (vagy támadásokkal szembeni kitettsége) növekedése.

⁷⁰ Ilyen regionális vagy országos kritikusinfrastruktúra-rendszer lehet a villamosenergia-rendszer távvezeték-hálózata, országos vezetékes hírközlő gerinchálózat, regionális ivóvízvezeték-hálózat.

⁷¹ Vagyis az ország kritikus infrastruktúrái összességének.

Felhasznált irodalom

- HÁMORNIK Balázs Péter (2018): A Security Operations Center (SOC): a kiberbiztonsági csapatmunka és kihívásai. *Hadmérnök*, 13. évf. 2. sz. 393–408.
- KOVÁCS László (2018): *A kibertér védelme*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- HAIG Zsolt – KOVÁCS László – VÁNYA László – VASS Sándor (2014): *Elektronikai hadviselés*. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem.

Jogi források

2012. évi CLXVI. törvény a létfontosságú rendszerek és létesítmények azonosításáról, kijelöléséről és védelméről
2015. évi CLXXXVI. törvény a közigazgatási bürokráciacsökkentéssel összefüggő törvénymódosításokról

Internetes források

- ADOMAITIS, Nerijus (2019): *Norsk Hydro's initial loss from cyber attack may exceed \$40 million*. Elérhető: <https://uk.reuters.com/article/us-norway-cyber/norsk-hydros-initial-loss-from-cyber-attack-may-exceed-40-million-idUKKCN1R71X9> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- Fontos tények. Hydro. Elérhető: www.hydro.com/hu-HU/a-hydro-bemutatasa/fontos-tenyek/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- FOUCHE, Gwladys – SOLSVIK, Terje (2019): *Aluminium producer Hydro hit by cyber attack, shuts some plants*. Elérhető: www.itnews.com.au/news/aluminium-producer-hydro-hit-by-cyber-attack-shuts-some-plants-522286 (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- Jelentés a negyedévente újonnan belépő háztartási méretű kiserőművekről (2018 Q1-Q3)* (2019). Magyar Energetikai és Közmű-Szabályozási Hivatal. Elérhető: www.mekh.hu/download/2/23/90000/jelentes_a_negyedevente_ujonnan_belep_haztartasi_meretu_kiseromuvekrrol_2018q3.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- MILLER, Steve – BRUBAKER, Nathan – KAPELLMANN ZAFRA, Daniel – CABAN, Dan (2019): *TRITON Actor TTP Profile, Custom Attack Tools, Detections, and ATT&CK Mapping*. Elérhető: www.fireeye.com/blog/threat-research/2019/04/triton-actor-ttp-profile-custom-attack-tools-detections.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- MoLaRi-rendszer*. Belügyminisztérium – Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság. Elérhető: www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=iparbiztonsag_molari (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- MVM Net hálózati technológia*. Elérhető: www.mvmnet.hu/bemutakozas/technologia/ (A letöltés dátuma: 2019. 05. 04.)
- NAGY Judit (2017): *Az ipar 4.0 fogalma, összetevői és hatása az értékláncre*. Budapesti Corvinus Egyetem. Elérhető: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/3115/> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)

- Norsk Hydro Returns Major Production Division to 60% of Capacity After Cyber Attack*. Elérhető: www.insurancejournal.com/news/international/2019/03/26/521674.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- Norsk Hydro Unit Begins Operating at 50% of Capacity After Cyber Attack* (2019). Elérhető: www.insurancejournal.com/news/international/2019/03/21/521324.htm (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- Norway's Norsk Hydro hit by ransom cyber-attack* (2019). Elérhető: www.thelocal.no/20190322/norways-norsk-hydro-hit-by-ransom-cyber-attack (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- OSBORNE, Charlie (2017): *Hackers use Triton malware to shut down plant, industrial systems*. Elérhető: www.zdnet.com/article/hackers-use-triton-malware-to-shut-down-plant-industrial-systems/ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- Összefoglaló a nem engedélyköteles – ezen belül a háztartási méretű – kiserőművek adatairól (2008–2017)* (2018). Magyar Energetikai és Közmű-Szabályozási Hivatal. Elérhető: www.mekh.hu/download/7/28/60000/nem_engedelykoteles_es_hmke_beszamolo_2008_2017.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- PERLROTH, Nicole – KRAUSS, Clifford (2018): *A Cyberattack in Saudi Arabia Had a Deadly Goal. Experts Fear Another Try*. Elérhető: www.nytimes.com/2018/03/15/technology/saudi-arabia-hacks-cyberattacks.html (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- Presidential Policy Directive – Critical Infrastructure Security and Resilience* (2013). Elérhető: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2013/02/12/presidential-policy-directive-critical-infrastructure-security-and-resil> (A letöltés dátuma: 2019. 05. 04.)
- Reziliencia*. Elérhető: <https://idegen-szavak.hu/keres/reziliencia> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- Triton Malware Hits Critical Infrastructure in Saudi Arabia*. Elérhető: <https://resources.infosecinstitute.com/triton-malware-hits-critical-infrastructure-saudi-arabia/#gref> (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- WHITTAKER, Zack (2019): *The hacker group behind the Triton malware strikes again*. Elérhető: https://techcrunch.com/2019/04/09/triton-malware-strike/?guc-counter=1&guce_referrer_us=aHR0cHM6Ly93d3cud2lyZWQuY28udWsvYXJ0aWNsZS93aXJlZC1hd2FrZS0xMDA0MTk&guce_referrer_cs=qQlvtYPC6Y-Lec-Y73T1siQ (A letöltés dátuma: 2019. 04. 30.)
- The world's leading primary aluminum producing companies in 2017, based on production output (in million metric tons)* (2018). Elérhető: www.statista.com/statistics/280920/largest-aluminum-companies-worldwide/ (A letöltés dátuma: 2019. 05. 03.)

Liffa Olivér Richárd¹

Az első világháború balkáni (szerb) és isonzói frontjának hadműveletei

A térképek szerepe a hadműveletek során

*The Operation of the Balkan (Serbian) and Isonzo Front
in World War I*

The role of maps in the operations

A Magyar Királyság az első világháborúban a központi hatalmak oldalán vett részt a hadműveletekben az Osztrák–Magyar Monarchia részeként. Külügyeiben hazánk nem volt független hatalom. Magyarországnak egyetlen hadicélja² az ország területi integritásának megőrzése volt, amelyet az Orosz Birodalom expanzív törekvései, a pánszláv eszme politikája a Szerb Királyságot bevonva veszélyeztetett.³

Az 1914–1915-ös orosz betöréseket,⁴ az 1914 őszen egy rövid szerémségi szerb támadást,⁵ majd a román hadsereg 1916-os erdélyi betörését a magyar haderő szövetségeseinek segítségével sikeresen elhárította, és a háború végéig biztosította az ország integritását. Az Osztrák–Magyar Monarchia több fronton vívta a háborút. Másik számunkra fontos hadszíntér az olasz hadszíntér volt. 1915 júniusa és 1917 októbere között tizenkét csatára került sor az Isonzó folyónál. 1915. május 23-án Olaszország hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának. Ebben az időben Szerbiában gyakorlatilag már egy éve folytak a harcok.

Az Osztrák–Magyar Monarchia az antantországokhoz képest csekélyebb gazdasági potenciállal rendelkezett, emellett nemzetiségi problémákkal küzdött, a háború során egyre inkább a Német Birodalom alá rendelődött, több fronton le volt kötve a hadereje. Az Osztrák–Magyar Monarchia részben ennek következményeként az első világháború végére szétesett, átadva helyét kisebb, de önálló nemzetállamoknak mint utódállamoknak. A harcok során a térképeknek, térképvázlatoknak, amelyek

¹ Liffa Olivér Richárd doktorandusz, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Hadtudományi Doktori Iskola, ORCID: 0000-0001-5844-9722

² Szóts 2011.

³ SZARKA 1999.

⁴ KÓNYA 2015, 87–96.

⁵ GÁSPÁR 1915.

a jelentésekben is szerepeltek, a hadműveletek megtervezése és kimenetele szempontjából kiemelt jelentőségük volt.

Kulcsszavak: Isonzó, Német Birodalom, Osztrák–Magyar Monarchia, hadművelet, térkép, geológia

In the First World War, the Kingdom of Hungary participated in military operations on the side of the central powers as part of Austria–Hungary. Hungary was not an independent power. Hungary had only one military target, to keep the territorial integrity of the country, which was endangered by the expansive aspirations of the Russian Empire and the policy of the Pan-Slavic idea involving the Kingdom of Serbia.

The Russian invasions of 1914–1915, the fall of a Serbian attack in the autumn of 1914, and the 1916 Transylvanian invasion of the Romanian army were successfully eliminated by the Hungarian army and its allies and secured the country's integrity until the end of the war.

The Austro–Hungarian Empire fought on several fronts. Another important theatre for us was the Italian field. Between June 1915 and October 1917, there were twelve battles at the River Isonzo. On May 23, 1915, Italy declared war on the Austro–Hungarian Monarchy. At that time, fighting in Serbia had been practically a year old.

Austria–Hungary had less economic potential than its anthem countries, but it also had minority problems which became increasingly emphasised under the German Empire during the war, and its forces were tied on several fronts. As a consequence of this, the dual monarchy fell apart by the end of the First World War, relocating to smaller but independent nation states as successor states.

During the fighting, maps and map sketches, which were included in the reports, were of paramount importance for the planning and outcome of operations. The secrecy of the maps had to be observed separately, they could not get into the hands of the enemy.

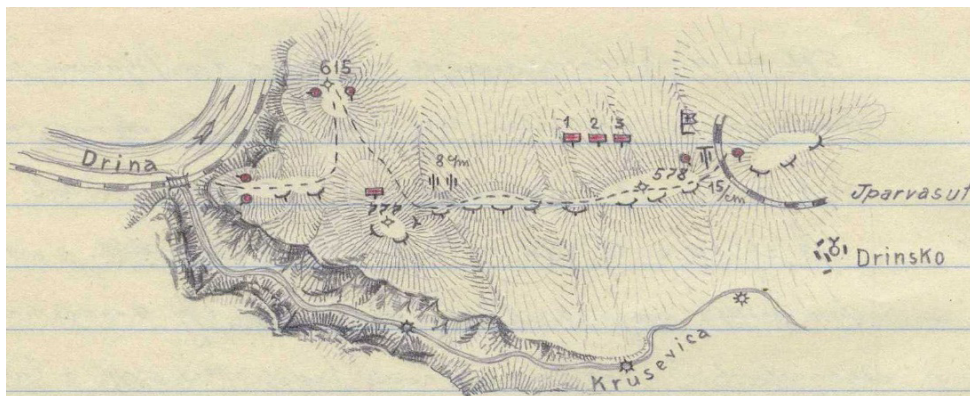
Keywords: Isonzo, German Empire, Austro–Hungarian Empire, operation, map, geology

A balkáni (szerb) hadszíntér

Az Osztrák–Magyar Monarchia balkáni haderejének 1914-ben lefolytatott, Szerbia elleni hadműveleteit közkeletűen Potiorek-offenzíváknak nevezték el Oskar Potiorek tábornagy után, aki a balkáni haderő főparancsnoka volt. Oskar Potiorek 1911. május 10-étől volt Bosznia-Hercegovina tartományfőnöke, 1914. augusztus 6-án lett tábornagy, a háború kitörése után, szintén 1914. augusztus 6-ától egyben a 6. hadsereg parancsnoka is. A szakirodalom általában két Potiorek-offenzíváról tesz említést. Az első offenzíva 1914. augusztus 12. és 24. között ment végbe, a második offenzíva 1914. szeptember 7. és december 2. között. Egyes hadtörténészek a második offenzívát kettébontják, aminek eredményeként egy harmadik Potiorek-offenzíva is volt. E szerint második offenzíva október végén a Romanja Planina-i csatával

és az üldözéssel lezárul, és a harmadik a november 5-ei Valjevó elleni támadással vette kezdetét.

Az 1914. július 25-ei részleges mozgósítás már a Szerbia és Montenegró elleni támadást jelentette. Az 1914. július 31-ei általános mozgósítás után a Balkán mellék-hadszíntérré minősült át. Potiorek feladata az volt, hogy a szerbek Bécs vagy Budapest elleni támadását elhárítsa. Hadműveleti terve, amelyet a kortársak és az utókor bírált, a Belgrád elfoglalásával kezdődő és a Morava völgyében északról délre irányuló támadással folytatódó tradicionális elképzelés helyett a nyugatról keletre, a Drinán át indítandó támadással számolt. Ennek a hadszíntérnek egy részlete található a következő (1.) ábrán, amelyet Dr. Liffa Aurél népfelkelő főhadnagy készített.⁶

1. ábra

Drinsko, 1915. november 6.

Forrás: Dr. Liffa Aurél népfelkelő főhadnagy naplójából

A hadsereg-főparancsnokság (Armee-Oberkommando, AOK) jóváhagyta Potiorek tervét, és mivel bízott a körülbelül két-három hetes hadjárat gyors sikerében, azonban az orosz felvonulást három hétre becsülte, nem akarta fedezetlenül hagyni Bosznia-Hercegovina határát.

Potiorek az 5. hadsereget (VIII., XIII. hadtest; parancsnok Liborius von Frank gyalogsági tábornok) a Száva-torkolat és a Drina alsó folyása, saját 6. hadseregét (XV., XVI. hadtest, 40. honvéd-gyaloghadosztály) Zvorniktól délre a Drina felső folyása, a csak az augusztus közepéig számításba vehető 2. hadsereget (IV., VII., IX. hadtest; parancsnok Eduard von Böhm-Ermolli lovassági tábornok) a Szerémségben, a Száva mentén sorakoztatta fel. Az 5. hadseregnek át kellett kelnie a Drinán, a 2. hadseregnek tüntetés gyanánt elfoglalnia Szabácsot. A 6. hadsereg a Szarajevó elleni szerb támadást elhárítva, az užicei főirányában nyomult előre.

Az 1914. augusztus 12-én megindított hadműveletek során a szerb 3. hadsereg megállította az osztrák–magyar 5. hadsereget, az Užice elleni osztrák–magyar támadás elől pedig a szerbek kitértek. A szabácsi útközetekben az osztrák–magyar 2. hadsereg

⁶ LIFFA 2012 [1914–1916], 1–200.

belebonyolódott a küzdelembe. A kudarcot a vezetés tapasztalatlansága, valamint az összeköttetés hiánya okozta.⁷

Szerbia elfoglalásával, ha az sikerül, közvetlen vasúti összeköttetés jött volna létre a Német Birodalom és az Oszmán Birodalom között. Szerbia volt az az ellenséges terület, amely miatt a Berlin–Bagdad-vasútvonal megvalósulása veszélyeztetve volt. A Német Birodalom számára ennek gazdaságilag volt fontos jelentősége. Az orosz és az olasz hadszíntéren is lekötött Osztrák–Magyar Monarchia támogatására a Német Birodalom átcsoportosított néhány hadosztályt, amelyeknek óriási diplomáciai sikerük volt, mivel a Szerbiával korábban két alkalommal, az 1885-ös szerb–bolgár háború, valamint az 1913-as második Balkán-háború során, hadakozott Bulgáriát sikerült bevonnai a háborúba.

Az Osztrák–Magyar Monarchia számára Oroszország jelentette keleten a fő fenyegetést. A Monarchia és az orosz cár érdekei a Balkánon és lengyel földön egyaránt ütköznek. A szerb front felszámolását elsősorban a német vezérkar sürgette. A német katonapolitikai érdekek szempontjából kiemelten fontos volt az állandó tájékoztató, valamint az, hogy a várható katonai szembenállások, összeütközések, esetleges háborúk esetére az ország magas szintű műveltséggel rendelkező tisztikarral, illetve világszínvonalon álló katonai szakembergárdával rendelkezzen. Az összeköttetés fontosságát mutatja a fentebb leírt példa. Ezt hírszerzőként Pokorny Hermann is látta.⁸ Pokorny Hermann akkori hírszerző nevét fontos megemlíteni, ugyanis a háborút megelőző folyamatokat és a háború folyamatait, annak kimenetelét, valamint az e folyamatok közti összefüggéseket, akárcsak báró Nopcsa Ferenc, aki szintén hírszerző volt, világosan látta.

A vatikáni kezdeményezés, az 1917. augusztus 1-jén közzétett pápai békefelhívás a hadban álló államokhoz, azok kormányaihoz és népeihez szólt, a Monarchia megmentésének utolsó lehetőségét kínálta fel. Az osztrák–magyar politikai és katonai vezetés a várható hadművelleti siker szempontjainak rendelte alá a sok nemzetiségből álló birodalom stratégiai érdekeit. Kínálkozó lehetőség volt a caporettói áttörés, amely olyan helyi katonai siker volt, amely a Habsburg Monarchia sírját ásta meg. Báró Nopcsa Ferenc a maga tapasztalata alapján szintén az emberi tényezőkben látta a problémát, amely nem a soknemzetiségű birodalom stratégiai érdekeit nem vette figyelembe a biztonsági környezet szempontjából sem, hanem az osztrák érdeket és a katonai sikereket.

Az emberi tényezők kapcsán, amelyekről Dr. Liffa Aurél geológus főhadnagy⁹ hosszan ír, meg kell említeni, hogy abban az időben a hadszíntéren az ellenség a magyar katonák barbárságát híresztelte, de a hadifoglyok az emberséget és a lovagiasságot ismerték meg a magyarokban. A magyar katonák rossz színben való feltüntetésével ellentétben áll az a tény, hogy menetelés alatt a hadifoglyok száma megnőtt, mivel a menekülő lakosság is csatlakozott hozzájuk, tudván, hogy élelmiszer-ellátásban részesülnek. Etették a kiéhezett foglyokat, ruhákat és élelmiszert osztottak az ellenséges területen a polgári lakosságnak, sőt az ottani mezei munkából is kivették a részüket.

⁷ Magyarország az első világháborúban 2000.

⁸ POKORNY 2000.

⁹ LIFFA 2012 [1914–1916], 1–200.

Sokszor volt részük nélkülözésben, éheztek, fagyhalált szenvedtek, és gyakran voltak áldozatai a szervezetlenségnek.

Az olasz hadszíntér

Az Osztrák–Magyar Monarchia több fronton vívta a háborút. Másik számunkra fontos hadszíntér az olasz volt. 1915. május 23-án Olaszország hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának. A szakirodalom a Balkánt mellékhadszíntérnek nevezi, ahogy az olaszt is, de nekünk, magyaroknak ennél sokkal több, hiszen Doberdó és a Monte San Michele (Szent Mihály hegye) a magyar katona hősiességének és helytállásának jelképévé vált.

A Monarchia és az olasz csapatok harcainak helyszíne az Adriai-tenger, az Isonzó folyó völgye, a Doberdó-fennsík, a Karintia, a Dél-Tirol és Svájc határolta területig húzódott, egy széles félkörben. Az olasz haderőt mintegy 500 km széles arcvonalon, 450 ezer katona képezte, míg kezdetben velük szemben csak 200 ezer osztrák–magyar katona harcolt.

A hadszíntér több részre tagozódott. A legnyugatibb volt a Tiroli front, amely a svájci határtól, az Ortler hegytől és a Stilfserjoch hágótól (ahol a budapesti 29. Loudon gyalogezred egyik zászlóalja küzdött több mint negyven ütközetben) egészen az Etsch-Adige folyóig húzódott. Ezt a frontot „gleccserfrontnak” is nevezték, mivel ezen a frontszakaszon sarkvidéki hegyekre emlékeztető csúcsok magasodnak, ahol a katonáknak az extrém földrajzi és klimatikus viszonyok között elsősorban a túlélésért kellett küzdeniük. Az Alpokban lévő többméteres havat a lövedékek becsapódásai gyakran mozgásba hozták, a két fél mintegy 60 ezer katonát veszített lavinaomlás miatt. A front gerincein, jégmezőin a szemben álló felek már a háború kezdetén birtokba vették az uraló hegyi pozíciókat és a háború végéig ki is tartottak ott.

A másik frontszakasz a dél-ausztriai, illetve északkelet-olaszországi harcok színtere volt, a hegyibarikád-jellegű karintiai front. Ez a frontszakasz a Karni- és a Júliai-Alpok osztrák oldalán végighúzódo gerincvonalon, a Kreuzbergsatteltől a Rombonig (2208 m) húzódott, ahol mindössze három, hadműveleti szintű áttörésre lehetőséget adó terepszakasz volt: Kreuzbergsattel, Plöcken-hágó, Kana-völgy.

Ezen a szakaszon Karinthia határán az olasz Carnia-csoport vonult fel 70 ezer katonával és 280 löveggel. Feladata a Gail-völgy és a Klagenfurti-medence elérése volt a Tagliamento felső folyásától Tarvis–Villach irányába támadva, valamint az osztrák–magyar Malborgeth, Raibl és Predil erőd elfoglalása volt.

A karintiai védőkörletben az olasz hadüzenet napján csak a 92. hadosztály 2 és fél gyalogdandára és az 59. hegyidandár állomásozott, majd a védelmet 1915. június közepéig a hegyi harcban járatlan temesvári VII. hadtesttel erősítették meg. 1916. februártól az osztrák–magyar erőket a 10. hadseregbe vonták össze, amely 38 ezer katonával rendelkezett. A védelem első vonalát az erődökre támaszkodva, a Karni-Alpok gerincén, a második állást a Gail völgyében építették ki.

A harmadik frontszakasz Júliai-Alpok és az Adria között húzódott, mintegy 64 km hosszan. Ennek a neve az isonzói front, ahol két és fél évig dúltak a harcok.

2. ábra

Az első világháború délnyugati frontjának korabeli áttekintő térképe

Forrás: Dr. Liffa Aurél népfelkelő főhadnagy hagyatékából

Az Isonzó középső és alsó szakaszán két olasz hadsereg vonult fel hat hadtesttel. A 3. hadsereg parancsnoka Emanuele Filiberto di Savoia hadseregtábornok volt, aki Aosta hercege volt. Az olasz 2. hadsereg parancsnoka Pietro Frugoni altábornagy volt. Hadműveleti célja Trieszt, Laibach (Ljubljana) és az Isztriai-félsziget elfoglalása volt. Az olasz hadüzenet és a támadás között egy hónap telt el. Ennek egyik oka abban keresendő, hogy az osztrák–magyar hadiflotta 1915. május 23–24-én támadást intézett az Adria nyugati partján fekvő olasz kikötők, közlekedési csomópontok (Rimini, Ancona, Barletta) ellen, ezzel lassítva az olasz felvonulást, illetve a hajóágyúk lőtávolságáig a felvonuló olasz csapatokat is megtizedelte.

Május 24-étől június 22-éig az olaszok, 11 ezer fős veszteség árán, előrenyomultak az Isonzóiig. A védők a hidakat felrobbantották, valamint az átjárókat eltorlaszolták, majd visszahúzódtak a folyón túlra. A védelem támpontjai a flitschi (boveci) medencét határoló hegyek, a Krn-hegytömb, a tolmeini és görzi hídfő, valamint a Doberdó-fennsík állásai voltak.

A délnyugati hadszíntér főparancsnokává Jenő főherceget nevezték ki, Tirolban Viktor Dankl lovassági tábornok, Karintiában Rohr Ferenc lovassági tábornok, az Isonzó mentén Svetozar Borojević gyalogsági tábornok irányította a védelmet.

A tolmeini és görzi hídfő, valamint a Doberdó-fennsík, távolabbi célként Trieszt elfoglalását az olaszok tizenegy támadó hadműveletben kísérelték meg elérni, amelyek isonzói csaták néven váltak ismertté.

Itt fontos megemlítenem Dr. Liffa Aurél geológus, népfelkelő főhadnagy nevét, aki főhadnagyként szolgált mind a szerb, mind az olasz hadszíntéren, ahol harci cselekményekről, hadműveletekről részletes naplót is vezetett.

1914. szeptember 1. és 1916. május 22. között vezette a naplót a szerb és az olasz hadszíntéren. Megismerhetjük az 1914. szeptember 1. és október 11. közötti időszakot is, mindemellett a leírás alapján kirajzolódik a csapat mozgásának útvonala, eseményekre is utal, amelyeket megfelelő kontextusba helyezve segíti a teljes kép kirajzolódását.

Dr. Liffa Aurél geológus, mint katonai hírvivő parancsnok, amikor a szerb fronton szolgált, még azután sem hagyta el állását, amikor a Drina folyó megáradt, és csapata a legerősebb, ellenséges golyózápornak volt kitéve. A méter magas vízben állt, miután a hidat elsodorta az ár. Egész éjszaka kitarzott és őrködött az egy méter magas vízben, és csak a következő nap reggelén sikerült magát és bajtársait kimenekítenie csónakokkal.¹⁰

1915 júniusa és 1917 októbere között tizenkét csatára került sor az Isonzó folyónál. Ebből tizenegy ütközetben az olaszok támadó hadműveletekben tettek kísérletet az Osztrák–Magyar Monarchia csapatai védelmi vonalának áttörésére. Az első öt csata után Bovec és Kobarid (olaszul: Caporetto) között a támadóknak sikerült egy kis területnyereséget elérniük, de a védelmi vonalat nem sikerült áttörniük. A hatodik ütközetben, 1916. augusztus 8-án az olasz 3. hadtest elfoglalta Gorizia (németül Görz, szlovénül: Gorica), valamint a Doberdó-fennsík¹¹ egy részét, és feljutott a Monte San Michelére is. Ennek következtében az osztrák–magyar csapatoknak módosítaniuk kellett a védelmi vonalak elhelyezkedésén, így ezért visszavonultak az időközben megfelelően kiépített második főarcvonalba. A hetedik, a nyolcadik és a kilencedik ütközetben, Goriziától délre születtek kisebb olasz sikerek, a tizedik csatában az olaszok Goriziától délre és északra egyaránt területet nyertek, és a tizenegyedik csatában Goriziától északra már 10 km-t nyomultak előre. A 6. csatától a harcok súlypontja egyre inkább a Monte San Gabriele és a Monte Santo környékére tevődött át.

1917 októberében, a tizenkettedik csatában megvalósult a „caporettoi csoda”. Az Osztrák–Magyar Monarchia csapatai hét német hadosztállyal megerősítve Kobaridnál (olaszul: Caporetto, lásd a 3. ábrát) áttörést hajtottak végre, és a védők teljes arcvonala megindult, először a Tagliamentóig, majd a Piavéig törtek előre.¹²

¹⁰ LIFFA 2012 [1914–1916], 1–200.

¹¹ KLAVORA 2010.

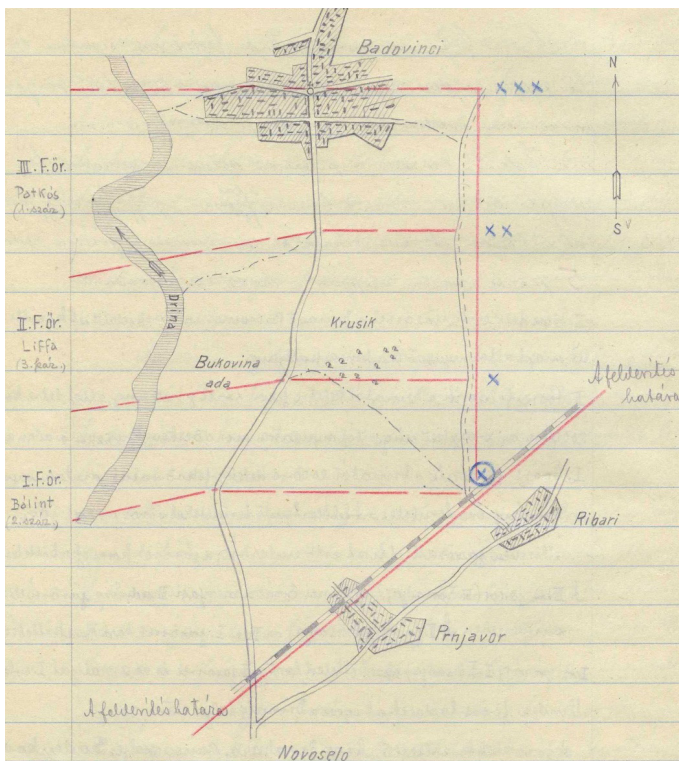
¹² *Magyarország az első világháborúban* 2000.

3. ábra

A caporettói csata egykori helyszíne 2014. augusztus 2-án

Forrás: a szerző felvétele

4. ábra

Dr. Liffa Aurél főhadnagy felderítés-térképvázlata a Drina folyó mentén – 1914. október 31.

Forrás: Dr. Liffa Aurél népfelkelő főhadnagy hagyatékából

Dr. Liffa Aurél geológus főhadnagyként az ötödik isonzói csata befejezése után érkezett az Isonzóhoz alakulatával, a 19/IX népfelkelő zászlóaljjal. Az 1. gyaloghadosztályt a 22. népfelkelő hegyi dandárjába sorolták be. Ekkor, 1914. március 20-án már el kellett volna kezdődnie a dél-tiroli offenzívának, amit az időjárás akadályozott. Az átcsoportosítás már hetekkel előtte befejeződött, és az isonzói védelem ereje megcsappant. Az Isonzónál lévő 5. hadsereg zászlóaljainak száma 147-ről 100-ra csökkent, és ennek több mint a fele népfelkelő és Landsturm-zászlóalj volt. Az ágyúk száma csak az itteni fronton 693-ról 467-re csökkent. A népfelkelő zászlóalj ideérkezésének az oka az volt, hogy erőt és eszközt vontak össze a tiroli offenzívához.¹³ Dr. Liffa Aurél főhadnagy itt töltött két hónapja alatt csata nem zajlott, de ez nem jelentett fegyvernagyváts. A két csata között ez idő alatt is folyt a lövészárokharc, a föld alatti hadviselés, az úgynevezett vakondháború.

Ez a vakondháború azt jelentette, hogy a föld alatt egymás védőállásai alá aknafolyosókat fúrta. A járatok végét megtöltötték robbanóanyaggal, és igyekeztek azt hamarabb berobbantani, mint ahogy a másik fél elkészült volna.

5. ábra

*Az osztrák–magyar megfigyelőpontok elhelyezkedése az Isonzó folyónál
Dr. Liffa Aurél főhadnagy térképvázlatán*

Forrás: Dr. Liffa Aurél népfelkelő főhadnagy hagyatékából

¹³ LIFFA 2012 [1914–1916] 1–200.

6. ábra

Műholdas felvétel az Isonzó folyó völgyéről az egykori olasz–osztrák–magyar határral

Forrás: Google Earth

A tolmeini hídfőben eltöltött két hónap után Dr. Liffa Aurél főhadnagyot áthelyezték a hátszágba a felvidéki bányák felügyeletére, ahol a háború végéig folytatta a katonai szolgálatot. Zászlóalja tovább küzdött az 1. gyaloghadosztály kötelékében egészen a Piavéig.

Az első világháború harcainak során egy fontos elvi kérdés merült föl, amelyet az antanthatalmak vetettek fel. A kérdés a háború utáni békefeltételekről szólt, miszerint Európa új térképe ne a hadi helyzet szerint nézzen ki, hanem a nemzetiségi elv tekintetbe vételével legyen megrajzolva. Rátvay Géza a *Világháború és nacionalizmus* című írásában, amely a *Katolikus Szemlé*ben jelent meg 1917-ben, a következőképpen ír: „[...] meg kell állapítanunk, hogy a most dúló világháborúban a nacionalizmusnak az a téves, helytelen, túlhajtott felfogása nyilvánult meg, mely szerint az egy fajhoz tartozóknak, az egy nyelvet beszélőknek egy államba kell tartozniok, egy nemzettelé kell válniok s ennek érdekében a természetes földrajzi határokat le kell rombolni, a történeti alapon keletkezett államokat föl kell forgatni, ha ennek a törekvésnek útjában állanak [...]”¹⁴

Úgy tűnik azonban, hogy a háború előtt már előre megrajzolták a jövő térképeit. A szövetségesek már 1915. március 12-én a cárnak ígéri Konstantinápolyt és a szorosokat. 1915. április 26-án a londoni szerződésben az antanthatalmak Olaszországnak ígérték Dél-Tirolt, ami meg is valósult, Trieszt körzetét, Goriziát. Gorizia városának fele ma Olaszország, másik fele Szlovénia területén fekszik. A pályaudvar előtti téren húzódik ma a két állam határa.

¹⁴ RÁTVAY 1917, 31.

7. ábra

Az első világháború utáni békerendezés eredményeként kialakult Gorizia (németül: Görz, szlovénül: Nova Gorica) városát kettészelő egykori jugoszláv–olasz, ma szlovén–olasz határ 2015. július 21-én. A jobb oldali képen a város vasútállomása látható szlovén területen.

Forrás: a szerző felvétele

Hötzendorf tábornagy Tiroli Hadseregcsoportját az 1918. január 4-én Viktor Scheuchenstuel vezérezredes parancsnokságával felállított 11. hadsereg és az Alexander Krobotin tábornagy vezetésével megszervezett 10. hadsereg alkotta.

Az 1918. június 15-én indult piavei csata már egy erőtlenség utolsó erőfeszítése volt, a támadáshoz szükséges minimális erőfőlényt sem tudták biztosítani. A Piavénál az első világháború utolsó cselekménye az 1918. október 24-e és 30-a közötti vittorio–venetói csata volt, amelyben a 19 olasz hadosztály mellett brit és francia hadosztályok és egy amerikai ezred is részt vett. Az antant csapatai átkelve a Piavén mintegy 40 km-es szélességben beékelődtek a két részre vágott osztrák–magyar délnyugati frontba. Ez az olaszországi osztrák–magyar haderő összeomlásához és fegyverszünet kéréséhez vezetett. Ezzel az olasz hadszíntéren győzött az antant.¹⁵

Összegzés

A Magyar Királyság az első világháborúban a központi hatalmak oldalán vett részt a hadműveletekben az Osztrák–Magyar Monarchia részeként. Külügyeiben hazánk nem volt független hatalom. Magyarországnak egyetlen hadicélja volt,¹⁶ ez pedig az ország területi integritásának megőrzése, amelyet az Orosz Birodalom expanzív törekvései, a pánszláv eszme politikája a Szerb Királyságot bevonva veszélyeztetett. Az Osztrák–Magyar Monarchia számára Oroszország jelentette a fő fenyegetést. A Monarchia és az orosz cár érdekei a Balkánon és lengyel földön egyaránt ütköztek.

¹⁵ KLAVORA 2010.

¹⁶ SZÓTS 2011.

Az Osztrák–Magyar Monarchia több fronton vívta a háborút. Másik számunkra fontos hadszíntér az olasz hadszíntér volt. 1915. május 23-án az Osztrák–Magyar Monarchiának Olaszország hadat üzent. Ebben az időben Szerbiában gyakorlatilag már egy éve folytak a harcok. A térképek titkosságára külön kellett figyelni.

A technika fejlődésének eredményeként az első világháború során terjedt el a telefonok lehallgatása, mint titkos információgyűjtő eszköz, elsősorban az ellenség mélységében kiépített tábori vezetékek lehallgatása révén. Szintén ehhez az időszakhoz kapcsolható a rádiók nagyszámú alkalmazása, amely magával hozta a rádiófelderítés és zavarás kialakulását. A távíróvezetékek gyors információáramlást tettek lehetővé. A 20. század elején még létező földrajzi és helységnevek többsége az eltelt csaknem száz év alatt módosult, több esetben megszűnt. Az 1918. június 15-én indult piavei csata már egy erőtlén birodalom utolsó erőfeszítése volt, a támadáshoz szükséges minimális erőfölényt sem tudták biztosítani.

Felhasznált irodalom

Az I. világháború délnyugati frontjának korabeli áttekintő térképe Dr. Liffa Aurél népfelkelő főhadnagy hagyatékából. Kiadó: K. u. K. Militärgeographischen Institut in Wien, Verlag der k. u. k. Hofund Universitätsbuchhandlung R. Rechner (W. Müller), Wien, L., Graben 31 (1910.)

GÁSPÁR Artur (1915): A nagy háború írásban és képen 1. Északon és délen. Budapest.

KLAVORA, Vasja (2010): Harcok a Doberdón 1915–1916. Budapest, Hadtörténelmi Levéltár.

KÓNYA Péter (2015): Az orosz betörés Sáros és Zemplén vármegyébe 1914–1915-ben. In Püski Levente – Kerepeszki Róbert szerk.: *A „Nagy Háború” és emlékezete*. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete. 87–96.

LIFFA Aurél (2012) [1914–1916]: Pécstől Isonzóig. Napló, 1914. szeptember 1–1916. május 22. Budapest, Püski Kiadó. 1–200.

Magyarország az első világháborúban (2000). Lexikon A-Zs Budapest, Petit Real Könyvkiadó.

POKORNY Hermann (2000) [1946]: Emlékeim – A láthatatlan hírszerző, Budapest, Hadtörténelmi Levéltár – Petit Real.

RAVASZ István (2003): *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban*. Nagykovácsi, Püedlo Kiadó.

RÁTVAY Géza (1917): Világháború és nacionalizmus. *Katolikus Szemle*, 31. sz.

SZARKA László (1999): Az összeomlás és a nemzetiségek 1918 őszén. *Magyar Nemzet*, október 16.

Szóts Zoltán Oszkár (2011): *A Központi Hatalmak hadicéljai*. Nagy háború blog. január. 11.

Sallai János¹

A változások kezdete, az erdélyi magyarok kiengedése a nyugati határon 1985-től

*The Starting Point of the Changes:
Allowing Transylvanian Hungarians to Leave Across
the Western Border of Hungary from 1985*

A szocializmus utolsó éveiben a romániai magyarok helyzete folyamatosan egyre rosszabb sorba süllyedt. Fokozta a helyzetük nehézségét, hogy az akkori magyar és román párt és kormányzervek között is jelentős feszültség volt. A Romániában élő magyarok nehéz helyzetét kívánta könnyíteni az a szigorúan titkos intézkedés, amely megengedte a legálisan Magyarországon tartózkodóknak, hogy titokban Ausztriába vagy Jugoszláviába továbbutazhassanak.

Kulcsszavak: határ, átléptetés, határőrség, forgalom-ellenőrző pont, román, magyar, határőr, útlevelkezelő

In the last few years of socialism, the position of Hungarians in Romania gradually worsened. Their difficulties were increased by the significant tension, also present between the contemporary Hungarian and Romanian party and governmental organisations. The purpose of the top-secret measure allowing the Hungarians coming from Romania and having legal residence in Hungary to travel on to Austria or Yugoslavia was to make their life easier.

Keywords: border, clearance to cross, Border Guard, traffic checkpoint, Romanian, Hungarian, border guard, passport controller

¹ Dr. Sallai János tanszékvezető egyetemi tanár, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészettörténeli Tanszék, ORCID: 0000-0001-6674-1942

A változások kezdete, az erdélyi magyarok kiengedése a nyugati határon 1985-ben

2019-ben harminc éve, hogy felszedtük a vasfüggönyt, rést ütöttünk a berlini falon, és kiengedtük az NDK-s menekülteket. Az eseményeket három évtizede periodikusan, ötévenként néha kicsit hangosabban megünnepeltük, miközben elfeledkezünk arról, hogy a vasfüggöny felszedése előtt öt évvel a magyar határőrség, a legálisan *Magyarországra érkezett romániai magyar nemzetiségű állampolgárokat* nyugati és déli határszakaszon *titokban, minden ellentételezés nélkül, kiengedte*. Ugyanebben az időben a romániai szászokat Románia az NSZK-nak csak fejpénzért adta ki.

A fentiekről való megemlékezést nehezítette, hogy bár szakmai körökben többen tudtak a konspirációs kiengedésről, írásos nyoma szinte alig maradt, az is szigorúan titkos volt, amely titkosság feloldására csak 2017 után kerülhetett sor. A végrehajtók részére az utasítás csak szóban hangzott el, és még az együttműködő hivatalos szerveket sem lehetett a romániai magyar nemzetiségű állampolgárok kiengedéséről tájékoztatni.

Magyarország Romániával való közös határszakasza az elmúlt két évszázadban többször változott, a kijelölése nemzetközi szerződések alapján 1888-at,² 1920-at,³ 1940-et⁴ és 1947-et⁵ követően történt meg. Mivel a közös államhatár⁶ kijelölésével minden alkalommal sérültek a nemzetiségi jogok, ezért az új határok kijelölése után ez a két állam közötti kapcsolatokra is rányomta a bélyegét, és az 1888-as román–magyar határ kijelölése után kialakított kihatárforgalmi intézményrendszer⁷ egészen hazánk és Románia európai uniós tagságáig⁸ jelentőséggel bírt. Az első világháború alatt és után Románia a kisantanttagság miatt ellenséges országnak számított, majd a második világháború alatt mindkét ország német szövetségessé vált, ami persze nem jelentette azt, hogy barátokká is váltak volna. A második világháború után ugyanakkor ismét mindkét ország „barátot” és szövetségest váltott, bekerült a szovjet befolyási övezetbe, és a szocializmust építették.

A szocialista időszakban mindkét országban a nemzetiségi és a határkérdés a nagyközönség előtt tabuként kezelt téma volt. Érvényben volt ugyan a kihatárforgalmi⁹ egyezmény, és a szomszédos országok állampolgárai kölcsönösen látogathatták egymás államait, de már ezen a területen is érzékelt lehetett az aszinkron kapcsolatot.¹⁰ Azon el kellene gondolkodni, hogy a két „baráti, szövetséges”¹¹ állam miért várt több mint 20 évet arra, hogy állampolgárai egyszerűbben léphessék át

² SALLAI 2003, 62–72.

³ A trianoni békediktátum után.

⁴ A második bécsi döntést követően.

⁵ 1947. XVIII. tv. cikk.

⁶ 1964. évi 18. sz. tvr.

⁷ SALLAI–GRÓNÁS 2005, 5.

⁸ SALLAI 2005, 59–70.

⁹ MNK Elnöki tanácsának 1969. évi 43. sz. tvr.

¹⁰ SALLAI 2000, 49–62.

¹¹ A Varsói Szerződésnek és a KGST-nek mindkét állam alapító tagja volt.

a közös határt, mint azt a korábbi, két világháború közötti időszakban¹² és az 1888-as román–magyar határszerződés után már megtehették. Az 1960-as évektől kezdve, míg a magyar állampolgárok jelentős többsége viszonylag – a nyugati „kék” útlevél-nél – könnyebben kaphattak útlevelet és ablakot a baráti országokban, addig Romániában a magyar nemzetiségű állampolgárok Magyarországra való utazása szigorúbb feltételekhez volt kötve.

A két ország fejlődése lényegesen eltért egymástól, független attól, hogy egy táborhoz tartoztak. A szerző először 1980-ban járt Romániában, ahol lépten-nyomon a nagy szegénységet, élelem és benzin hiányát tapasztalta.

A magyar–román politikai kapcsolatokat mi sem jellemezi jobban, mint hogy a két szomszédos pártvezér alig-alig találkozott egymással a hatalmuk több évtizede alatt. Ezek közül is kiemelkedik az 1977-es debreceni–nagyváradai találkozó, ami alig hozott valami eredményt. Valószínűleg ennek hatására kerülhetett sor a magyar–román kihatárforgalmi egyezmény¹³ módosítására, amelyet követően mindkét állam államhatárától számított 20 km-es területsávban rögzítették a kihatárforgalmi egyezmény területi hatályát, míg az időbeni hatályt 12 alkalommal 6 napig tartó kinttartózkodásban állapították meg. Egy korábbi BM rendelet¹⁴ ugyanakkor kivette a látogatható városok közül Szatmárnémetit és Nagyváradot.

Azt, hogy Romániában a magyar nemzetiségű állampolgároknak nem jól ment a soruk, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy az anyaország irányába az 1980-as években egyre többen „disszidáltak”, vagy egyszerűen átjöttek érvényes kihatárforgalmi igazolvánnyal, esetleg útlevéllel, és nem mentek vissza.

Magyarországon a két állam állampolgárainak kölcsönös utazása, a rokoni kapcsolatok ápolása, és a médiában ekkor még itt-ott feltűnő hírek miatt már egyértelművé vált, hogy Romániában a Ceaușescu¹⁵ vezette párdiktatúra vezetése elszakadt a román dolgozó tömegektől, az államgépezet és a román nép között folyamatosan nőtt a feszültség, és komoly ellátási nehézségek jelentkeztek szomszédunknál. Alapvető élelmiszereket és a benzint csak jegyre adták, ha lehetett kapni, és az áramellátás is akadozott, bizonyos napszakokban előre bejelentett áramszünetek voltak.

¹² 1924. évi 7.934. M.E. számú rendelet „A kisebb határszéli forgalom megkönnyítésére vonatkozó határozományok”, a fenti szerződés melléklete.

Fontosabb jellemzői:

- A kihatárforgalom területi hatálya azonos az előbbieken tárgyalt viszonylatokéval.
- A határszéli igazolvány időbeni érvényessége 3 hónapra szólt, amit ezt követően meghosszabbíthattak.
- A magyar határkerületekbe tartozó helységeket, közigazgatási egységeket tartalmazó megállapodást később, 1927-ben a 144.127/1927 P.Ü.M. rendelet hirdette ki.
- A román közigazgatási egységek kihirdetésére pedig csak 1929-ben került sor.
(A késlekedés oka valószínűleg a meg egyezés hiánya lehetett. Itt kell megemlíteni, hogy a területi hatálynál nem találtak módot az Erdély mélységében zárt közigazgatásban élő magyar lakosok problémáinak megoldására. Ekkor a két ország között is vízumkényszer állt fenn, amit az akkori magyar nagykövetség rugalmasan kezelt.)
- A csehszlovák viszonylathoz hasonlóan külön rendelet (115.941/1927 BM.) rögzítette a közös határállomáson szolgálatot teljesítő hivatalnokok mozgásának szabályait.

¹³ 1977. évi 31. sz. tvr.

¹⁴ 1/1970 (I. 11.) BM sz. rendelet

¹⁵ Nicolae Ceaușescu (1918. január 26. – Târgoviște, 1989. december 25.) a Román Kommunista Párt főtitkáráként Románia diktátora volt 1965-től 1989-es kivégzéséig.

Romániában élő, elsősorban magyar és német¹⁶ nemzetiségű állampolgárok jelentős része a megoldást az anyaországba történő migrációban, áttelepülésben vagy a nyugatra való továbbutazásban látta. Az Erdélyben élő magyar nemzetiséget nyomasztotta a velük szemben alkalmazott diszkrimináció, és Ceaușescu faluromboló politikája.

A kialakult helyzetet mi sem jellemzi jobban, mint az a tény, hogy az ekkor elleneséges NATO-szervezet legfelsőbb politikai testülete is foglalkozott a Romániában élő magyar kisebbség helyzetével és Erdéllyel. E szerint: „A magyarok főként az oktatás »elrománosítását« bírálják, mivel attól tartanak, hogy az nem csupán a magas képzettségeket igénylő munkakörökben fogja minimálisra csökkenteni a magyarok alkalmazását, de fokozatosan veszélyezteti a jellegzetes magyar kultúra létét Erdélyben. Ceaușescu elnök nemzetiségi politikája a román nacionalizmus terméke, amely mind külpolitikájának, mind egy erős központosított nemzeti állam létrehozására irányuló belpolitikájának lényegét képezi.”¹⁷

Az 1960-as években az USA nemzetbiztonsági tanácsadója, Zbigniew Brzezinski¹⁸ is részletesen foglalkozott a két országgal és a köztük lévő feszültség okaival, forrásaival.

A magyar–román határkapcsolatokat ekkor már feszélyezte az a tény, hogy a két ország között korábban aláírt és életbe lépett, kiadatási egyezmény volt érvényben, amely szerint az illegálisan Magyarországra lépő román állampolgárokat vissza kell adni a román határőrizeti szerveknek, és a visszaadott román állampolgárookra börtön, illetve testi fenyegetés várt. A Ceaușescu-diktatúra elutasíthatóságát jól illusztrálja, hogy Magyarországról nem kívánták illegálisan Romániába átlépni a határt, és román területről nemcsak magyar, hanem román nemzetiségű állampolgárok is megkíséreltek átjutni Magyarországra a román–magyar határon vagy határátkelőhelyeken.

Ebben az időszakban a román–magyar legális határforgalmat is egy dinamikus növekedés jellemezte. Az 1960-as, 1970-es évekhez képest az 1980-as években a román–magyar határforgalom több millióval növekedett.

Ugyanígy dinamikusan nőtt az elfogott illegális román nemzetiségű állampolgárok száma is. Míg az 1980-as évek elején 2–300 főt tett ki, addig 1987-ben már megközelítette az ezret, 1988-ban pedig meghaladta a hétezer főt, amelynek jelentős részét a román–magyar határon, míg egy kisebb részét a nyugati országrészben fogták el, vagy a FEP¹⁹-eken. Az utóbbiak legálisan jöttek be Magyarországra, és innen illegálisan próbáltak Ausztrián át továbbutazni nyugatra.

A magyar–román állam politikai vezetése között feszült volt a viszony, hisz ebben az időben a kötelező KGST vagy Varsói Szerződés csúcserkeztein kívül a két állam politikai és állami vezetői csak kiemelt ünnepeken, kötelező protokolláris látogatásokon találkoztak egymással. Romániában a magyarságot negatívan érintő intézkedések

¹⁶ A német (szász) nemzetiségű román állampolgárokat az NSZK fejpénz ellenében megvásárolta, és így ezek az emberek az NSZK-ba utazhattak, ott letelepülhettek. Így néptelenedett el a szász vidék nemzetiségi lakossága, és beköltözhetett oda a román.

¹⁷ A magyar kisebbség helyzete Romániában: újabb megpróbáltatások. Benkei András tájékoztatója a NATO-jelentésről 1978. június 1. BM KI miniszteri iratok. Idézi: Révész 2009.

¹⁸ BRZEZINSKI 1968.

¹⁹ FEP: Forgalom Ellenőrző Pont, a mai határátkelőhely.

(például falurombolás²⁰) a magyar politikai élet vezetőinek figyelmét sem kerülte el. A kérdés rendezésére a szocialista táborban (ahol a nemzetiségi és határkérdés tabu volt) az akkori keretek között nagyon csekély esély kínálkozott, talán ezért is választották a magyar nemzetiségek segítségének azt a formáját, hogy aki eljut legálisan Magyarországra, és tovább akar utazni nyugatra, annak nem vizsgálják meg útlevele területi és időbeni érvényességét, hanem továbbengedik. A döntés meghozatalában valószínűleg nagy szerepet játszott, hogy az „MSZMP vezetése maga is egyre súlyosabbnak látta a határon túli magyarság helyzetét, de nem látott esélyt arra, hogy a román pártra gyakorolt nyomás fokozásával eredményt érjen el”.²¹ A román–magyar viszony romlását jelezte, hogy 1985 januárjában a „magyar külügyminisztérium összefoglaló elemzést készített Románia belső helyzetéről és külpolitikájáról”.²² Ekkor már közismertté vált, hogy Románia erőszakosan, nagy ütemben fizeti vissza külföldi adósságait, aminek következménye, hogy Romániában csökken az életszínvonal, nagymértékben korlátozták a fogyasztást, amellyel egyenes arányban növekedett a belső társadalmi feszültség. Ez a román politikai vezetés, élén a pártfőtitkár, Ceaușescu személyi kultuszával és nacionalista²³ politikájával párosult. Mindezeknek viszont további következménye az országot elhagyni kívánó magyar, szász és román nemzetiségű állampolgárok által elkövetett illegális határátlépések számának felfutása lett. A helyzetet 1985-re súlyosbította a magyar–román határon kialakult krízis, amelynek következtében: „Egyre szigorúbb ellenőrzés alá vonták a magyar turistákat. Ez a szigorítás már 1984-ben is érezhető volt, amikor április és december 31. között 2790 magyar állampolgárt fordítottak vissza a határról, mert meg nem engedett sajtótermékek, könyvek stb. voltak náluk. 1985 első öt hónapjában ez a szám már közel 1500-ra rúgott.”²⁴ Továbbá folyamatosan nőtt a jelzett időszakban a Magyarországra áttelepülők²⁵ száma.

A kialakult, jónak nem minősíthető román–magyar viszony a magyar belpolitikai életre is hatással volt. Ezt az akkori felső pártvezetés néhány tagjának kijelentése is alátámasztotta. A Hazafias Népfront akkori vezetője, Pozsgai Imre²⁶ utalt Romániában élő nemzetiségekre, és a román kontinuitás elméletének abszurdítására. Ennél erősebben fogalmazott Losonczi Pál 1985-ös választás kampányában, amikor a következőket mondta: „Tiltakozunk a múlt terheinek szüntelen felszaggatása ellen, éppen úgy, mint a történelemhamisítással párosított ábrándok szövögetése, azok nyílt vagy burkolt hirdetése ellen.”²⁷ Losonczi kampánybeszéde végén a szomszédság

²⁰ 1988. április 29-én jelentette be Nicolae Ceaușescu párt- és államfő, hogy „agrárpari centrumokat” hoz létre, azaz kezdetét vette a falurombolás, amely intézkedés aránytalanul magasan érintette a magyar nemzetiségű településeket.

²¹ FÖLDES 2007, 301.

²² FÖLDES 2007, 340.

²³ „A román politika a nagyszámú romániai magyarságot az ország területi egységét fenyegető potenciális veszélynek tekinti. Nyíltan törekszik a magyarság erőltetett ütemű asszimilálására, a magyarságtudat visszaszorítására.” MNL XIX-J-1-j Tájékoztató Románia belső helyzetéről és külpolitikájáról. 1985. január 5.

²⁴ FÖLDES 2007, 354.

²⁵ 1983: 540 fő; 1984: 887 fő; 1985: 1166 fő.

²⁶ „[...] Magyarország a jó szomszédságot, a történelmileg egymásra utalt testvérnépek közösségének erősítését, nem pedig a történelemhamisítással szentesített öngazolást, régmúlt, vélt vagy valódi sérelmek felhánytorgatását tartja járható útnak.” Az MSZMP XIII. kongresszusának jegyzőkönyve 1985, 418.

²⁷ Népszabadság, 1985. május 31.

és nemzetiségpolitika kapcsán az alábbiakat tartotta fontosnak kiemelni: „Egyenlő jogok, anyanyelv, érdekvédelem, azonos anyagi és kulturális színvonal.”²⁸

A napi belpolitikai életben a közbeszéd tárgyává vált a határon túliak sorsa, és egyre jobban érzékelhető lett, hogy az akkori ébredező ellenzék nyomására a magyar politikai vezetés nem söpörte a szőnyeg alá a határon túli magyarok kérdéskörét. A nyílt politikai életben ugyan kerülték a konfrontációt az azonos táborba tartozó Romániával, de a függöny mögött már más fuvallatok váltak irányadóvá. Románia ekkor már a Varsói Szerződés és a KGST-tagállamok között az egyike volt a sztálini diktatúra maradványának.

Ugyanebben az időben Európában, a szocialista tábor egyes országaiban a peresztrojka, glasznosztj szelleme már uralkodóvá vált, és a mindennapokban az állami életben is tetten érhető volt hatásuk.

Ennek egyik eklatáns példája a változások szellemében egy példányban született Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokának „Szigorúan titkos, Különösen fontos” minősítésű körlevele (a továbbiakban: Körlevél),²⁹ amely 1985. július 15-étől sajátos eljárást fogalmazott meg a román³⁰ állampolgárokkal³¹ kapcsolatban.

A külföldiekre vonatkozó, érvényben lévő szabályoktól eltérően a kiadott Körlevél szerint azokat az „egyes román”³² állampolgárokat, akik érvényes útlevél birtokában utaztak Magyarországra, és tovább szándékoztak utazni a Ferihegyi FEP-en, vagy a nyugati-déli FEP-ken keresztül, de nem rendelkeztek Jugoszlávia, Ausztria vagy más nyugati állam területére érvényes kiutazási engedéllyel, vízummal, az érvényes protokoll szerint leellenőrizték, majd egy adatfelvételezés után ki kellett őket léptetniük az útlevélkezelőnek.³³ A folyamat kezelésére, a fennakadások elkerülése végett az országos vezetés az érintett kerületek felső vezetőjén kívül a FEP-ek vezetőit és a felderítő vezetőket vonták be. Az érintett útlevélkezelők csak minimális, a végrehajtáshoz elengedhetetlenül szükséges információval rendelkezhetek.

Az így kiléptetett román állampolgárokról az útlevélben rögzített személyi adatokat és az útlevélszámot jegyezték fel.

Az adatfelvétel után az útlevélkezelő a felvett adatokat tartalmazó lapra beütötte a kiléptetés bélyegzőt, majd továbbította az FEP-átkelő ügyeletes tisztjének. Ezeket az adatlapokat az ügyeletes tiszt összegyűjtötte, és szolgálati úton, zárt borítékban a kerület felderítő alosztályvezetőjének továbbította. A kerületektől az adatok a BM Határőrség felderítőosztály-vezetőjéhez került, aki külön dossziében gyűjtötte, tárolta ezeket.

A felvezetőben már említett (nyugati és déli határszakaszon) tiltott határlépést megkísérlő, elfogott romániai állampolgárookra ez nem vonatkozott. Őket minden esetben az elfogás után az addigi gyakorlatnak megfelelően eljárva, rövid

²⁸ FÖLDES 2007, 346.

²⁹ A „Körlevél” ebben az időben a katonai élet irányításának egyik írásos eszköze volt.

³⁰ Román alatt a szóban elmondottak szerint magyar nemzetiséget kellett érteni.

³¹ 0001/1985. sz. Körlevél.

³² Szóbeli eligazítás szerint: magyar nemzetiségűeket kellett ez alatt érteni.

³³ Megjegyzendő, hogy sok esetben a kiléptetetteket az osztrák szervek nem léptették be és visszaküldték, akiket a magyar hatóságok a mélységbe irányítottak, ahonnan általában a zöldhatáron próbálkoztak nyugatra jutni, így például Hegyeshalomtól északra vagy délre az akkor még Elektromos Jelző Rendszerrel őrzött határszakaszon.

úton, a BM Határőrség felderítőosztály-vezetőjéhez engedélyével vissza kellett adni a román hatóságoknak. Ugyanakkor a Körlevél a következő instrukciókat adta még ezzel kapcsolatosan: „A közös államhatáron befelé tiltott határátlépés miatt elfogott román állampolgárokról a román határőrizeti szerveket csak érdeklődésükre és lasztva kell értesíteni.”³⁴

Ugyanebben az időben (az érvényes nemzetközi egyezményvel ellentétes szel-lemben) egyetlen más szocialista ország állampolgárával szemben sem alkalmazott a magyar hatóság ilyen eljárást.

Ekkor az illegális határátlépés mellett létezett az államhatáron való „áttévedés” kategóriája is. Az érvényes rendelet³⁵ szerint: „Azokat a személyeket, akik a határon áttévedtek, vagy akaratukon kívül jutottak át a határon, vissza kell adni annak a Fél-nek, amelyeknek a területéről jöttek, hacsak ezek a határátlépés után nem követtek el olyan bűntettet vagy szabálysértést, amelyet azon állam törvényei állapítottak meg és büntetnek, amelynek területén elfogták.”³⁶

A fentieket a Körlevél megerősítette, és intézkedett az orosházi, valamint nyírbátori határőr-kerületparancsnokságok felé az áttévedt állampolgárok román határőrizeti szervek részére történő rövid utas átadására.

A kialakult helyzet megkövetelte a határátkelőhelyeken dolgozó hivatásos állomány részéről a nagyfokú operativitást, és a kérdés bizalmas, titkos kezelését. Továbbá a „feltűnést nem keltő” fokozott éberséget és információgyűjtést – már a román viszonylatban. A román–magyar határátkelőhelyeken esetleg előforduló, a szokásostól vagy az egyezményekben rögzítettektől eltérő jelenségekről (például Magyarországra utazók zaklatásáról) a kiadott intézkedés szerint géptávirón azonnal jelentést kellett tenni.

A Körlevélben megfogalmazott intézkedések teljesíthetősége és a román–magyar nemzetközi kapcsolatok érdekében a feladatokat „a titoktartás és konspiráció szabá-lyainak szigorú betartásával kell végrehajtani. Eljárásunkról az érintett román szervek és állampolgárok semmit sem tudhatnak és nem észlelhetnek.”³⁷ Az operativitás megkövetelte, hogy információt csak zárt borítékban, „sk” címmel lehetett tárolni, továbbítani. A Körlevélről tilos volt másolatot készíteni.

A fentiekről az országos szakmai vezetők, kerületeknél a parancsnok, törzsfő-nök, felderítő alosztályvezető és helyettese, FEP-főelőadó, az FEP-ken a parancsnok és helyettese, az FEP ügyeletes tisztjei és útlevelezők tudtak. Az utóbbiak csak annyit, amennyi a munkájukhoz szükséges volt, amelyet a Körlevél I/1. pontja rögzített.

A Körlevél nagyjából egy hónapja volt érvényben, amikor egy romániai magyar nemzetiségű állampolgár Budapesten eldöntötte, hogy megpróbálja Ausztria irá-nyába elhagyni Magyarországot. Hogy mi történt ezután? Az átléptetésről álljon itt egy hiteles szereplő visszaemlékezése, aki ezen intézkedésnek köszönhetően jutott Romániából Hegyeshalmon át Ausztriába:

³⁴ 0001/1985. sz. Körlevél, 2.

³⁵ 1964. évi 18. sz. tvr.

³⁶ 1964. évi 18. sz. tvr. 44. cikk.

³⁷ 0001/1985. sz. Körlevél, 3.

„1985. augusztus elsején léptem be Romániából Magyarországra Trabantommal. Velem jött fiatalon özvegyen maradt édesanyám. Egyikünknek sem volt maradása Romániában, édesapám után mi is a Szekuritáte célkeresztjébe kerültünk.

Odahaza hallottam, hogy körülbelül egy héttel azelőtt két ismerős házaspárnak sikerült Magyarországot Ausztria felé elhagynia, azonban senki sem tudta, hogyan. [kiemelés: SJ] Azzal az eltökélt szándékkal indultunk útnak, hogy ha egy mód van rá, nem megyünk vissza.

Két hétig Budapesten és vidéken lehetőségeket kerestem, érdeklődtem, külföldi ismerősökhöz folyamodtam, de sajnos semmi konkrét információhoz nem jutottam azzal kapcsolatban, hogyan tudnánk »kiszöknü«. Útlevelünkben a »kis ablak« Magyarorszá–Csehszlovákia–NDK–Lengyelország beutazására adott lehetőséget.

Minden előzetes információ hiányában, teljesen ösztönösen fordultam balra Mosonmagyaróvár után, 1985. augusztus 15-én este. A hegyeshalmi határ előtti határőr, körülbelül öt-hatszáz méterrel a FEP előtt, látva a román rendszámot, félreállított, mondván: mit keresünk mi ott? »Eltévedtünk, Pozsonyba igyekeztünk, itt kötöttünk ki.« »Erre kell visszafordulni, arra van Rajka.«

»De ha már itt vagyunk, nem nézhetjük meg Bécset, by night?« – »Ahaa, tehát Ausztriába szeretnének kilépni?« »Igen, ha már itt vagyunk, megnéznénk Bécset, majd utána visszamegyünk Pozsonyba, és folytatjuk utunkat az NDK felé.«

Az őrkunyhóban éppen csengett a telefon. »Hadnagy elvtárs jelentem, semmi különös. Ja, igen, itt van két román, eltévedtek, Pozsonyba mentek volna, de most meg azt kérdik, nem mehetnek-e át Ausztriába... Igen, igen, család, illetve anya és fia... Igen, magyarul beszélnek... Igen, mondom nekik...«

Utána hozzám fordult, rendben, menjünk be a FEP-re. »Kit keressünk ott?« »Már várják magukat...«

A diplomata sávra irányítottak minket, azonnal odajött két ellenőr, egyik elvitte az iratainkat, a másik ott maradt végig mellettünk. »Na, merre, merre?« »Hát, nézze, Pozsonyba szeretnénk menni, de eltévedtünk, erre azt gondoltam, ha már itt vagyunk, szeretnénk megnézni Bécset, utána majd visszamegyünk Pozsonyba...« »Fiatalember, nekem mondja meg, mi lesz az út végcélja?« »Pozsony, utána az NDK, utána Lengyelországon keresztül tervezzük a visszautat...« »Fiatalember, nézzen a szemembe: az út végcélja?«

Megszólalni se mertem.

»Nem Németország lesz véletlenül? Nem az NSZK?« »Nézze, Uram, nagyon jól tudja, ha minket itt most kienged, persze hogy ott kötünk ki, Nyugat-Németországban.« »Na, ez már beszéd, pár perc, és mehetnek.«

Gondolom izgalomunkat, lelkiállapotunkat különösebben ecsetelni nem kell...

Közben a frissen felújított Trabantomat nézi, csodálja, hiszen sok kütyüt beleépíttem. »Ez a gomb mi? az a billentyű mire való?« Kiderült, neki is Trabantja van...

»Uram, valóban kimehetünk?« »Igen, nyugi, ma egy másik erdélyi magyar családot is kiengedtünk. Minden rendben lesz.« »Uram, írja le nekem a nevét, címét, visszaküldöm a Trabantot ajándékba.«

Válasza megdöbbenett: »Nem, fiatalember, felejtse el az arcomat, felejtse el azt is, hogy itt járt, ennek amúgy sem lesz nyoma az útlevelében. A Trabontra meg nagyobb szükségük lesz maguknak odakint, főleg az elején.«

Mindez körülbelül tíz percig tartott, közben több határőr elment mellettünk, látták a román rendszámot, pontosan tudták, mi történik. Mosolyogtak, bátorítottak: »Na, kifelé, kifelé?« »Sok szerencsét az új életben!« Az útleveleket visszakaptuk, benne semmi pecsét, semmi jele annak, hogy arra jártunk. Sorompó fel, átgurultunk Ausztriába.³⁸

A Körlevélben megfogalmazottak valószínűleg teljesültek, mivel az akkori időben a sajtóban nem látott napvilágot az intézkedéssel kapcsolatos esemény, esetleg román panasz, nemzetközi jegyzék. A titkosság miatt ma sem tudhatjuk, kik és hányan léphették át így Magyarország határát, csak becsült adataink vannak, amelyek 3500 személyről tesznek említést. Azt sem tudhatjuk, hogy volt-e köztük esetleg ügynök vagy nem magyar nemzetiségű román állampolgár, mivel ebben az időben nem csak magyar nemzetiségűek akarták elhagyni Romániát. Az adatok tekintetében további zavaró tényező lehet, hogy a kiléptetettek³⁹ között ekkor szerepelhettek az NSZK-ba áttelepülő erdélyi szászok.

A fentiekkel párhuzamosan jelentősen megnövekedett a Magyarországra áttelepülő magyar nemzetiségű román állampolgárok, továbbá a Magyarországra legálisan beutazó, de Romániába visszatérni nem óhajtók száma. A növekedést valószínűleg nagyban motiválta, hogy ebben az időszakban tovább nőtt a román diktatúra, több helyen megszüntették a magyar rádió- és TV-adást, a kétnyelvű feliratokat, csökkentették a magyar nyelvű könyvkiadást.

A román szervek ugyan nem jelezték, hogy tudnak a magyar pozitív diszkriminációs intézkedésről, de azt mindenképp tapasztalták, hogy folyamatosan növekedik a Romániát illegálisan és legálisan elhagyó állampolgárok száma, mert megerősítették Magyarországra irányába a mélységi határőrizetüket, különböző műszaki eszközöket telepítettek, és bevezették a határra vezető vasutak, közutak teljes körű ellenőrzését.

A magyar határőrizeti szervek képviselőinek tapasztalatai szerint, a korábbi „oldottabb légkörű kapcsolat egyre hivatalosabbá vált, a kötelező tárgyalások érdemben nem segítettek a magyar fél munkáját.”⁴⁰

A körlevél hatálybalépését követően nemcsak a legális átlépők és nyugatra távozők, hanem a hazánkba letelepülők száma is folyamatosan növekedett, és az 1988-ban évközben tartott sajtótájékoztató⁴¹ szerint például 1987-re – az előző évhez képest – 3284-ről 6499-re emelkedett, azaz megkétszereződött.

A Határőrség 1987. március 13-ai parancsnoki értekezletén Földesi Jenő belügyminiszter-helyettes a következő mondatokkal érzékeltette jelképesen a kialakult és várható helyzetet. „Most összességében megmondhatjuk elvtársak, északról, kelet egy részéről és délről nyugodt fuvallatok vannak. Nincs olyan széljárás, ami a Határőrség tevékenységét más irányba terelné, jelentősen befolyásolná vagy befolyásolhatná. Ami befolyásolja, elvtársak, az az előző időszakban kialakult folyamat, tendencia, a határforgalom növekedése.”⁴² Úgy gondolom, az akkori belügyi államtitkár jól érzékeltette a változások szelét, amely meghatározta a határőrség rendszerváltás időszakában

³⁸ Részletek az akció keretén belül kijutott romániai magyar nemzetiségű állampolgárral készített interjúból.

³⁹ GYARMATI 2009, 39–63.

⁴⁰ BAKONDI–SÁNDOR–SZABÓ 1993, 46.

⁴¹ *Magyar Hírlap*, 1988. január 29.

⁴² SALLAI 2012, 40.

való tevékenységét. Mindezt lehetővé tette az 1985-ben színre lépő szovjet főtítkárr, Gorbacsov politikája, amely 1989-ben elvezetett Magyarországon egy önálló döntés meghozatalához, a vasfüggöny felszedésére. Ugyanakkor folyamatosan biztosítani kellett a magyar nemzetiségű állampolgárok kiengedésének titkosságát, mert a román titkosszolgálat⁴³ éberségét nem volt szabad lebecsülni.

A „Körlevél” időbeni hatályát az 1989-es decemberi romániai forradalom⁴⁴ feloldotta, és ezt követően szabadabban utazhattak a román állampolgárok, így a magyar nemzetiségűek is, ezért nem volt tovább szükség a pozitív diszkriminációs intézkedésre.

Ugyanakkor a fenti folyamatok, a romániai magyarok helyzete, Magyarországra való menekülésük katalizátorként hatott hazánk 1989-es genfi konvencióhoz való csatlakozásának elősegítésében.

Összegzés helyett

„A román állampolgárok kiszivárgása egy központilag nagyszerűen megszervezett, szigorúan titkos művelet volt, amiről minden beavatott tudott, de pontosan csak annyit, amennyit tudnia kellett. A határőrök, kiskatonák mind tudták, mi történik, tudatában voltak a művelet fontosságának, a konspirációt maximálisan betartották. Kutatásaim alatt több akkori határőrrel beszéltem, de senki nem látott semmilyen írásbeli parancsot erről, csupán szóban elhangzott utasításokat követtek. A műveletek fontossága és konspiratív jellege annyira tudatukba vésődött, hogy erről ma sem hajlandó szinte senki nyíltan beszélni.”⁴⁵

Felhasznált irodalom

- BAKONDI György – SÁNDOR Vilmos – SZABÓ József szerk. (1993): *A Magyar Határőrség a rendszerváltás folyamatában*. Budapest, BM Kiadó.
- BOTTONI, Stefano (2013): Vonakodó kémek – A magyar állambiztonság és Románia, 1975–1989. *Történelmi Szemle*, 1. sz. 79–117.
- BRZEZINSKI, Zbigniew (1968): *A megosztottság alternatívája*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. [az MSZMP Zárt, számozott kiadványa]
- FÖLDES György (2007): *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- GYARMATI György (2009): A vasfüggöny és az állambiztonsági szervek alkonya Magyarországon 1989-ben. *Múltunk*, 2009/4.
- Magyar Hírlap*, 1988. január 29.
- Az MSZMP XIII. kongresszusának jegyzőkönyve* (1985). Budapest, Kossuth Könyvkiadó.

⁴³ BOTTONI 2013, 79–118.

⁴⁴ Ez az 1989-es decemberi forradalom vetett véget Ceaușescu korlátlan hatalmának, diktatúrájának.

⁴⁵ Részlet az akció keretén belül kijutott romániai magyar nemzetiségű állampolgárral készített interjúból.

- RÉVÉSZ Béla (2009): A magyar–román viszony problémátörténetéből az 1980-as években. *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, Tom. 72. Fasc. 1–22. 463–522.
- SALLAI János (2000): A schengeni rendszer és a kishatárforgalom. In Tóth Judit szerk.: *Schengen: A magyar-magyar kapcsolatok és az uniós vízumrendszer árnyékában*. Budapest, Lucidus Kiadó. 49–62.
- SALLAI János (2003): Az 1888-as magyar-román határszerződés. *Belügyi Szemle*, 51. évf. 6. sz. 62–72.
- SALLAI János (2005): A „schengeni folyamat” és a magyar–ukrán, magyar–román államhatár jövője. In Baranyi Béla szerk.: *Közellátések: A határon átnyúló kapcsolatok kilátásai és a mezőgazdaság regionális kérdései az EU keleti peremén*. Debrecen, Magyarország: MTA Regionális Kutatások Központja.
- SALLAI János (2012): *Egy idejét múlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története*. Budapest, Hanns Seidel Alapítvány.
- SALLAI János – GRÓNÁS József (2005): Kishatárforgalom története és jövője az EU-ban. *Hadtudomány*, 15. évf. 2. sz.

Jogi források

- 1/1970 (I. 11.) BM sz. rendelet a Magyar Népköztársaság és a Román Szocialista Köztársaság Kormánya között létrejött kishatárforgalmi egyezmény végrehajtásáról
1924. évi 7.934. M.E. számú rendelet a Romániával 1924. évi április hó 16-án Bukarestben kötött egyes egyezmények és megállapodások életbeléptetéséről
1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában
1964. évi 18. sz. tvr. a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Román Népköztársaság Kormánya között a magyar–román államhatár rendje és határkérdésekben együttműködés tárgyában Budapesten 1963. június 13-án aláírt szerződés kihirdetéséről
1969. évi 43. sz. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és Románia Szocialista Köztársaság Kormánya között a kishatárforgalomról szóló, Budapesten, 1969. június 17-én aláírt egyezmény kihirdetéséről
1977. évi 31. sz. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság Kormánya és a Román Szocialista Köztársaság Kormánya között a kishatárforgalomról Budapesten, az 1969. évi június hó 17. napján aláírt Egyezmény módosításáról szóló, Nagyváradon, az 1977. évi június hó 16. napján aláírt Egyezmény kihirdetéséről

Levéltári források

- Tájékoztató Románia belső helyzetéről es külpolitikájáról. 1985. január 5. A Külügyminisztérium 1944 és 1995 közötti iratai. Magyar Nemzeti Levéltár XIX-J-1-j.
- Belügyminisztérium Határőrség Országos Parancsnokának 0001/1985. sz. Körlevele a román állampolgárokkal kapcsolatos eljárásokra. Budapest, 1985. július 9. Magyar Nemzeti Levéltár. Határőrségi iratok. XIX-B-10.

Gyömbér Béla¹

Turizmus a hidegháborús hírszerzés szolgálatában

Tourism for Cold War Intelligence

A második világháború lezárultát követően a két szuperhatalom, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti viszony nem tette lehetővé a globális turizmus kiépülését a két szuperhatalom között. Magyarországon – különösen az 1960-as évekig – rendkívül szigorú szabályok vonatkoztak a külföldre utazásra, illetve az onnan történő beutazásra. A magyar kormány mindent megtett a turizmus ellenőrzésének fokozására. De vajon ez megakadályozta-e az ellenérdekelt hírszerző szolgálatokat, hogy a korlátozott turizmus fedése alatt információt szerezzenek egymás tevékenységéről?

Kulcsszavak: turizmus, hidegháború, CIA, BM, ÁVH

The relationship between the two superpowers, the United States of America and the Soviet Union did not allow the development of global tourism after the end of World War II between the two superpowers. In Hungary, especially until the 1960s, there were very strict rules for travelling abroad. The Hungarian Government has made every effort to strengthen the control over tourism. But did this prevent the intelligence services from gaining information under cover of limited tourism?

Keywords: tourism, cold war, CIA, BM, AVH

Bevezetés

A vizsgált időszak tanulmányozása kapcsán nem megkerülhető egy rövid köz- és társadalomtörténeti kitekintés a korszak megértéséhez. A második világháborút követően ugyanis ekkor ment végbe „a nemzeti vagyon újraelosztásának az a döntő pillanata,

¹ Dr. Gyömbér Béla jogász, ORCID: 0000-0002-5634-7463

amelytől kezdve – legalábbis a kortársak számára úgy látszott – a piacgazdaság, mint rendszer visszafordíthatatlanul megszűnt Magyarországon”.²

A háborút követően éppen csak meginduló idegenforgalom sem volt ez alól kivétel. „1947–1948-tól a vendéglátás kulcshelyei fokozatosan állami kézbe kerültek. 1948 májusától hozzáfogtak Budapest, később a vidék legnagyobb szállóinak államosításához, és belőlük megalapították az Állami Szállodák Üzletigazgatóságát, decembertől pedig a Szállodaipari Nemzeti Vállalatot, amelyeket a Közlekedésügyi Minisztérium fennhatósága alá rendelték.”³ Ez a folyamat pedig értelemszerűen kihatott a turisztikai ipar és az állami szervek későbbi kapcsolatára.

Szociológiai értelemben érdekes kérdés a jelen tanulmányban gyakran idézett fogalmak (például „kapitalista”), továbbá a korabeli statisztikai adatok megfelelő értelmezése és kezelése. Általánosságban elmondható, hogy a kor jogalkotója olyan fogalmakat (is) használt, amelyeket erősen áthatották az ideológiai szempontok.⁴ Másfelől a statisztikai adatok pontossága, és általánosságban, a korabeli adatok objektivitása általában nem feleltethető meg a modern tudomány által elvártaknak.⁵

Többek között – de nem kizárólag – a fent említett közéleti és gazdasági változások (államosítás, kommunista ideológia expanziója) hatására, a második világháborút követően jelentős migrációs folyamatok indultak meg. Különösen az országot elhagyó állampolgárok száma aggasztotta a döntéshozókat. A kormány ezt felismerve már 1945-ben döntött „az útlevéltörvény újabb szabályozásáról,” az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 4.340. M. E. számú rendelete alapján.⁶

A változásokat követően útlevél kiállítására Budapesten kizárólag a budapesti főkapitány, törvényhatósági jogú városban a városi főkapitányság vezetője, megyei városban és községben a megyei főkapitányság vezetője lett jogosult. Ezzel együtt az alispán útlevélkiállítási jogát megszüntették.

További rendelkezésig azonban útlevelet csupán a belügyminiszter engedélyével lehetett kiállítani. A hatóságok a teljesíthetőnek mutatkozó kérelmeket, valamint az útlevél kiállítását megtagadó határozataik ellen benyújtott fellebbezéseket – indokolt javaslattal együtt – a belügyminiszterhez terjesztették fel. A belügyminiszter határozata ellen jogorvoslatnak viszont nem volt helye.

A legális lehetőségek korlátozásával a külföldre történő migráció részben a már korábban is létező, illegális csatornákra terelődött, amelynek szerepe a hírszerző szolgálatok közötti vetélkedésben később jelentősen felértékelődött.

A jelen cikk célja azonban annak bemutatása, hogy az 1960-as évek közepéig milyen módon kísérelte meg nyomon követni és befolyásolni a magyar hírszerzés és elhárítás a külföldi és belföldi folyamatokat, amelyek a turizmust érintették, illetve az ellenérdekelte hírszerző szolgálatok – konkrétan a Központi Hírszerző Ügynökség (a továbbiakban: CIA) – milyen értesülésekkel rendelkezett a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság (a továbbiakban: ÁVH) releváns tevékenységéről.

² MIHÁLYI 2018, 3.

³ MISÓCZKI 2003, 190.

⁴ MAJTÉNYI 2005, 38.

⁵ MAJTÉNYI 2005, 43.

⁶ *Magyarországi Rendeletek Tára 1867–1945* 1946, 549–550.

Szeretném ezért a rendőrség, illetve a tágabb értelemben vett Belügyminisztérium turizmust érintő gyakorlati rendelkezéseit, szervezési, eljárási ismereteit egyfajta történeti áttekintéssel együtt összefoglalni, majd mind magyar levéltári, mind a CIA archívumára hivatkozva konkrét eseteket is bemutatni a vizsgált témakör területéről.

Turizmus

Manapság a turizmus definícióját általában a Kereskedelmi Világszervezet és az Interparlamentáris Unió 1989-ben elfogadott Hágai Nyilatkozatából⁷ eredeztetik, miszerint „a turizmus magában foglalja a személyek lakó- és munkahelyén kívüli minden szabad helyváltoztatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat.”

A vizsgált kor hidegháborús sajátosságainak megfelelően természetesen a turizmus volumene és szerkezete is jelentősen eltérő volt napjaink globális és bárki által elérhető turisztikai viszonyaitól. Mint a bevezetőben említettem, az útlevélhez jutás, és egyébként, a szabad helyváltoztatás joga kevesek kiváltsága volt a keleti blokk országokban, így Magyarországon is.

A háború után a nemzetközi idegenforgalom hazánkban lényegében a minimálisra zsugorodott. Az 1950-es évek közepéig alig néhány tízezer fő volt a magyarországi úti céllal érkező beutazók száma. Egészen az 1960-as évek elejéig a klasszikus értelemben vett nemzetközi idegenforgalom zömében a hivatalos utazásokra és rokonlátogatásokra korlátozódott.⁸

Mindazonáltal a turizmus nyitott definíciójába ezek az utazások és látogatások is beletartoznak, hiszen a hivatalos látogatások jelentős része manapság üzleti turizmusként lenne definiálható, míg a rokonlátogatás is egyértelműen a turizmus fogalma alá sorolható.

Arról nem is beszélve, hogy az 1950-es évek második felétől már a „mai értelemben vett” turizmus is elindult, az 1960-as évektől pedig már kifejezetten jelentős volt. Az pedig már csak nézőpont kérdése, hogy vajon a szocialista eredmények propagandája vagy a valutabevételekre kiéhezett gazdasági helyzet állt-e inkább ennek a hátterében.

Rendőrség

A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok megfigyelése és a turisztikailag fontos területek ellenőrzése jelentős részben a rendőrség feladata volt. A korabeli eljárási jellegű szabályok és viszonyok a rendőrség részére 1948-ban kiadott Szolgálati Szabályzat alapján jól rekonstruálhatók.⁹

⁷ The Hague Declaration on Tourism, World Tourism Organization, Elérhető: www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/68.%20The%20Hague.PDF (A letöltés dátuma: 2019. 11. 08.)

⁸ KOLLEGA–BEKÉNY–DÁNYI 2000.

⁹ *Szolgálati szabályzat a rendőrség részére* 1948.

Külön szakasz szólt a gyógyfürdőkön és az üdülőhelyeken teljesítendő szolgálat szabályairól. A gyógyfürdő- és üdülőhelyek szállodáiban, vendéglőiben, panzióiban és idényüzleteiben alkalmazott összes idegen előéletét bizalmasan meg kellett vizsgálni. Ezekről az idegenekről és az előéletükre való puhatolás eredményéről nyilvántartást kellett vezetni. A puhatolás eredményeihez képest az idegeneket és érintkezési körüket figyelemmel kellett kísérni.¹⁰

A szállodák, fogadók és penziók vendégeinek idegenrendészet szempontjából való ellenőrzését – lehetőség szerint – tapintattal kellett végezni, és ügyelni kellett arra, hogy ezeket a vendégeket az elkerülhetetlen mértéken túl a rendőrök ne zaklassák, „felesleges kicsinyességekkel nyugalmukat ne zavarják”. Ahogy a szabályzat fogalmazott: „strandolók között a rendőr ne portyázzék”.¹¹

Az őrparancsnok köteles volt az őr területén levő „szállodákat, a penziókat, a találkahelyeket, a tömeglakásokat és nyomortanyákat nyilvántartani”.¹² A szállodában lakó és tartózkodó személyek be- és kijelentése, továbbá a szállodai nyilvántartókönyv vezetése a szálloda felelős vezetőjének kötelessége volt.¹³

A rendőrség tehát folyamatosan felügyelet és ellenőrzés tartotta az idegenforgalmi szempontból jelentős csomópontokat, szolgáltatási szektorokat. A közvetlen helyismeret és kapcsolattartás kapcsán a rendőrség munkája megkerülhetetlen volt, azonban a külföldről érkező látogatókat a Belügyminisztérium más módon is figyelemmel kísérte.

Belügyminisztérium

A rendőrség munkája mellett természetesen a Belügyminisztérium egészének tevékenysége volt a legmeghatározóbb a vizsgált területen. A Magyar Népköztársaság belügyminisztere I. helyettesének 09. számú parancsa (1954. február 27.)¹⁴ alapján a Belügyminisztérium Katonai Elhárító Főosztályát a kormány azért hozta létre, „hogy a fegyveres erőket megvédje a külső és belső ellenséges elemek aknamunkájától, felderítse és leleplezze a fegyveres erőkbe befurakodott kémeket, szabotőröket, diverzánsokat és megakadályozza, hogy fontos katonai és állami titkok az ellenség kezére kerüljenek.”

A parancs szerint „az imperialista hírszerző szervek és a belső reakció, aknamunkájuk végzésében a nyugatosokra, ellenséges beállítottságú régi tisztekre, az imperialista államok hadseregében szolgált személyekre, azok hozzátartozóira, volt határsértők és csempészek, hazaárulást elkövetett személyek rokoni-baráti kapcsolataira [...] támaszkodnak, így tehát a problémakör részben a turizmus kérdését is érintette.”

A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 32. számú parancsa (1957. július 25.)¹⁵ alapján II/2. osztály önállóan végzett elhárító munkát a Külkereskedelmi

¹⁰ Szolgálati szabályzat a rendőrség részére 1948, 133.

¹¹ Szolgálati szabályzat a rendőrség részére 1948, 191.

¹² Szolgálati szabályzat a rendőrség részére 1948, 234.

¹³ Szolgálati szabályzat a rendőrség részére 1948, 238.

¹⁴ MNL – OL XIX-B-1 – 18 411-420.

¹⁵ MNL – OL XIX-B-1 – 39 311-853.

Minisztérium és összes vállalata, a kapitalista államok Magyarországon lévő kereskedelmi képviselői, a Külügyminisztérium és Magyarok Világszövetsége, az IBUSZ Hungaria-Balaton, az Express, az utazási irodák, a Kultúrkapcsolatok Intézete, az Astoria, a Duna és Gellért szálló és a Magyar Vöröskereszt vonatkozásában.

A Budapesti Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztály kémelhárító alosztálya pedig kémelhárító feladatot végzett az állandó jelleggel Budapesten tartózkodó „kapitalista állampolgárok” ellenőrzésével és a kémgyanúsak feldolgozásával, valamint ellenőrzés alatt tartotta Budapest területén az összes szállodát és mulatókat, kivéve a II/2. osztályhoz tartozó három szállodát.

A II/2. osztály az országos kémelhárító munka megszervezésén, irányításán, ellenőrzésén, és az országos jellegű kémügyek közvetlen feldolgozásán kívül megszervezte az elhárító munkát a kapitalista országokból Magyarországra beutazó turisták, sportolók, kulturális delegációk, kereskedők tekintetében is. Közülük a kémgyanús személyeket és azok gyanús kapcsolatait eleve „aktív feldolgozás” alá vonták.

A 38. sz. belügyminiszteri parancsban (1957. október 5.)¹⁶ foglaltak szerint addigra már jelentős mértékben aktivizálódott az amerikai, angol, nyugatnémet, francia, osztrák hírszerző szervezetek a Magyar Népköztársaság elleni tevékenysége. Ezen tevékenységük során az ellenséges hírszerző szervezetek igyekeznek aktívan felhasználni a különböző delegációk tagjait, vagy kereskedőként, turistaként, rokonlátogatás címén igyekeztek ügynököket beküldeni hazánkba, legalábbis a parancsban foglaltak alapján erre lehet következtetni.

Az őrizetbe vett kémeket, kémgyanús személyeket nemcsak az általuk elkövetett bűncselekményekre kellett a parancs értelmében kihallgatni, hanem az „imperialista hírszerzés” Magyarország és a szocialista tábor más országai ellen folytatott tevékenységének formáiról és módszereiről is.

Az esetleges ügyek ellenőrzés nélkül nem kerülhettek nyilvánosságra. A Belügyminisztérium Központi Tájékoztató és Sajtóosztálya ugyanis nem hozhatott nyilvánosságra anyagot leleplezett kémek ügyében, valamint az imperialista hírszerző szervezetek Magyarország ellen folytatott tevékenységéről, kivéve, ha abba az illetékes operatív osztályok beleegyeztek.

A Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 33. számú utasítása (1958. november 6.)¹⁷ szerint az addigi ellenőrzési tapasztalatuk alapján megállapítást nyert, hogy szállodákban, fogadóknakban, turistaházakban megszálló személyek ellenőrzése nem felelt meg a rendőri operatív munka követelményeinek.

Az e célra rendszeresített nyomtatványok kitöltése az ellenőrzés alapján felületes volt, a bejegyzett adatok esetenként nem egyeztek meg a személyi igazolvány adataival. A tapasztalatok alapján a szállodai megbízottak gyakran a szállást igénybe vevő személyekkel töltetik ki az űrlapokat.

Az utasítás szerint viszont ezek a bejegyzések sokszor olvashatatlanok voltak, az adatok valóságát nem ellenőrizték, és a lapokat késve vagy egyáltalán nem küldték be a rendőrkapitányságokhoz, felületes volt a priorálás rendszere, amely lehetővé tette „a körözött bűnöző elemek illegális létezését”.

¹⁶ MNL – OL XIX-B-1_az_30_323-332.

¹⁷ MNL – OL XIX-B-1_az_35_512-530.

A követendő eljárásrend szerint ugyanis az űrlapot a szálloda vezetője által megbízott személy a szállást igénylő megérkezésekor köteles volt azonnal, személyesen kitölteni. A kitöltést a személyi igazolvány, külföldi állampolgárok esetén a lakhatási, illetve tartózkodási engedélybe bejegyzett adatok alapján kellett elvégezni.

A kitöltött űrlapokat a megyei székhelyeken és Budapesten a rendőrfőkapitányság központi ügyeletére, járási, városi székhelyeken a rendőrkapitányság ügyeletére, ahol nem volt rendőrkapitányság, ott a helyi rendőrsre kellett eljuttatni.

Azokon a helyeken, ahol szálloda, fogadó, turistaház volt, de rendőri szerv nem, a bejelentőlapon lévő adatokat távbeszélőn kellett bejelenteni a területileg illetékes rendőrkapitányságnak. Az alacsonyabb szintről érkező adatokat a megyei rendőrfőkapitányságok folyamatosan és azonnal jelentették távgépírón a BM Hírközpontnak.

A Belügyminisztérium II/1. osztály 10-140/14-1958 számú jelentése¹⁸ összefoglalta a katonai elhárítás korabeli helyzetét is. A jelentés a turizmus egy speciális ága, a sportturizmus korabeli sajátosságára is rávilágít, amikor arról számol be, hogy „az imperialista hírszerző szervek törekednek kiutazó honvéd sportolók beszerzésére és felhasználására. A honvéd sportolók közül 8 olyan személyt tartunk nyilván, akik nyugati hírszerző szervek ügynökeivel állnak kapcsolatban.”

A 4. sz. belügyminiszteri parancs (1959. március 3.)¹⁹ szerint „számos adat bizonyítja, hogy az imperialista hírszerzőszervek és fedőszerveik, visszaélve a Magyar Népköztársaságnak a békés együttélésre és a konszolidálódásra irányuló politikájával, egyre nagyobb mértékben igyekeznek felhasználni az u.n. legális behatolási lehetőségeket”.

A parancs adatai alapján, 1958-ban 25 700 esetben utazott be „kapitalista állampolgár” hazánkba, és ugyanezen idő alatt 20 200 esetben lépte át magyar állampolgár nyugat felé határainkat. E mellett körülbelül 3350 magyar közlekedési és 3330 osztrák, nyugat-német és jugoszláv közlekedési alkalmazott utazott rendszeresen ki és be határainkon, illetve ezenkívül további körülbelül 800 esetben történt be-, illetve kiutazás a közlekedési szervek vonalán magyar, illetve különböző kapitalista állampolgárok részéről.

Az 1958. év során több megbízható adatot szereztek arra vonatkozóan, hogy az „imperialista hírszerzőszervek – és fedőszerveik – egyre fokozódó erőt vetettek be e lehetőségek felhasználására”. Ráadásul ekkor már a turizmus bővítése került napirendre, ami a parancsban úgy fogalmazódott meg, hogy „az u.n. legális csatornák adta lehetőségek még növekedni fognak, rendkívül nagy súlyt kell fektetnünk a legális csatornák átfogásának alapos megszervezésére”.

A beutazó „kapitalista állampolgárokkal” kapcsolatos minden operatív akciót, beszerzést csak a II/2. osztály vezetőjével előzetes egyetértésben lehetett végrehajtani. Minden egyéb, kapitalista állampolgárokkal kapcsolatos fontosabb hálózati intézkedésről, értesülésről a II/2. osztály vezetőjét kellett tájékoztatni.

A jelentésben foglaltakkal kapcsolatban a II/2. osztály vezetője csak a jelentést adó operatív osztály vezetőjével egyetértésben tehetett intézkedést. Minden operatív osztály vezetője felelős volt azért, hogy operatív területére beutazó „kapitalista

¹⁸ ÁBTL 1.6. – 10-140/14/1958.

¹⁹ MNL – OL XIX-B-1_az_39_915-952.

állampolgár” itt-tartózkodása alatt megfelelő ellenőrzés alatt álljon. A beutazási kérelmek elbírálása során azonban az elhárítás szempontjait össze kellett egyeztetni a „Magyar Népköztársaság általános politikai és gazdasági érdekeivel”.

A Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (a továbbiakban: KEOKH) és Útlevel Osztály vezetője időben értesítette az illetékes osztályokat, ha „kapitalista állampolgárok” beutazási engedélyt kértek, továbbá akkor is, amikor az engedély megadása után az illetők átlépték a Magyar Népköztársaság határát.

Irányelvként szem előtt kellett tartani, hogy „kompromitált személy – ha csak fontos politikai, vagy népgazdasági érdek meg nem kívánta – ne utazzék ki”. Nagyobb csoportok kiutazását hálózattal kellett biztosítani. A központi és megyei osztályok szervezték meg, hogy az operatív területükről kapitalista országokba kiutazott magyar állampolgároktól, hazatérésük után, maximális mértékben katonai, politikai, gazdasági és elhárítási adatokat szerezzenek.

A miniszteri parancs végrehajtási utasítása szerint a „kapitalista állampolgárok” ellenőrzése és elhárítása céljából hálózatot szerveztek a külkereskedelemben, a Külügyminisztériumban, az IBUSZ-nál, az idegenforgalmi szállodákban, a Kulturkapcsolatok Intézeténél és olyan társadalmi szervezetekben és körökben, amelyek a felsorolt kategóriákba tartozó „kapitalista állampolgárokkal” érintkeznek. Az ellenőrzési folyamatban a II. Főcsoportfőnökség szinte minden osztálya szerepet kapott.

Az eljárásrend szerint a beutazni kívánó „kapitalista állampolgárok” vízumkérelmeit és a kiutazó magyar állampolgárok útlevelkérelmeit a KEOKH Útlevel Osztály küldte meg az illetékes operatív osztálynak véleményezés végett, és a véleményezést 48 órán belül el kellett készíteni. Amennyiben a „kapitalista állampolgár” az átutazó vízumban meghatározott időpontig nem hagyta el az ország területét, a Határőrség erről azonnal értesítette a KEOKH Útlevel Osztály vezetőjét.

Az ideiglenes jelleggel, hivatalos ügyben Magyarországon tartózkodó „kapitalista állampolgárok” egyéni ellenőrzését és elhárítását már a beutazásuk előtt kellett előkészíteni. A megfelelő objektumban vagy társadalmi szervezetben hálózatot is kellett e célra szervezni. Biztosítani kellett továbbá azt is, hogy az esetleges hivatalos tárgyalásokon hálózati személy is részt vegyen.

El kellett érni, hogy a tárgyalásvezető, vagy aki a külföldivel legtöbbet érintkezik, a róla szerzett tapasztalatairól emlékeztetőt írjon. Amennyiben szükséges, a külföldit a hivatalos tárgyalás után hálózat útján, ellenőrzés céljából „kalauzolni” kellett. Általában arra kellett törekedni, hogy az illető a lehető leghosszabb ideig közvetlen hálózati ellenőrzés alatt álljon.

Az egyéni és csoportos turisták ellenőrzésére biztosítani kellett, hogy az idegenforgalmi szállodákban kiépített speciális hálózat állandóan ellenőrizze a kapitalista államokból érkező turistákat. A munka jobb megszervezése céljából ki kellett jelölni azokat a szállodákat, amelyek kapitalista állampolgárokat fogadhatnak, és ezekbe „szállodatitkár” minőségben titkos állományú operatív tisztet kellett beállítani.

A csoportosan beutazó „kapitalista turisták” mellé kísézőnek minden esetben hálózatot kellett beállítani. Az egyéni turisták esetében az IBUSZ-on keresztül törekedni kellett arra, hogy kísézők legyenek mellettük. Az utaztatást végző külföldi személyek, kapitalista állampolgárságú vasutasok, hajósok, légitforgalmi társaságok alkalmazottjait külön hálózatok hárították el.

Rokonlátogatás esetében a Budapesti Osztály és a megyei kémelhárító alosztályok – miután a KEOKH-tól értesültek a vízumkérelmekről – alaposan ellenőrizték, hogy a beutazó valóban rokoni kapcsolatban van-e a megadott személlyel. Ezek után megszervezték, hogy megfelelő konspirált ellenőrzést tudjanak gyakorolni az érkező külföldivel kapcsolatban.

Ha viszont hálózati személy kapott lehetőséget a kiutazásra, akkor – amennyiben nem konkrétan hírszerzés vagy elhárítás céljából utazott ki – általános hírszerző és elhárító jellegű feladatok végrehajtásával bízták meg.

A hivatalosan kiutazó személyt a visszatérését követően kikérdezték, méghozzá többek között arról, hogy

- milyen különleges elhárító jellegű intézkedéseket észlelt,
- volt-e olyan személy, aki hírszerzésre, disszidálásra célzást tett,
- milyen gyanúsnak látszó kapitalista személlyel ismerkedett meg,
- milyen disszidens magyarokkal ismerkedett meg,
- milyen jelentősebb kapitalista állampolgárt ismert meg,
- általános észrevételeiről az illető kapitalista ország életmódjáról,
- egyéb fontosnak vagy érdekesnek tartott megfigyeléseiről,
- esetleges javaslatairól.

Amennyiben pedig a hivatalosan kiutazó nem hálózati személy volt, „de személyi tulajdonságainál és politikai megbízhatóságánál fogva alkalmas volt arra, hogy különböző, a hírszerzés és elhárítás céljából értékes dolgokat megfigyeljen vagy megállapítson”, akkor meg kellett bízni ilyen feladattal, és hazaérkezése után írásban kellett kérni tőle a beszámolást.

Csoportos kiutazásoknál minden esetben biztosítani kellett, hogy a csoportban hálózati személy legyen. Az elhárítás során Jugoszlávia azonos elbírálás alá esett a kapitalista államokkal. Ennek megfelelően a fentiekben felsorolt intézkedések Jugoszláviára, illetve a jugoszláv állampolgárokra is vonatkoztak.

A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0016. számú parancsa (1961. augusztus 7.)²⁰ már fokozódó idegenforgalomról, és ezzel párhuzamosan, fokozódó elhárítási feladatokról számolt be. Mint a parancsban olvasható, „jelentősen szélesítettük diplomáciai, gazdasági, kulturális stb. kapcsolatainkat a kapitalista országokkal. Hazánk és a kapitalista országok közötti idegenforgalom az utóbbi években nagymértékben megnövekedett. A ma már sok tízezres tömeget magában foglaló idegenforgalom jelentős politikai tényezővé vált”.

„Az imperialista hatalmak [...] aknamunkájuk végzésénél mind fokozottabban használják fel az idegenforgalom növekedése révén részükre adódó lehetőségeket. A legintenzívebben az Amerikai Egyesült Államok, valamint Nyugat-Németország, Anglia, Franciaország és Jugoszlávia hírszerző és elhárító szervei dolgoznak ellenünk.”

„Jelentős azonban más NATO államok és Ausztria szerveinek ellenséges tevékenysége is. Az ellenséges hírszerző szervek az idegenforgalom adta lehetőségeket katonai, politikai és gazdasági hírszerzésre, lélektani hadviselésre (propagandára) és a belső reakció támogatására használják fel.”

²⁰ MNL – OL XIX-B-1_az_46_317-329.

„Céljaik elérése érdekében beszerzéseket hajtanak végre a hazánkba rendszeresen, vagy hosszabb időre beutazó állampolgáraik között. Beutazzatják ügynökségüket és hírszerző tisztjeiket is. Nagy mennyiségben és sokszor jelentős adatokat gyűjtenek egyszerű szemrevételezés útján, gépkocsiban, vagy testen hordozott mérőműszerek segítségével.”

A parancs ezzel párhuzamosan nem volt elégedett az elhárítás eredményességével, mondván az idegenforgalom által érintett területeken hiányos a hálózatépítő munka, és kevés a kémgyanús személyek bizalmát megnyerni képes, idegen nyelvet beszélő, ellenőrzött ügynök, lassú és sablonos a feldolgozó munka.

Ráadásul az idegenforgalommal kapcsolatos politikai és gazdasági érdekeket sértette, hogy a szervek az operatív alapelveket és az ide vonatkozó rendeleteket megsértve, sokszor bürokratikus, helyenként kulturálatlan magatartást tanúsítottak. A problémákra a legfontosabb megoldást az ellenséges hírszerző szervezetbe való beépülésben látták.

Nagy gondot kellett fordítani a nyelveket tudó, művelt ügynökök beszerzésére, és a már meglévők továbbképzésére is. Alkalmazásukkal olyan helyzetek kidolgozására kellett törekedni, amelyek „leleplezik az ellenséges tevékenységet és lehetőséget adnak az ellenséges szervezetbe való beépülésre”. Az állami és hivatali titkok védelme érdekében pedig minden területen ellenőrizni kellett a TÜK (titkos ügykezelés) előírásainak végrehajtását. Hogy utóbbi nem sikerült maradéktalanul, arra konkrét példát is bemutatok a későbbiekben.

Az esetleges túlkapasok megelőzése érdekében a beutazó külföldi állampolgárokkal kapcsolatos összes operatív és adminisztratív intézkedést „a párt politikájának megfelelően, kulturálatlan kellett végezni”. Ügyelni kellett tehát arra, hogy az ellenséges tevékenység üldözése ne okozzon „kémhisztériát”, és általánosságban se akadályozza az idegenforgalmat.

A „kapitalista külföldre” utazó magyar állampolgárok ellenőrzésével kapcsolatban a Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének 005. számú parancsa (1962. március 26.)²¹ úgy rendelkezett, hogy a magyar állampolgárok kapitalista országokba, 6 hónapnál hosszabb időre kiutazó csoportját — külföldi tartózkodásuk idején — hálózati úton is biztosítani kellett.

Egyénileg kiutazó magyar állampolgárok esetében, amennyiben a kiutazó személyi körülményei azt mutatták, hogy operatív elhárítási vagy hírszerzési feladatok elvégzése céljából felhasználható volt, akkor intézkedni lehetett a beszerzéséről vagy beszerzés nélküli megbízás egyes feladatainak elvégzéséről.

Turizmus a gyakorlatban

A Belügyminisztérium részéről kifejezetten a turizmussal kapcsolatos szabályok is kibocsátásra kerültek. Részben ilyen volt a Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 006. számú parancsa (1962. augusztus 30.)²² amely a Budapesten és az ország

²¹ ÁBTL 4.2. – 10-23/5/1962.

²² ÁBTL 4.2. – 10-22/6/1962.

különböző részein épületeket, műemlékeket, szobrokat, tájrészleteket és egyéb létesítményeket fényképező vagy filmre vevő hivatásos, illetve amatőr fényképészek, filmesek „problémakörével” foglalkozott.

A parancs szerint az idegenforgalmunk növekedésével ezeknek a személyeknek a száma egyre emelkedett, a problémát pedig az okozta, hogy egyes területek, létesítmények fényképezését, filmezését tiltó egységes szabályozás hiányában „rendőreink számos esetben indokolatlanul zaklatták azokat, akik különböző helyeken (például Parlament, Halászbástya stb.) fénykép, vagy filmfelvételeket készítettek”.

Eljárásuk során a felvételt készítőktől vagy a fényképezőgépet, vagy a filmet elvették, és különböző helytelen intézkedéseket foganatosítottak arra való hivatkozással, hogy az adott terület fényképezése tilos. A helytelen gyakorlatot azzal kívánták megszüntetni, hogy taxatíván rögzítették a tiltott területeket, egyébként pedig a fényképezés és filmfelvétel-készítés engedélyezett lett. A tilalmat megszegőktől viszont a felvételeket úgy kellett elvenni, hogy azok előhívhatók legyenek.

Egy 1964-ben kiadott belügyminiszter-helyettesi utasítás²³ szerint „hazánk nemzetközi kapcsolatainak bővülése, népünk életszínvonalának emelkedése évről-évre növeli a Balaton, a Velencei-tó és más üdülőhelyek látogatottságát”. A forgalom növekedése pedig szükségessé tette a rendőri biztosítás hatékonyabb megszervezését is.

Az idegenforgalom felé óvatos nyitást jeleztek a határ menti idegenforgalmi események kapcsán kiadott parancsok, amelyek során 24–48 órás tartózkodási engedélyt adtak ki egy-egy idegenforgalmi eseménnyel érintett város területére. Ilyen parancsot adtak ki például az 1964. évben megrendezett Szegedi Ünnepi Játékokra tekintettel.²⁴ A parancs közvetlen előzménye az volt, hogy hasonló engedélyt kaptak külföldi állampolgárok Sopron, Kőszeg és Szombathely meglátogatására.²⁵

A turisztikai akció olyan jól sikerült, hogy végül több ezer külföldi állampolgár utazott be az országba a könnyített lehetőségek felhasználásával. „A beutazó külföldi állampolgárok elismerését váltotta ki a BM. szervek kulturált- és gyors intézkedései is.” A cél ekkor már az volt, hogy „a külföldi állampolgároknak több lehetőséget biztosítsunk hazánkban való tartózkodásra és tovább növeljük a beutazások által kiváltott pozitív hatást”.

Pedig a Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének 0016. számú utasítása (1964. május 27.)²⁶ alapján igencsak tartottak a beutazási engedélyek kibocsátásával kapcsolatos veszélyektől, mondván „egyes külföldi személyek a Magyar Népköztársaság elleni ellenséges tevékenységük álcázására kihasználhatják. [...] Várható, hogy a beutazási lehetőséget felhasználva folyamatos megfigyelés alá vonják az e területen lévő szovjet és magyar katonai egységeket”.

Az érintett megyék területére történő csoportos utazás esetén hálózati és egyéb lehetőségek felhasználásával is biztosítani kellett a külföldiek és magyarok között

²³ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettesének 0013. számú utasítása (1964. május 13.) ÁBTL 4.2. – 10-24/13/1964.

²⁴ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0033. számú parancsa (1964. július 18.) ÁBTL 4.2. – 10-21/33/1964.

²⁵ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0012. számú parancsa (1964. július 18.) ÁBTL 4.2. – 10-22/12/1964.

²⁶ ÁBTL 4.2. – 10-24/16/1964.

létrejött gyanús kapcsolatfelvétel felderítését, másik oldalról viszont „a beutazók ellenőrzése mellett az adott lehetőséget hasznosan fel lehetett használni támadólagos feladatok végrehajtására is”.

Az engedélyek kibocsátása kapcsán annyira tartottak attól, hogy a külföldi állampolgárok ellenséges propagandamunkát folytatnak, vagy hogy a beutazási könnyítést kémkedésre, egyéb bűncselekmények elkövetésére használják fel, hogy a Magyar Népköztársaság Belügyminiszter-helyettese, 0017. számmal, újabb utasítást (1964. június 1.)²⁷ bocsátott ki.

A külföldiek által elkövetett bűntettek miatti büntetőeljárások megindításában való döntést a megyei főkapitányok hatáskörébe utalták. Külföldi állampolgár őrizetbe vétele – a fennálló rendelkezések alapján – csak a Legfőbb Ügyészség hozzájárulásával történhetett. A külföldi állampolgár őrizetbe vételét géptávirón „sürgős” jelzéssel jelentették a BM. II/I. csoportfőnököknek.

Az ideiglenes engedélyek kibocsátása 1965-ben már egyetlen paranccsal²⁸ történt Pécs, Siklós, Sopron és Szeged vonatkozásában. Sőt, az ausztriai Mörbischben 1965. július 1-jétől augusztus 31-éig megrendezett Fertő-tavi vízi játékokra Győr-Sopron megyéből 1500 fő, Vas megyéből 1500 fő – az IBUSZ szervezésében, kollektív úti-okmánnyal – egy napi időtartamra kiutazhatott.

Magyar elhárítás

A fentiekben bemutatott szabályok alapján jól kirajzolódik az a folyamat, amely megelőzte a turizmus késő Kádár-kori expanzióját. A „kapitalista külföldre” és az onnan a Magyar Népköztársaságra történő ki- és beutazás bürokratikus szabályai szigorúak voltak, és szinte minden esetben a belügyi szervek szoros felügyelete és ellenőrzése alatt történt.

A szabályok betartatása, az állomány felkészültsége, a szabályok gyakorlati alkalmazása kapcsán a visszaellenőrzések azonban gyakran túlkapásokat, szabálytalanságokat tártak fel. A külföldi hírszerző szolgálatok viszont aktívan kihasználták minden lehetséges csatornát az információszerzésre – amit a záró fejezetben mutatok be –, a kérdés, hogy erről a magyar szervek mikor és milyen minőségű információkkal rendelkeztek.

Egy 1958. október 30-án, a BM II/2. alosztálya által írt feljegyzés szerint az Amerikai Egyesült Államok katonai hírszerzésének Nyugat-Németországban lévő központja aktívan foglalkozott ügynökök illegális Magyarországra küldésével. Az illegálisan Magyarországra küldött ügynökök az országban rövid ideig tartózkodtak, és az ellenséges hírszerző szerv megbízásából kémtevékenységet folytattak.

Az irat szerint „az utóbbi időben az amerikai hírszerzés több ügynöke lett őrizetbe véve, akiket illegálisan küldtek az országba. Az őrizetbe vett ügynökök egybehangzó vallomása szerint az amerikai hírszerzés külföldön készített hamis személyi

²⁷ ÁBTL 4.2. – 10-24/17/1964

²⁸ A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0024. számú parancsa (1965. június 8.) ÁBTL 4.2. – 10-21/24/1965.

igazolvánnyal látta el őket. Utasításba kapták, hogy a hamis személyi igazolvány felhasználásával magyarországi tartózkodásuk alatt szállodákban szálljanak meg. Rokoni és egyéb kapcsolataikkal nem érintkezhetnek”.

Az államtitok megőrzéséről szóló 3058/1962 sz. Korm. határozat végrehajtásáról szóló Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3115/1963. sz. határozat²⁹ megemlíti, hogy az Alumíniumipari Tervező Vállalat egyik osztályvezetője aktatáskájában engedély nélkül magával vitt a munkahelyén használt állam- és szolgálati titkot képező ügyiratokat.

Ezt követően, egy nyugatnémet kereskedelmi utazóval lebonyolítandó tárgyaláson – amelyről vezetői nem tudtak – az aktatáska elveszett. A találkozás egy zenés szórakozóhelyen történt. Az érintett 1963-ig, vagyis a titkos jelentés elkészültéig volt az Alumínium Tervező Vállalat bányászati főosztályvezetője és létesítményi főmérnöke.

A Magyar Népköztársaság Belügyminisztériumának 10-185/1965. sz. jelentésében (amely az az államtitok fokozottabb védelméről szóló 2027/1963³⁰ számú kormányhatározat végrehajtásáról szól) az olvasható, hogy 1964-ben mintegy 600, államtitkokkal foglalkozó személy tett magánutazást nyugati országokba.

Közülük 400-an jelentős államtitkok ismeretében voltak. Ebből 7 személy jogellenesen „kinn maradt,” 4-en pedig az engedélyezett idő után tértek vissza. Eközben a nyugati országokból hivatalosan beutazók üzemlátogatásai emelkedő tendenciát mutattak.

A Kohó- és Gépipari Minisztérium (a továbbiakban: KGM) területére 1963-ban 1450, a NIM (Nehézipari Minisztérium) területére 1136, 1964-ben összesen 1000 fővel több nyugati szakember utazott be. Esetenként olyan üzemeket, üzemszerveket is megmutattak nekik, amelyek megtekintését látogatásuk célja nem indokolta. A KGM-hez tartozó összes hadiüzemet meglátogatták a nyugati szakemberek.

Az előző fejezetben bemutatott fényképfelvétel és filmfelvétel készítésével kapcsolatos viszonylagos engedékenységek két évvel később már meg is változott. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 0010. számú utasítása (1964. június 30.)³¹ ugyanis már úgy rendelkezett, hogy a kapitalista országok hírszerzése a hazánkba jó szándékkal beutazó kereskedők, rokonlátogatók és turisták között rejti el ügynökeit, akiknek a feladata katonai, hadiipari objektumokról, harci eszközökről, katonai mozgásokról fényképeket, filmfelvételeket és vázlatokat készíteni.

Az utasítás ezért kibővítette a fényképezési tilalom alá eső területeket, és engedélyezte, hogy a megyei (budapesti) főkapitányok helyileg jelöljék ki azokat a további objektumokat, amelyek ugyancsak a tiltó rendelkezések alá esnek. A tilalmat megszegőket eljárás alá vonták, de már az is elegendő volt, ha „a magatartásukból arra lehet következtetni”, hogy a tiltott objektumot szemrevételezik: őket igazoltatni kellett, és „eltanácsolták” a környékről.

1965 második felére jelentős átszervezések történtek a Magyar Népköztársaság belügyminiszter-helyettesének 0015. számú utasítása (1965. augusztus 23.)³² alapján. „Az idegenforgalom területén folytatott kémelhárítás színvonalának

²⁹ MNL – OL XIX-A-83_b_326_3096_3160__pages 215–223.

³⁰ MNL – OL XIX-A-83_b_374_3001_3040__pages 266–278.

³¹ ÁBTL 4.2. – 10-22/10/1964.

³² ÁBTL 4.2. – 10-24/15/1965.

és eredményességének fokozása érdekében [...] a BRFK Politikai Osztálya az ellenőrzése alatt tartott valamennyi budapesti szállodát, amelyekben külföldiek megfordulnak, további tartás végett 1965. október 31-ig a BM III/II- 3. Osztálynak” át kellett adnia.

A külföldiek által leginkább látogatott 11 budapesti szórakozóhely elhárítását ezt követően ugyancsak a BM III/II- 3. osztály végezte. Továbbá arról is rendelkezett az utasítás, hogy a vezető nélkül bérelhető, elsősorban kapitalista országok beutazó állampolgárai által használt, XX forgalmi rendszámú személygépkocsik és a külföldieket szállító autóbuszok üzemeltetését a MÁVAUT a legrövidebb időn belül egy részlegbe vonja össze.

Amerikai hírszerzés

Az eddig bemutatott szabályok, a turizmust övező bürokrácia és a kapitalista állampolgárokkal kapcsolatos óvatosság látszólag jól megfeleltethető a kommunista rendszert általában övező sztereotípiákkal. Az utóbbi időben elérhetővé vált CIA-archívum iratanyagából azonban egy olyan kép rajzolódik ki, miszerint a kommunista rendszer félelmei egyáltalán nem voltak alaptalanok.

Egy 1952. február 4-én keletkezett CIA-jelentés³³ részletesen beszámolt a Magyarországon belüli vasúti utazások kapcsán megfigyelt elhárítási intézkedésekről. Az ÁVH embereinek intenzív jelenlétét figyelték meg a vasútállomások területén és vonatok fedélzetén egyaránt. Feladatuk az embercsempészás, a szabotázsakciók megakadályozása volt.

A jelentés szerint, 1950 decemberétől az ellenőrzés fokozását figyelték meg a Budapest–Pécs-, Budapest–Nagykanizsa-, Budapest–Szeged- és különösen Budapest–Győr-vonalakon. A határokhoz közeledve az ellenőrzés tovább fokozódott, egyes területeken a tartózkodásra vonatkozó külön engedéllyel is rendelkezni kellett. A katonailag fontos vonalak mellől pedig katonai megfigyelőket jelentettek, akik néhol mindössze 100 méterre álltak egymástól.

Egy 1953. április 13-án keletkezett jelentés³⁴ alapján az is kijelenthető, hogy kereskedelmi célú tárgyalások megrendezett koreográfiáját a CIA pontosan ismerte. A nyugati üzletembereket a Duna Hotelben szállásolták el (ahol ugyebár a II/2. osztály közvetlenül végzett elhárító tevékenységet).³⁵ Ők pontosan meghatározott protokoll szerint vehették fel a kapcsolatot a magyar külkereskedelmi vállalatok képviselőivel.

A jelentés nem részletezi az információk forrását, de megjegyzi, hogy a magyar külkereskedelmi vállalatok vezetőivel folytatott beszélgetések során minden esetben jelen voltak a kommunista párt képviselői, akik folyamatosan megfigyelték az elhangzottakat. Ennek ellenére sikerült (vagy legalábbis úgy vélték) például a MASPED vezetőivel „szabadon” beszélniük.

³³ CIA-RDP82-00457R010100190002-1, Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R010100190002-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)

³⁴ CIA-RDP80-00810A000900170003-1, Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A000900170003-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)

³⁵ Ilyen volt az Astoria, a Duna és a Gellért szálló.

1953-ban a CIA már aktívan szervezte a magyar külkereskedelmi hálózatok megfigyelését, amelyet hírszerző és elhárító szempontból is fontosnak tartottak. Tudomásuk volt az üzleti utazások területén az ÁVH beszerző³⁶ és elhárító tevékenységéről is, a megfigyelt budai „orgiákról” („Nite Club Paprika Csardas”), alkoholmámorban átmulatott éjszakákról és a folyamatos lehallgatásokról egyaránt.³⁷

A CIA nemcsak Magyarországon, hanem egész Európában nyomon követte a magyar üzleti utazásokat, megfigyelte a külkereskedelmi hálózat kiépülését, amikor tudott, akkor igyekezett az üzleti utakkal kapcsolatban terhelő információkat gyűjteni, legyen szó akár magyar külképviselőt amerikai autójáról vagy épp a frankfurti Ellis-Elliot „hotel” hölgyvendég-szolgálatával kapcsolatos viszonyokról.³⁸

Az Amerikai Egyesült Államok tehát igen aktívan igyekezett hírszerző és elhárító tevékenységet folytatni a Magyar Népköztársasággal szemben, ami természetesen teljes mértékben megfelelt a hidegháborús állapotoknak. A fenti tevékenység vonatkozásában jelenleg mindenestre az üzleti utazásokra fókuszáltan állnak rendelkezésre bővebb információk.

Ennek ellenére bizonyos, hogy a turizmus „hagyományosabb” területeit is nyomon követte a CIA, 1955. május 12-én például arról szólt egy jelentés,³⁹ hogy a magyar kormány nagyobb csoportnyi osztrák állampolgár számára tervez utazást szervezni Budapestre és a Balatonra, sport- és vadászprogramokat kínálva.

Ezzel együtt tudomást szereztek arról is,⁴⁰ hogy újraaktiválták az IBUSZ bécsi kirendeltségét. Néhány hónappal később, 1955. augusztus 23-án hallomásból arról is információt szereztek, hogy a kelet-berlini magyar követség vízumot tervez kibocsátani nyugat-német állampolgárok számára. A vízumot elsősorban olyan személyeknek szánták, akiknek nem volt múltbéli kapcsolatuk az országgal.

Egy 1957. március 18-ai jelentés szerint még egy konkrét magyarországi turista-hotel felépítése is szóba került, hírszerzési együttműködésért cserébe.⁴¹ A turizmus fellendítése mögött egyébként, a magyar kormányzati iratok szerint a szocialista eredményeket hirdető állami propaganda, a CIA elemzői szerint viszont elsődlegesen a valutabevételek – egyáltalán nem megalapozatlan – reménye állt.

Következtetések

A hidegháború legsötétebb éveiben a bipoláris világrend szemben álló felei az élet minden területét felhasználták a hírszerzés érdekében, ez alól pedig nyilvánvalóan

³⁶ Operational/Zipper. Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0055.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)

³⁷ Részletek a Nazi War Crimes Disclosure Act kapcsán nyilvánosságra hozott aktákból, lásd bővebben: www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0024.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.) www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0023.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.) www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0035.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)

³⁸ www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0035.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)

³⁹ CIA-RDP80-00810A006600430007-8, www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A006600430007-8.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)

⁴⁰ CIA-RDP82-00046R000500280005-1, www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00046R000500280005-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)

⁴¹ www.cia.gov/library/readingroom/docs/KARMASIN%2C%20FRANZ_0017.pdf

nem képezhetett kivételt a turizmus területe sem, amely értelemszerű csatornája volt a hírszerző tevékenységnek.

A kezdetben rendkívül korlátozott mértékű hazai idegenforgalom az 1960-as évektől jelentősen kibővült, amely mögött az állami propaganda, a potenciális valutabevételek és a hírszerzési csatornák fenntartása egyaránt szerepet játszott.

Ezeket a legális csatornákat mind Magyarország, mind a nyugati hatalmak, mind a szovjet érdekszféra igyekezett befolyása és ellenőrzése alatt tartani, amely kapcsán természetesen igen eltérő lehetőségekkel rendelkeztek. Hasonlóan igaz mindez az illegális csatornákra is, amelynek bemutatása nem témája a cikknek.

Az elemzett források alapján kijelenthető, hogy az Amerikai Egyesült Államok minden eszközt megragadott a magyar hírszerzési hálózatok kiépülésének megfigyelésére, és többé-kevésbé pontos ismeretekkel rendelkezett a legfontosabb területeken.

A sztereotipikusan túlbuzgónak, szigorúnak és bürokratikusnak tartott magyar szabályozás, amelyet ráadásul túlkapások és szakmaiatlanság is megterhelte, ilyen értelemben, nem minden alap nélkül született meg. Más kérdés, hogy a gyakorlatban ez hogyan tudott érvényesülni, hiszen a visszamérések szinte minden esetben hiányosságokat tártak fel.

Érdekes megfigyelni azt a kettősséget, amely kirajzolódik abból, hogy a magyar hírszerzés épp ugyanazokkal a módszerekkel és elvekkel próbált információt szerezni, amelynek elhárítását nemegyszer ugyanabban a normában rendelte el.

Az 1964-ben kiadott ideiglenes tartózkodási engedélyek kibocsátásának előkészítése nyomán pedig kis túlzással állítható, hogy a Magyar Népköztársaság biztonságára nézve a „kapitalista katona” után a második legveszedelmesebb veszély talán a „kapitalista turista” lehetett.

Felhasznált irodalom

- KOLLEGA TARSOLY István – BEKÉNY István – DÁNYI Dezső szerk. (2000): *Magyarország története a XX. században (1996–2000)*. Szekszárd, Babits Kiadó.
- Magyarországi Rendeletek Tára 1867–1945* (1946). Budapest, Belügyminisztérium.
- MAJTÉNYI György (2005): Az értelmezés hatalma és a hatalom értelmezése. Az 1945 utáni társadalomtörténet fogalmi nyelvéről. *Korall*, 2005. évi 19–20. sz. 37–52.
- MIHÁLYI Péter (2018): *Rendszerváltás és elitcsere 1945 után*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Közgazdaság-tudományi Intézet.
- MISÓCZKI Lajos (2003): Turizmus a Rákosi-rendszerben. In Katona András szerk.: *Közlekedés a Kárpát-medencében. Újabb kutatási eredmények*. Budapest, Közlekedési Múzeum.
- Szolgálati szabályzat a Rendőrség részére* (1948). Budapest, Belügyminisztérium.

Internetes források

- The Hague Declaration on Tourism, World Tourism Organization, Elérhető: www.univeur.org/cuebc/downloads/PDF%20carte/68.%20The%20Hague.PDF (A letöltés dátuma: 2019. 11. 08.)
- Central Intelligence Agency
- CIA Nazi War Crimes Disclosure Act Special Collection: HELMUT, Triska. Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0035.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.) www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0024.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.) www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0023.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)
- CIA Nazi War Crimes Disclosure Act Special Collection: KARMASIN, Franz. Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/KARMASIN%2C%20FRANZ_0017.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)
- CIA-RDP82-00457R010100190002-1. Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R010100190002-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)
- CIA-RDP80-00810A000900170003-1 Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A000900170003-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)
- Operational/Zipper. Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/TRISKA%2C%20HELMUT_0055.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)
- CIA-RDP80-00810A006600430007-8 Hungarian Plans for Increased Austrian Tourist Travel to Hungary. Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP80-00810A006600430007-8.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)
- CIA-RDP82-00046R000500280005-1. Elérhető: www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP82-00457R010100190002-1.pdf (A letöltés dátuma: 2019. 07. 08.)

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- ÁBTL 1.6. – 10-140/14/1958
- ÁBTL 4.2. – 10-21/24/1965
- ÁBTL 4.2. – 10-21/33/1964
- ÁBTL 4.2. – 10-22/10/1964
- ÁBTL 4.2. – 10-22/12/1964
- ÁBTL 4.2. – 10-22/6/1962
- ÁBTL 4.2. – 10-23/5/1962
- ÁBTL 4.2. – 10-24/13/1964
- ÁBTL 4.2. – 10-24/15/1965
- ÁBTL 4.2. – 10-24/16/1964
- ÁBTL 4.2. – 10-24/17/1964

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MNL – OL XIX-B-1 az_30_323-332 (XIX-B-1-az-6-200/38-1957)

MNL – OL XIX-B-1_az_35_512-530 (XIX-B-1-az-10-24/33/1958)

MNL – OL XIX-B-1_az_39_915-952 (XIX-B-1-az-10-21/4/1959)

MNL – OL XIX-B-1_az_39_311-853 (XIX-B-1-az-10-1131/1959)

MNL – OL XIX-B-1_az_46_317-329 (XIX-B-1-az-10-21/16/1961)

MNL – OL XIX-B-1_az_18_411-420 (XIX-B-1-az-2-1892/1954)

MNL – OL XIX-A-83_b_326_3096_3160__pages215-223 (XIX-A-83-b-3115/1963)

MNL – OL XIX-A-83_b_374_3001_3040__pages266-278 (XIX-A-83-b-3027/1965)

Finszter Géza¹

Állambiztonság – nemzetbiztonság

State Security – National Security

Magyarországon a demokratikus jogállam kiépítéséhez vezető út egyik első állomása volt az állambiztonsági szolgálatok megszüntetése és a nemzetbiztonsági hivatalok létrehozása. A fogalmak itt történelmi jelentőséget kaptak. Az állambiztonság elnevezés a diktatúrákat idézi, a nemzetbiztonság az alkotmányos jogállam szükséglete. Ez a tanulmány arra keresi a választ, hogy az alapjogokat súlyosan korlátozó titkos-szolgálati tevékenység működhet-e eredményesen az alkotmányosság alapelveinek: a joguralomnak, a hatalmi ágak megosztásának és az emberi méltóság sérthetetlen-ségének maradéktalan betartása mellett.

Kulcsszavak: közbiztonság, állambiztonság, nemzetbiztonság, rendőrállam, jogállam, rendőrség, nemzetbiztonsági szolgálatok

One of the first steps on the road to a democratic legal state was the termination of state security services and creation of the national security offices in Hungary. The terms have gained here a historical meaning. The name “state security” refers to dictatorship while national security is a need of a constitutional legal state. This study aims at finding the answer to the question: whether the activities of the secret services could be able to be efficient while fully complying with the constitutional principles: the Rule of Law, the division of powers and inviolability of human dignity.

Keywords: public security, state security, national security, police state, legal state, police, national security services

Bevezetés

Az állambiztonság, a nemzetbiztonság, a közbiztonság egyaránt bonyolult absztrakcióval kialakított fogalom. Megjelenésüknek történelmi előfeltételei vannak.

¹ Prof. Dr. Finszter Géza professor emeritus, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, ORCID: 0000-0002-5912-9904

Az *első követelmény* a közélet és a magánélet elkülönülése. Ehhez a társadalmi termelés és a csere viszonylag magas színvonalára van szükség, de kívánalom az egyes ember személyének tisztelete és az is, hogy az államhatalom legalább részben tűrje el az autonóm polgári létet. A *második követelmény* a hivatali gépezet, a közigazgatás professzionalizmusa és ehhez szorosan kapcsolódva a hatalom gyakorlásának normatív rendjét megteremtő közjog kiépülése. A *harmadik* lépcső a polgári nemzetállamok megszületése, amelyekben a biztonság már meghatározott népességhez, területhez, kultúrához és állami szuverenitáshoz köthető.

Ezek a folyamatok Európában a középkor végével indultak el, kifejlett formájukat az angliai parlamentarizmussal, illetve a francia forradalommal nyerték el. A gondolat győzelmét jelzi a 19. századi nagy közjogi fordulat, a polgári alkotmányok sora, a büntető-, anyagi és eljárási kódexek megszületése, legvégül pedig a közigazgatás jogi alapjainak megteremtése.

A biztonság a modernításban a társadalom *közös szükséglete*, amelyet az államnak illik garantálnia. A rend megvédése képesség arra, hogy a jogellenes emberi magatartásokból származó veszélyek idejében felismerhetők, és az erőszak-monopóliummal felruházott hatóságként működő professzionális rendszetek segítségével elháríthatók legyenek.

Az abszolút monarchiák megjelenéséig a rendészetnek nem volt elkülönült igazgatási szervezete. Az erőt a hadsereg képviselte, amelyet külső és belső védelemre egyaránt bevetettek.² Az a közrend elleni támadás, amely katonai erővel nem volt megoldható, az egyesek gondja maradt, amivel azok önvédelemmel és közösségi összefogással úgy-ahogy elbántak. Az államrend megsértése viszont az uralkodó magánügye volt, amit jelez a politikai deliktum archetípusa, a hűtlenség mint a monarchia és az alattvalók közötti egyezség megsértése. Ez a helyzet az abszolútizmus korszakában megváltozott. A rendészeti funkció elkülönült szervezetet igényelt. Egyfelől a rendőrség mint igazgatási ágazat levált a hadseregről, másfelől viszont az önvédelem jelentős része hivatali kompetenciába került, a rendészeti szerv átvállalt bizonyos védelmi funkciókat, amelyeket a közösségek korábban az önvédelem körében maguk oldottak meg. Természetesen a most ismertetett folyamat csak a kontinentális (francia–német) modell jellemzője. Az angolszász jogi kultúrában a professzionális rendőrhivatal a közösségek önvédelmi szervezeteiből nőtt ki, és ez az eredet ma is nyomon követhető a decentralizált, demilitarizált vonások gondos megőrzésében.³

A modernitás rendőrsége nem csupán a városlakók védelmét államosította, hanem az uralkodó oltalmazását is. A fennálló hatalmi viszonyok őrzése a továbbiakban már nem udvari magánügy volt, hanem *állambiztonsági közügy*, amelynek leghatékonyabban a hivatali munkamegosztás új terméke, a rendészeti igazgatás tudott eleget tenni. Létrejött a rendőrség két működési területe, a közbiztonságot felügyelő jelenlét a közösségi élet színterein, sajátos francia terminológiával „az alacsony rendőrség” (la police bas); továbbá a politikai hatalmat védelmező, a totális besúgó hálózatokat kialakító *állambiztonsági rendszert*, „a magas rendőrség”

² DOBÁK 2014, 311.

³ MONET 1993.

(la haute police). Ez utóbbi – Napóleon szavaival élve – arról gondoskodott, hogy „a vélemény eljusson a trónig”.⁴

Az államrendészet tehát kontinentális termék, a demokrácia „feltalálása” előtt született, és együtt voltak benne közbiztonsági és állambiztonsági feladatok. A két feladatkör a polgári alkotmányosságra alapított fejlett közjog megjelenése előtt ellentmondásoktól majdnem mentesen találkozott a „rendőrállam” gyakorlatában. A rendőrség és az emberi jogok összefüggéseit tárgyaló egyetemi jegyzet⁵ a rendőrállam következő ismérveit sorolja fel:

- „Rendőrállamokban a szervezett erőszak nem áll társadalmi ellenőrzés alatt.
- A kényszerítő eszközöket önkényesen és/vagy kizárólag az uralkodó elit céljait szolgálva alkalmazzák.
- A rendőri tevékenység a szabad belátás korlátlan érvényesülésén alapszik (ide értve a bírói ítélet nélküli fogva tartást és a fizikai erőszak széles körben és következmények nélküli alkalmazását vallomás kicsikarása érdekében).”

Az állambiztonság szükséglete egyidős az állammal. A hatalom soha nem nélkülözhetette a számára veszélyeket jelentő magatartások figyelemmel kísérését, és ennek érdekében sokáig nem válogatott a módszerekben sem. Tehette ezt annál is inkább, mert története során hosszú ideig nem korlátozták jogi garanciák. A politikai hatalmat nem a megosztás és az önkorlátozás, hanem az államérdek koncentrációja és a korlátlanúság jellemezte. Nem kellett számolni a polgárok személyiségi jogaival, minthogy polgárok sem léteztek. Az ilyen államnak csak jogai voltak, kötelessége semmi az alattvalóival szemben. Ez a felelőtlen mindenhatóság kezdett felfeslenni a 17. században, amikor a kezdődő piacgazdaság szükséglete az állambiztonság szavatolása mellett már a közbiztonság ügyét is az állami feladatok sorába emelte, de nem csupán mint jogosultságot, hanem mint az államnak a társadalommal szemben viselt kötelességét.

Miközben a közbiztonság társadalmi szükséglete a modern közigazgatás felé tett első lépést jelentette, az állambiztonság továbbra is elutasította a joguralom minden formáját. Ennek megfelelően a közbiztonság politikailag színtelen fogalomná tisztult, ellenben az állambiztonság egyet jelentett a jogállami normákat elutasító önkényes hatalomgyakorlással. Ez a kettősség megmagyarázható a közbiztonság és az állambiztonság között mutatkozó markáns különbségekkel:

- A közbiztonság a növekvő hivatali (rendőrségi) szerepvállalás ellenére is a *társadalom közös produkciója* maradt, amelyben jelen van az egyes ember és közösségeinek védekezőképessége. Az állam biztonsága viszont a *hatalom teljesítménye*. Az alattvalók passzív szereplők maradnak, lehetnek hasznélvezői, avagy szenvedői a szilárd államnak, de közreműködő részesei soha. Inkább „célszemélyek”, mint partnerek.
- A köznyugalom fenntartható *viszonylag nagy tömegű bűnözés* mellett is. A társadalom tűrőképessége szinte végtelen, a büntetőhatalom kudarcaitól nem omlik össze az állam, az elszenvedett károkat képes úgy kompenzálni, hogy közben a büntettesektől nem várhat semmiféle jóvátételt. Az állambiztonság

⁴ BAYLE 1981, 510.

⁵ SZIGETI–SZILVÁSY 2015, 19.

sokkal sérülékenyebb. Tömeges veszélyeztetése súlyos politikai válsághoz vezet. Az állam elleni deliktumot gyakran tekintik sikertelen forradalomnak, a politikai elítéltet pedig Krisztusnak, a két lator között. Politikai bűncselekmény a távoli előkészület is. A lázadó gondolat büntetendő, hiszen a megdöntött államrend már nem képes megvédeni magát. Az állambiztonság ellen támadó nem bűnöző, hanem maga az ellenség. Az ellenség-büntetőjog ideológiája szerint az ilyen ellenség nem ügyfél, hanem célpont, legyőzendő, megsemmisítendő akadály.⁶

- A közbiztonság nem csupán állami szolgáltatás, hanem *megvásárolható* áru.⁷ A vagyon- és személyvédelmi kínálat a piacgazdaság természetes része. Az állambiztonság ellenben *piacképtelen*, annak védelme állami monopólium, ha pedig valamely privát vállalkozás mégis ilyen funkciót követelne magának, azt a leghatározottabb hatósági tiltásnak kell megakadályoznia.
- A közbiztonság *egyensúlyi állapot*, amelyben a támadó és a védekező erők kedvező arányai alakulnak ki. Az állambiztonság mindig *hatalmi túlsúly*, fölényhelyzet. Itt nincs kompromisszum, csak a győzelem a siker, az igazság önmagában kevés. A közbiztonság védekezőmechanizmusai *minimális erőszakra* támaszkodnak, míg az államvédelem *a szükséges erőszak* filozófiáját követi.
- A közbiztonság *politikailag színtelen*, az állambiztonság a politikai hatalom kiszolgálója, diktatúrában *az uralkodó ideológia* leghűségesebb kiszolgálója és az eltérő politikai nézetek elszánt üldözője.
- A közbiztonsággal szembeni legnagyobb kihívás a *jogsértő magatartás*, amelyet összefogással meg lehet előzni, erő alkalmazásával meg lehet szakítani, az elkövetett deliktumért büntetőigényt lehet érvényesíteni. Színtere az igazságszolgáltatás, amely személytelen, és kizárja a magánbosszút. Az állambiztonsággal szembeni legnagyobb kihívás az *ellenség léte*. Diktatúrája válogatja, hogy az ellenség látható és megszámlálható (zsidók, cigányok, bosnyákok, albánok stb.), avagy láthatatlan és megszámlálhatatlan (a munkásosztály áru-lói, akik sorainkban is megbújnak).⁸
- A közbiztonság *plurális konszenzusra*, a politikai állam demokratikus működésére, a civil társadalom öntevékenységére és a vállalkozások szabadságára épül. Az állambiztonság *monolit, kizárólagosságot* követel. Szereplői a politikai hatalom által eszközül felhasznált állam, a pártállam.
- A közbiztonság *dinamikus*, javulhat, és néha romlik, újabb és újabb kezelési technikák kipróbálására ad lehetőséget, védelmének eszközei sokszínűek, és a támadó szigortól a segítő megbocsátásig terjednek. Az állambiztonság *statikus*, vagy van, vagy nincs. Egyetlen kezelési technikát ismer, az ellenség megsemmisítését vagy legalább semlegesítését.
- A közbiztonság a *társadalom részvételére, a participációra* épül, beleértve a közhatalom civil ellenőrzését is. Az állambiztonság a *társadalom hitére*, a feltétlen elfogadásra számít, a vezetés számára kritikátlan bizalmat követel, és mindezzel együtt kizárja a részvételt és az ellenőrzést.

⁶ NAGY 2013, 152–162.

⁷ CHRISTIÁN 2014.

⁸ BESANÇON 1998, 27.

- A közbiztonság a *demokrácia intézménye*, amely nem jelent automatikusan jó minőséget és azt sem, hogy a demokratikus berendezkedés kizárjon minden működési zavart. Az állambiztonság a *diktatúra intézménye*, amely sokszor képes igen alacsony szinten tartani a bűnelkövetéseket, főként azért, mert a bűnözést is állami privilégiummá teszi.

A diktatúrák akkor a legerősebbek, amikor a civil társadalom rávehető arra, hogy vonuljon vissza a magánélet színtereire, tudomásul véve azt, hogy a politika alakításához nincs köze. Az önkény legszélsőségesebb megnyilvánulása, amikor még ezt az intim szférát is uralni akarja. Mindehhez korlátlan végrehajtó hatalomra van szüksége, amit sem fékek, sem ellensúlyok nem zavarhatnak meg, és amely tökéletes bürokráciával irányítja a közigazgatást. Fő támasza a professzionális államvédelem, ami abszolút felhatalmazás birtokában jelzi és elhárítja az igazsághirdető ideológiát a legcsekélyebb mértékben érintő veszélyeket is. A diktatúra számára saját állambiztonsági apparátusa is nagy fenyegetést jelent, ami ellen a titkosszolgálatok drákói szolgálati rendje és időnként az őrköt is sújtó tisztogatások nyújthatnak védelmet.

Mindezek ellenére 20. századi tapasztalat, hogy a diktatúrák működési mechanizmusa szinte automatikusan termeli ki saját bukásának feltételeit. Sikeres gazdaság ugyanis nem fejlődhet vállalkozói autonómia és szabadság nélkül. A gyarapodó polgár részt kér a hatalomból, azt ezt elutasító hatalom pedig kénytelen hadat viselni saját társadalmával szemben. A sikeres önkényuralom nem áll meg az ország határainál. Logikája szerint az egyetlen igazság nevében az egész világot a képére formálja, belekezd hát más szuverenitások megrendszabályozásába, rendőrségét hadsereggé, hadseregét rendőrséggé működteti. Ez a program, habár sok szenvedés árán, de bukásra van ítélve.

A diktatúra alternatívája az alkotmányos demokrácia, amely ugyancsak igényli a biztonságot. A *nemzetbiztonság a demokratikus állam biztonsága*. Létrejöttének feltétele a diktatúra veresége, forradalommal vagy rendszerváltással.⁹

A nemzetbiztonság genezise

Forradalmi helyzetben a társadalom jelentős többsége felhagy hétköznapjaival, és az utcára vonul. A kormányzat képtelen tovább működtetni igazgatási apparátusát, a rendvédelem elveszíti jogi, erkölcsi és fizikai erejét. Felbomlik, szétesik. Ilyenkor rövid időre a nemzet biztonsági ügyekben önellátóvá válik. A felkelő nép maga gyakorolja a törvényhozói, a végrehajtói és a bírói hatalmat is. Az már konszolidáció, amikor társadalmi alapon újraszerveződik a rendvédelem (nemzetőrség, polgárőrség, milícia stb.). A forradalom különös módon bánik el a letűnt hatalom állambiztonságával. A győzelem azt a hitet kölcsönzi, hogy az új rendnek nincs szüksége rejtett védelemre, eszméinek ereje elegendő biztonságot ad számára. A győztesek, akik korábban a legtöbbet szenvedtek a titkosrendőrségtől, abban reménykednek, hogy ők majd boldogulnak effajta eszközök nélkül is. (Az is igaz,

⁹ FINSZTER 1999.

hogy a sikeres forradalmakat a barikádokon rendszerint a liberális erők vívják meg, viszont a hatékony konszolidáció kovácsai, a történelem tanúsága szerint, inkább a konzervatív oldalról érkeznek. Minthogy a konzervativizmus jóval barátságosabb viszonyban van az erős állam gondolatával, a titkosrendőri tevékenységgel szemben is lényegesen elnézőbb.) A felderítés technikája arra sem ad lehetőséget, hogy azt ugyanúgy társadalmassítsák, ahogy azt az egyes rendőrségi teendőkét ellátni képes polgárok önkéntes társulása teszi. Mindez azonban nem okoz nehézséget addig, amíg a forradalmi küzdelemben a régi és az új hatalom nyílt ütközete folyik, ez ugyanis megvívható titkosrendőri praktikák nélkül is. A speciális szolgálatok igénye a hatalom normalizálódásának időszakában fogalmazódik meg ismét. Az újként létrehozott hivatali apparátus minősége viszont döntően a hatalom természetétől függ, de attól is, milyen típusú és súlyú veszélyeket kell elhárítani.

A rendszerváltás azonban nem forradalom. Közép-Európa országaiban ez többnyire a legitimitás talaján történt. Igazán harci konfliktussal csak Romániában találkoztunk. Nem volt forradalmi helyzet Csehszlovákiában sem, ha igen, az csak „bársonyosnak” nevezhető. Sajátos a német út, ahol a felszabadult keleti tartományok készen kapták a Szövetségi Köztársaság alkotmányvédelmi hivatalát. (Ugyanakkor az NDK Stasijának nyilvános vezekeltetése sokakban máig tartó erkölcsi traumát okozott.) A legitimitás talaján végbemenő rendszerváltás sajátossága, hogy a jog uralma egyetlen pillanatra sem szűnik meg létezni. Noha egy időben történik dereguláció és nagyüzemi méretű jogalkotás, a jogrend az átalakítás alatt is működik. Hasonlóan ahhoz, ahogyan a közigazgatás is zavartalanul folyik, miközben a politikai intézményrendszer gyökeresen megújul. Ez a képlet talán egyedül csak az egykori állambiztonsági szolgálatokra nem igaz. Az államgépezetnek ezt a viszonylag elszigetelt és nem túlzottan nagy részlegét forradalom nélkül is lebontották, majd újjáépítették. Miért?

Először azért, mert az állambiztonsági hivatalok olyan mértékben összefonódtak a korábbi monolitikus politikával, hogy azokat szétválasztani egyszerű szervezeti intézkedésekkel nem volt lehetséges. (A rendőrségnél ez könnyen ment, a szakmai végrehajtó és a miniszteriális irányító funkciók elkülönítésével és a teljes depolitizálással.)

Másodszor azt is figyelembe kell venni, hogy a fordulattal *átrendeződtek* a *biztonsági feladatok*, egyesek megszűntek, mások újként keletkeztek. Nem volt többé elhárítási cél a politikai gondolat, az ideológiai meggyőződés, nem kellett kifürkészni a hatalomról kialakított véleményt, a demokrácia éppen ezek kinyilvánításához teremtett fórumokat. Kihívást jelentett viszont minden antidemokratikus, erőszakos politikai program, amely kizárólagosságra tartott igényt. Fenyegető továbbá a demokráciák törékenysége, a gazdasági krízis, az intoleráns nacionalizmus, a nemzetiségi és etnikai ellentétek, a migráció, a terrorizmus, a szervezett bűnözés – vagyis mindaz, ami a diktatúrák idején rejtve maradt, avagy éppenséggel szövetségesnek bizonyult. (A feladatok ilyen átrendeződésének a közbiztonság területén nyoma sem volt, ott inkább a bűnözés mennyiségi robbanása és veszélyességének növekedése okozott gondot.)

Harmadszor *szólni* kell a *bizalomvesztésről*, amely a titkosszolgálatok személyzetével és főként azok vezetésével szemben megnyilvánult. Ezt csak katarktikus változások árán lehetett megszüntetni. Nálunk a drámai csúcspont a Dunagate-ügy volt (hasonló konfliktus nem kísérte a rendőrség rendszerváltó működését).

Negyedszer különleges helyzetet teremtett a *legitimáció teljes hiánya*. Arról a szervezetről volt szó, amely a jog világában nem is létezett, és olyan tevékenységről, amelyet hivatalosan le kellett tagadni. A jog uralma ebben a térségben is helyreállításra várt. (A rendőrség is nélkülözte a törvényi rangú szabályozást, de tevékenységének széles területei az államigazgatási és a büntetőjog által alaposan megműveltek voltak.)

Mindezek a körülmények együtt azt jelentették, hogy az egykori állambiztonsági szolgálat számára nem volt lehetséges a békés átmenet. Még azon az áron is vállalni kellett a radikális változtatást, hogy rövid időre ez akár a szakmai tevékenység megbénulásával is járhatott. (Szemben a rendőrséggel, ahol a vezérelv a mai napig a működőképesség fenntartása, így ott még azok a változások is elmaradtak, amelyekre nagy szükség lett volna.)

A nemzetbiztonsági tevékenység természete politikai fordulatok alkalmával megenged effajta türelmi időszakokat. Akkor, amikor a régi fenyegetések megszűnnek (például a korábbi állambiztonság célszemélyei éppen miniszteri esküjüket teszik le), az új fenyegetések pedig születőben vannak (talán mert valahol szerveződnek a holnap etnikai összecsapásainak tetteseit). A szélcsend azonban veszélyeket is rejt. A felépülő új szervezet időt kap arra, hogy hosszasan foglalkozhasson saját magával. Megszervezi, majd újraszervezi és csinósítja hivatalait. Hatalmas energiákat fordít belső működésének biztosítására, a személyzet kiválasztására, ellenőrzésére, a kiszolgáló apparátusok kialakítására. Egyre tagoltabb és egyre nagyobb létszámú lesz, főleg azért, mert a funkcionális részlegek a többszörösére növekednek. A bürokrácia régen ismert törvényszerűségei itt is működnek.

A terebélyesedő szervezetek lázas feladatbegyűjtésbe kezdenek. Minekutána a nemzetbiztonság olyan terjedelmű fogalom, amelyhez valóban a szélesebb értelemben használt biztonság minden mozzanata hozzákapcsolható, a gazdaságtól a honvédelmen át a bűnözés elleni küzdelemig, nem nehéz érveket találni a hatáskörök növelése mellett. Sokkal nehezebb megindokolni az észszerű munkamegosztást, és megteremteni az államigazgatás különböző ágazatai közötti kiegyensúlyozott együttműködést.

A kezdet tehát számos ellentmondást termelt, azok feloldása csupán a titkoszolgálati tevékenység higgadt és szakmailag megalapozott funkcionális elemzésétől várható. A helyes jogi szabályozásnak is az a feltétele, hogy pontosan meghatározzuk az igazgatási folyamat társadalmi rendeltetését. Ez a társadalmi szükséglet a *nemzetbiztonság*. Úgy gondoljuk tehát, nem egyszerű elnevezésbeli változás történt, mert az új fogalom új tartalmakat feltételez.

Közbiztonság versus nemzetbiztonság

A nemzetbiztonság nem különül el élesen a közbiztonságtól, miután mindkettő a *demokratikus hatalom teljesítménye*, egyformán társadalmi összefogás eredménye. A nemzetbiztonság, éppen ennek a megalapozottságnak köszönhetően, lényegesen stabilabb, mint a diktatúra állama. Képes sokféle politikai konfliktus kezelésére, és kevésbé tart igényt a büntetőjogi védelemre. Politikai ellenfeleit nem kell feltétlenül kriminalizálni ahhoz, hogy a demokratikus berendezkedés megőrizze szilárdságát.

Viszont a ténylegesen erőszakkal támadó bűnözést nem kell feltétlenül politikai magatartásként kezelni, ellenkezőleg: minden alap megvan az ilyesfajta deliktumok depolitizálására, amint az a terrorizmus jogi megítélésében be is következett.¹⁰

A nemzetbiztonság nem *privatizálható*. Ennek oka egyfelől a fenyegetések súlyosságában, másfelől az elhárításukra alkalmas eszközök jogkorlátozó természetében található. Ezek együtt államigazgatási felhatalmazást és felelősséget igényelnek. Alkotmányos rendszerekben ez a sajátos erőszak-monopólium is a jog uralma alatt áll, és gyakorlása nem korlátlan.

A nemzetbiztonság megőrzése *nem igényel ellenséggépet*, a demokratikus politikai működés azt nem is tűrné el.¹¹ Ennek azonban vannak következményei. Az elhárítás nem lehet totális, nem épülhet a gyanú mindent átszövő hisztériájára, nem manipulálhatja a valóságot csupán azért, hogy a feltételezett ellenséget rábírja arra: valóban cselekedjen ellenséggé, fedje fel szándékait, hogy azután leleplezhető legyen. A nemzetbiztonságot fenyegető magatartások bizonyításában sem tehető semmiféle engedmény. Az igazságszolgáltatásnak ezekben az esetekben is csak az igazság megállapítása lehet az egyetlen célja, a büntetés pedig nem válhat a megsértett hatalom bosszújává, nem lehet a politikai ellenfelekkel való leszámolás eszköze.

A nemzetbiztonság a köznyugalomhoz hasonlóan *egyensúlyi állapot*. Egyetlen országnak sincs lehetősége a fenyegetések felszámolására, minthogy azok többsége szuverenitásának hatókörén kívül keletkezik. Amire lehetőség nyílik, az a veszélyek időben történő felismerése és a gyors reagálás. Ez utóbbi alapozza meg a végrehajtó hatalom kompetenciáját. A nemzetbiztonsági egyensúly napi döntések sorozatát követeli, ami pedig kormányzati feladat. A felhatalmazás viszont nem korlátlan, a nemzetbiztonságát is csak jogállami eszközökkel lehet védelmezni.

A nemzetbiztonság *politikai érték*, a politikai berendezkedést oltalmazza, a demokratikus intézményeket védi. Ennyiben nem független a mindenkori hatalmi viszonyoktól. A kormányzat ellenben nemzetbiztonsági apparátusát nem használhatja saját hatalma erőszakos megtartására és az ellenzék megbénítására. A követelmény legfontosabb biztosítéka a parlamenti ellenőrzés, az igazságszolgáltatási kontroll, valamint az, hogy a választások alkalmával a kormányzattól ez a tevékenység is számon kérhető. A nemzetbiztonság védelmezése feltételezi az információk gyors eljuttatását a kormányzati szintre, a gondos elemzést, majd a helyes igazgatási döntés meghozatalát. Ezek a végrehajtó hatalom kizárólagos jogosítványai, működtetésükhöz nélkülözhetetlen a *titkosság*. Az így hozott döntések hierarchikus rendben történnek, nem tűrik és nem is igénylik a konszenzust.

Azok az elvek viszont, amelyek a nemzetbiztonság értékrendjét és prioritásait kijelölik, már széles politikai egyetértést feltételeznek. Ennek megfelelően a nemzetbiztonsági veszélyek elhárítására hozott államigazgatási intézkedések *kizárják a participációt*, az elhárítási feladatok nem társadalmasíthatók, de még csak nem is *decentralizálhatók*, nem utalhatók önkormányzatokhoz. Ugyanakkor a nemzetbiztonsági értékeket létrehozó pozitív kontrollmechanizmusok (gazdaság, tudomány, kultúra, oktatás stb.) széles társadalmi összefogást igényelnek.

¹⁰ 1997. évi XCIII. törvény.

¹¹ 93/1998. számú országgyűlési határozat.

A nemzetbiztonság fogalma célokat tartalmaz, de nem ismerhetők meg a definícióból a célokhoz vezető utak és azok az eszközök sem, amelyek a biztonságot szavatolni tudják. Ezért kell külön megvizsgálni az egyes nemzetbiztonsági feladatokat, a végrehajtásukhoz szükséges funkciókat és a titkosszolgálatok eszköztárát.

Feladatok, funkciók és eszközök

A nemzetbiztonsági feladatok katalógusa jogalkotási tárgy, azt minden, az ágazatot alapjaiban szabályozó törvénynek tartalmaznia kell. A feladatokat ezek szerint a törvény konstituálja, és ezzel lehetővé is teszi a nemzetbiztonsági cselekvést. Az tehát, hogy a gépezet beindítása indokolt-e, attól függ, van-e a törvény előírásaival azonosítható feladat. Jogtechnikailag többféle megoldás kínálkozik. Lehet a feladatok kijelölése *taxatív*, ami azt jelenti, hogy a felsoroláson túlterjeszkedő vállalás nem lehetséges. (A bűnüldözésben például a bűncselekmények törvényi tényállásai kimerítő felsorolást alkotnak, azokat analógiával vagy célszerűségekre hivatkozó egyedi utasításokkal kiterjeszteni szigorúan tilos.) Másodszor alkalmazható a példálódzó leírás, amely arra utal, hogy csupán feladattípusok prognosztizálhatók, de az egyes kompetenciák gyakran csak az ügy keletkezésével egy időben állapíthatók meg. Ez a közigazgatási feladat-meghatározások leggyakoribb módja. A harmadik eljárás az általános felhatalmazás, olyan esetekben, amikor a jövőbeli szükséglet egyáltalán nem jósolható meg, de még az sem, hogy arra mi lehet az igazgatás adekvát válasza. A honvédelem körében ilyen a hadseregnek a harc megvívására irányuló erő kifejtése, de ezt a generálklauzulát igényelheti a rendészet is, amikor feladata a közrendet és a közbiztonságot fenyegető tömeges jogsértés felszámolása.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény a másodiknak jelzett megoldást alkalmazza, némileg azonban az általános felhatalmazás irányába is elmozdul. A feladatmeghatározások nagy száma indokolja a különböző szempontok szerinti csoportosítást. Az egyik első kínálkozó felosztás a feladatokat annak megfelelően bontja két alrendszerre, hogy azok a veszélyeztető, avagy a nemzetbiztonságot támogató jelenségek feltárását szolgálják.

Kétségtelen, hogy a veszélyek feltárására irányuló információgyűjtés mennyiségi túlsúlyban van, de ha olyan feladatokra gondolunk, mint például a nemzetbiztonsági ellenőrzések végrehajtása, az egyes külföldi, avagy belföldi biztonsági objektumok védelme, a rejtjeltevékenységgel és az okmánybiztonsággal összefüggő feladatok, akkor látható, hogy ezeknél a hírszerzői igény nem kizárólag a veszélyeztető, hanem a támogató, a biztonságot segítő körülményekre is kiterjed. Más kérdés, hogy ezeket sokszor nem szükséges kifürkészni, viszont biztonsági jelentőségük felmérése titkosszolgálati szaktudást igényelhet.

A feladatok egy másfajta csoportosítása már a sérelmi vagy veszélyhelyzetet előidéző jellemzőkre koncentrál, amikor különbséget tesz individuális, illetve kollektív tevékenységi formák között. Individuális veszélyforrás esetén tulajdonképpen a nemzetbiztonsági hatáskörbe utalt, bűncselekménygyanús magatartások felderítése a feladat, míg a nemzetbiztonságot veszélyeztető külföldi titkosszolgálati törekvések

és tevékenységek felderítése már akkor is feladat, amikor azok még nem köthetők büntetőjogi felelősséget megalapozó egyéni magatartásokhoz.

A feladat kijelölésének sajátos technikája az, amikor pozitív irányban arról szól a törvény, hogy milyen tevékenységre jogosult és kötelezett a speciális szolgálat, illetve negatív irányban azt határozza meg, hogy mi az, ami a nemzetbiztonsági szervezetek számára tilos. Ilyen tilalom vezethető le abból a törvényi rendelkezésből, amely szerint a szolgálatok nem járhatnak el nyomozó hatósági jogkörben. Konkrét tiltást fogalmaz meg az idézett törvény 8. § (2) bekezdése, amikor úgy rendelkezik, hogy a nemzetbiztonsági szakszolgálat kormányzati tájékoztató tevékenységet nem folytathat.

A fő szabály az, hogy a szolgálatok feladata az információgyűjtés, de már nem tartozik a kompetenciájukba azon döntések meghozatala, amelyekhez az általuk feltárt ismeretek szükségesek. Ezért értelmes csoportosítás az is, amikor a hírszerző tevékenységek között arra tekintettel teszünk különbséget, hogy a hírigény közigazgatási szervtől, avagy az igazságszolgáltatástól érkezett. Amennyiben a biztonsághoz államigazgatási intézkedések szükségesek, akkor a közvetlen címzett mindig a kormányzat, a közvetett címzett pedig valamely államigazgatási szerv. A nemzetbiztonsági ügyek másik csoportjánál, amikor a felderítés jogellenes magatartások feltárására irányul, akkor a cél az állami büntetőhatalom érvényesítése, és ilyenkor az információ címzettje a bűnüldözés, illetve az igazságszolgáltatás.

A titkosszolgálatoknak nincs információs monopóliumuk, a felderítés nem a saját szervezeti érdekeket, hanem az állam eredményes és törvényes működését szolgálja. Ez az alapelv nem zárja ki azt, hogy a speciális felhatalmazással rendelkező hivatalok a saját belső működésük biztosítására funkcionális feladatokat határozzanak meg, amelyekhez gyakran ugyancsak titkos úton szerzett információkra van szükség. (Ilyen tevékenységnek minősíthetjük a saját állomány védelmének érdekében kifejtett bűnmegelőzési ellenőrzést).

A nemzetbiztonsági feladatok iménti áttekintése módot ad arra, hogy meghatározzuk a feladatok végrehajtását biztosító szakmai műveletek sorát, amelyek különböző titkosszolgálati funkciókba rendezhetők. Álláspontunk szerint három ilyen funkció különíthető el, ezek: az információszerzés, a veszélyelhárítás és végül a bűnfelderítés, amely utóbbi a büntetőeljárás előkészítő szakaszának is tekinthető. A három funkció az alkotmányosság szempontjából egymástól jelentősen eltérő garanciarendszert igényel.

Nem kétséges, hogy a *kormányzat információkkal történő ellátása a végrehajtott hatalom kontrollját követeli meg*, de ezen túlterjeszkedő külső garanciákat nem visel el.

A *veszélyelhárító* aktív szolgálati fellépés azokban az esetekben, amikor a veszély felszámolásához a titkosszolgálatok saját eszköztára elegendő, ugyancsak a végrehajtott hatalom közvetlen irányítása alatt marad. Amikor azonban a védekezés más igazgatási apparátusok közreműködését is megkívánja, akkor a külső kontroll már nélkülözhetetlen. Ilyen eset lehet, amikor a titkosszolgálat által feltárt fenyegetést (például egy terrortámadást) a rendőrség közbiztonsági csapaterőinek igénybevételel lehet hatékonyan felszámolni.

Végül a büntetőigényt megalapozó titkosszolgálati felderítés ugyanolyan törvényességi kontrollt tesz szükségessé, mint amely a bűnügyi hírszerzés jogszerűségét

hivatott biztosítani. Ez kifejeződik már abban is, hogy meghatározott titkos információgyűjtési eszközök alkalmazásához nemzetbiztonsági ügyekben is bírói engedély kell, míg más esetekben ez az engedély az államigazgatási rendszeren belül marad, és az igazságügy-miniszter jogosítványa lesz. Az Alkotmánybíróság vizsgálta az engedélyezésnek ezt a szintjét, és megállapította annak alkotmányosságát a következők szerint: a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 58. § (3) bekezdésének alkalmazása során az Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdéséből, valamint a VI. cikk (2) bekezdéséből fakadó alkotmányos követelmény, hogy az igazságügyért felelős miniszter a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 56. § a)–e) pontjában meghatározott titkos információgyűjtést engedélyező határozatát – a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 14. §-ában, valamint az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény 18. §-ában szabályozott külső kontroll hatékonysága érdekében – indokolni köteles.¹²

Utóbb az Emberi Jogok Európai Bírósága arra mutatott rá, hogy az előbbieken ismertetett magyar szabályozás sérti az Emberi Jogok Európai Kartájának 8. cikkelyét.¹³ Az eltérő jogértelmezés oka az lehet, hogy míg az Alkotmánybíróság az alapjogok korlátozásának célját tekintette a garanciák szempontjából meghatározó jelentőségűnek, addig a strasbourgi bírák a korlátozásra kerülő alapjogot, a magánélet tiszteletét minősítették olyan értékűnek, hogy azok védelme külső kontrollokat kívánna, függetlenül a korlátozás céljától. A problémát tovább bonyolítja, hogy a terrorelhárítási célú titkos felderítésre is irányadók az Nbtv.¹⁴ most vitatott szabályai. Megjegyezzük, hogy az itt exponált problémát a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény hatályba lépése sem oldotta meg.

Az alkotmányos jogállam épsége tekintetében az igazi kihívást a *titkosszolgálati eszközök jogrendbe* terelése jelenti. A jogszabály publikussága és a felderítési eszköz titkossága között ellentmondás feszül. Miként lehetséges a jog nyelvén szólni olyan hivatali tevékenységről, amelynél szakmai követelmény a hallgatás, a titok megőrzése? Nem sokkal könnyebb megoldani azt a konfliktust sem, amely a társadalmi viszonyok jogviszonyokká alakításában van. A jog olyan technika, amely mindig azt feltételezi, hogy a szabályba foglalt előírás címzettjei egymással jogviszonyba kerülnek, a norma tartalmát e jogviszony alanyainak jogai és kötelességei töltik ki.

A nemzetbiztonsági műveletek során azonban kizárólag a hatósági feladatok meghatározására kerül sor, így a felderítést elviselő polgár nem alanya, csupán tárgya ezeknek a műveleteknek. Ez tipikus inkvizíciós (nyomozó elvi) konstrukció. A nehézségre a ma ismert nemzetbiztonsági törvények azt a kiegészítő megoldást választják, hogy igyekeznek nagy körültekintéssel létrehozni a hivatalok belső és külső ellenőrzési rendszereit, azt a kontrollt is pótolandó, amit más hatósági eljárásokban az ügyféli jogosítványok biztosítanak. A probléma technikailag nehéz, alkotmányosan pedig azért aggályos, mert a titkos műveletek alapvető emberi jogokat érintenek. Nem pusztán a jó hírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, a magántitok védelméhez fűződő jogok korlátozásának ténye okoz nehézséget, hanem az egyes ember

¹² 32/2013. (XI. 22.) AB határozat.

¹³ A strasbourgi bíróság Szabó–Visszy-ügyben hozott 37137/14 számú döntése.

¹⁴ 1995. évi CXXV. törvény.

teljes kiszolgáltatottsága a rejtőzködő hatalomnak. A büntetőeljárásban alkalmazott kényszerintézkedések ugyancsak jogosítványokat vonnak el, sőt gyakran ez a korlátozás szigorúbb, mint amire a felderítésben egyáltalán sor kerülhet. Az eljárási kényszerintézkedések azonban hatásos garanciális fékkel működnek, nevezetesen azzal, hogy akivel szemben jogkorlátozás történik, az maga védekezhet és védelmet kérhet. A felderítési típusú titkosszolgálati jogkorlátozások ilyen védelmet nem biztosítanak, és az semmiféle jogi konstrukcióval nem pótolható.¹⁵

A titkosság időbeli korlátlanágát is jelent. Minthogy valamely biztonsági szempontból nélkülözhetetlen információs igény folyamatos kielégítése történik, a művellet fenntartásának időtartama alig becsülhető meg. Természetesen lehetnek belső szabályok, amelyek határidőket rögzítenek, de a valóságban a titkosszolgálati ügyek esetelemzése mutatná meg igazán, hogy bizony itt az időszámítás nem napokban vagy hónapokban, hanem években történik. Még a bűncselekmény gyanúja miatt bevezetett felderítés sem tűri a szigorú időkereteket. Sokszor a titkosszolgálati lehetőségek következtében nem a már elkövetett cselekmények rekonstruálása a feladat (ez a klasszikus nyomozás képlete), hanem kibontakozóban lévő folyamatokat regisztrálnak, nem kizárva azt sem, hogy az érintetteket hosszasan tartják a gyanú állapotában.

A különleges eszközök térbeli kiterjedése is reménytelenül széles. A felderítés nem képes eszközeit a célszemélyre koncentrálni, a magánszférába történő behatolás eléri a szűkebb, sőt gyakran a tágabb környezetet is. A büntetőeljárásnak is vannak erkölcsfosztó következményei, a büntetőigény érvényesítése is sújtja az eljárás alá vont vétlen kapcsolatait. A nyilvánosság viszont világossá teszi a szerepeket, nem mossa össze a gyanúsított, a tanú, a sértett, az egyéb érdekelték avagy a hozzátartozók és más kívülállók tevékenységét. A titkosszolgálati munkában mindezek összekeverednek, és az alkalmazott információszerzési módszerek számára – a privát szféra elleni intervenció tekintetében – alig megkülönböztethetők. Ez egyben parttalaná és költségessé teszi a titkos manővereket. Ráadásul az egyes módszerek nem csupán a valóság feltárására, hanem annak manipulálására is alkalmasak.

Önkényuralmi rendszerekben ez nem lehetett zavaró tényező, ellenkezőleg, kedvelt terepül szolgált a koncepciók igazolásához, az ellenséggyártáshoz, a bizonyítékok koholásához. A megfelelő szakmai kontrollok hiánya, a teljesítési kényszer, az együttműködő titkos kapcsolatok személyes törekvései, avagy éppen bűnös szándékai a demokratikus keretek között is tévútra vezethetik a speciális szolgálatokat.

A konspirált módszertannak olyan vonásai is léteznek, amelyek az emberi kapcsolatok sötét mezőit alkotják. A hamis látszat keltése, a megtévesztés, a csapdába ejtés olyan praktikák, amelyekkel a szolgálatok élnek. Hogyan lehetséges ezeket nemes célokhoz felhasználni, miként dolgozhatók fel azok a konfliktusok, amelyek az ilyen természetű munka nyomán keletkeznek? Elsősorban a témával foglalkozó amerikai szociológusok vélik úgy, hogy a felderítésnek ez a jellemzője nagyban hozzájárul a foglalkozási szubkultúrák kialakulásához.¹⁶ Nem csupán a veszélyvállalás ténye, hanem a rejtőzködés – mint a munka nélkülözhetetlen eleme – termel ki egyfajta

¹⁵ CHAVANNE 1986.

¹⁶ SKOLNICK 1966.

testületi szolidaritást. A kevesek által birtokolt kivételes ismeretek összetartó erőnek bizonyulnak. Egy francia kutató a titok három nemét különbözteti meg, első esetben a minősítés a jog előírása, továbbá, ha a titok megőrzése szakmai szükséglet, és végül azt az esetet, amikor valamely adat nyilvánosságtól történő elzárása testületi érdek, része a szervezet belső védekező mechanizmusának.¹⁷ Ez utóbbi a bizalmi szférának az a szelete, amely arra is alkalmas, hogy jótékonyan elrejtse a szolgálat avagy egyes tagjainak jogsértő cselekedeteit. A tárgyalt probléma megoldásának egyik útja olyan szilárd szakmai etika megteremtése, amelynek követése alkalmazási feltételnek minősül. A titkosszolgálati eszközök felhasználásának valamennyi veszélyét tudatosítani szükséges, ezért az alkotmányos jogállamban a speciális szolgálatok munkatársainak szakmai felkészítésénél nélkülözhetetlen követelmény, úgy is mondhatnánk, szakmai higiénia, a tananyag része.

Mindezek az óvintézkedések önmagukban nem elegendők. A titkosszolgálatok csak úgy működtethetők alkotmányosan, ha három követelményt betartanak;

- először a törvény által szabott korlátok tiszteletét,
- másodsor a szükségesség elvét, amely azt jelenti, hogy felderítési módszerekkel csak olyan ügyekben lépnek fel, ahol más igazgatási megoldás már eredményre nem vezet, és végül
- az arányosság elvét, amely azt igényli, hogy a titkosszolgálati művelet bevezetésekor mérlegeljék azokat az értékeket; amelyek védelemre szorulnak, és azokat is, amelyeket a titkosszolgálati eszközök sérthetnek.

Hasonlóan ahhoz, amilyen módon a rendőrségi eljárásokban általános követelmény a minimális erőszak elve, érvényesíteni kellene a *minimális titkosszolgálati beavatkozás elvét is*. Ehhez önkorlátozó és konszenzusos kormányzati politika szükséges. Ha ilyen stratégia érvényesülne, akkor szigorúbb kontroll alá kerülne a szolgálatok szakmai teljesítményének értékelése is. Arról már szóltunk, hogy a nemzetbiztonsági funkciók centrumában az információgyűjtés áll. Visszatérő kormányzati kötelezettség lenne az ily módon megszerzett információk értékének felülvizsgálata, annak eldöntése, hogy azok milyen mértékben segíthetnék a helyes kormányzati döntések megalapozását, illetve mely részeikben bizonyultak feleslegesnek. Ehhez az elemzéshez költség-haszon szemlélet is járulhat, amikor a vizsgálat tárgya az, hogy mennyibe kerültek a megszerzett információk, és ehhez képest milyen hatékonyak voltak azok az igazgatási döntések, amelyek az információk nyomán születtek. Természetesen azzal tisztában kell lenni, hogy a hírszerzés sajátosságai következtében az információk értéke mindig csak utólag dönthető el, ezért olyan ideális helyzet nem képzelhető el, amelyben csak a szükséges és értékes adatok kötik le a szolgálatok figyelmét. (Hasonló ez a reklámra fordított befektetésekhez, amelyeknek – a médiaszakértők szerint – csak a fele hasznos kiadás, azt viszont előre nem lehet tudni, hogy melyik fele.)

A titkosszolgálati kompetencia szűkítésének másik lehetséges útja az igazgatási döntéseken túllépő, a büntetőigény érvényesítését megalapozó felderítések törvényességi kontrolljának megteremtése azáltal, hogy effajta felderítést csak nyomozó

¹⁷ DIEU 1995, 35.

hatósági jogkörrel felruházott bűnüldöző szerv végezhetne. Ez jelentősen szűkítené a nemzetbiztonsági szolgálatok hatáskörét, viszont alkalmat adna arra, hogy a maguk tényleges működési körében az eddigieknél hatékonyabb és értékesebb szakmai munkát végezzenek. Az alkotmányos jogállami rendszerekben a felderítésnek a nyomozáshoz kapcsolása általános tendencia, és azzal függ össze, hogy ilyen módon lehet az előkészítő szakaszt teljes terjedelmében az igazságszolgáltatás rendelkezése alá utalni. Ha ez nem valósul meg, a bírói függetlenség tartalma üresedik ki, mert a tárgyalás nem képes a jog birodalmán kívül beszerzett dokumentumokat hitelt érdemlően ellenőrizni. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) a leplezett eszközök intézményének bevezetésével és az előkészítő eljárás szabályozásával újabb kísérlet arra, hogy a bűnüldözési célú titkosszolgálati tevékenység kerüljön a jog uralma alá. Fontos lenne, hogy kellő gyakorlati tapasztalatok birtokában, ennek a kísérletnek az eredményei és hibái a jövőben kapjanak tudományos értékelést is.

Összefoglalásként a következőket érdemes kiemelni:

- A rendszerváltással nem az egykori állambiztonsági szervezet átalakítása, hanem új szolgálatok alapítása történt.
- A nemzetbiztonsági védelem legitimitását a politikai rendszer demokratikus intézményei biztosítják, amelyhez jogszabályi alapot teremtett a titkosszolgálati eszközök alkalmazásának ideiglenes rendezését megoldó 1990. évi X. törvény.
- A szolgálatoknak a Belügyminisztériumtól történő elkülönítése és az erőteljes széttagoltság megvalósítása öt önálló hivatal formájában garanciális jelentőségű a rendszerváltás időszakában, de nem követelmény az alkotmányos demokrácia megerősödését követően.
- A titkosszolgálati funkcióknak és azok szervezeteinek alkotmányos helyét az új alaptörvénynek kell rendeznie, az alkotmányozás viszont ez idő szerint nem aktuális feladat.
- Az állampolgári jogok hatékonyabb védelme érdekében szükséges az egyes garanciális megoldások erősítése. A kormányzati munkát támogató titkos információszerezés kontrollja érdekében célszerű lenne növelni a parlament nemzetbiztonsági bizottságának hatáskörét. A bűncselekmények felderítésére irányuló adatgyűjtést pedig a jövőben teljes terjedelmében nyomozó hatósági hatáskörbe szükséges utalni.
- A 2010-től elkezdődött szervezeti megújulás keretében a polgári titkosszolgálatok irányítása, az Információs Hivatal kivételével a belügyminiszter hatáskörébe került.¹⁸

Rendszerváltó törekvések, a depolitizálás

Az 1989-es magyar köztársasági alaptörvény megalkotói úgy találták, hogy az előző 40 év tapasztalatai alapján a demokratikus jogállami elvek deklarálásán túl, az alkotmányban a pártoknak szóló tiltás formájában is el kell választani egymástól a politikai

¹⁸ FINSZTER 1999, 3–20.

tevékenységet az állam működésétől. Ennek a törekvésnek előzményei voltak. Már az 1970-es évektől működött az MTA Államtudományi Kutatások Programirodája, ahol elméleti jogászok és közigazgatási szakemberek azon dolgoztak, hogy a tekintélyelvű hatalmi struktúra adta lehetőségeken belül erősítsék a jogállami vonásokat. A *Belügyi Szemle* 1987-ben interjút közölt Kilényi Gézával, a Programiroda vezetőjével, aki kifejtette, hogy az egypártrendszer viszonyai között is el kell érni azt, hogy a párt kompetenciájába csak politikai kérdések tartozzanak. Gondolatait azzal folytatta, hogy erősíteni kell az Országgyűlés érdemi szerepét, felvetette a fizetett, profi országgyűlési képviselői státusz fontosságát, kiemelte, hogy növelni szükséges az ülészakok számát és a tanácskozások időtartamát. Kritikával említette, hogy nem tekinthető komoly törvényalkotási hatalomnak az a parlament, ahol egyetlen nap alatt tárgyalnak meg és fogadnak el bonyolult és terjedelmes törvényeket. Sürgette, hogy a kormány kapjon tényleges kormányzati hatalmat. Felvetette a törvényhozás végrehajtó hatalom felett gyakorolt ellenőrzési jogának helyreállítását, egyebek mellett a bizalmatlansági indítvány intézményének felélesztésével és az interpellációs jog helyreállításával. El kell érni – folytatta – hogy a pártirányítás kizárólag a meggyőzés politikai eszközeire korlátozódjék.¹⁹

Az, hogy ezek a gondolatok a Belügyminisztérium szakfolyóiratának lapjain jelentek meg, összefüggésben volt azzal, hogy a diktatórikus rendszerekben a pártirányítás legközvetlenebb formái éppen a fegyveres szervek vezetésében voltak tapasztalhatók. Ennek alapvető okát Szikinger István abban látta, hogy míg a jogállam önkorlátozó hatalomgyakorlási technikákat alkalmaz, amelyben a meghatározó a jog uralma, ami magát a jogalkotót is köti, addig a diktatórikus berendezkedések korlátlan hatalmat igényelnek. Az ilyen hatalom nem a jogra, hanem az erőre támaszkodik. Ebben a cikkében Szikinger ugyanakkor felvetett egy másik problémát is. Ha ugyanis a korlátlan hatalom biztosítása érdekében a rendőrséget kivonjuk a jogi szabályozás hatálya alól, akkor mindig fennáll annak veszélye, hogy a testület maga válik hatalmi központtá, ahogyan a szerző fogalmaz: „maga határozza meg a közjót”, amely biztosításához azután minden eszközt elfogadhatónak tart.²⁰

1990-ben az újjáalakult Belügyminisztérium szakmai vezetése Antall József kormányzása idején abban a meggyőződésben kezdte meg munkáját, hogy a jogállami alapelvek automatikusan megoldást kínálnak a rendészet kormányzati irányítására is. Talán nem szenteltünk kellő figyelmet a rendőrtudományok egyik legkiválóbb képviselőjének, a brit rendőrségi modellt gondosan tanulmányozó Robert Reiner megállapításainak, aki arra mutatott rá, hogy a demokratikus elveknek a rendőri munkában történő meggyökeresedése a polgári társadalmak mintaállamaiban is komoly nehézségekkel kénytelen szembe nézni. „Szerinte a korszerű rendvédelem a következő követelményeknek felel meg:

- magas szintű professzionalizmust magában foglaló bürokratikus szervezet, amely jól illeszkedik a közigazgatás egységes rendszerébe,
- a rendőrségi tevékenység törvényben történő szabályozása és az intézkedésekért való törvény előtti felelősség,

¹⁹ KILÉNYI 1987.

²⁰ SZIKINGER 1988.

- a minimális erőszak stratégiája,
- a pártsemlegesség és a jogszabályok részrehajlás mentes érvényesítése,
- a prevencióra orientált rendőrségi jelenlét, a megelőzés primátusa,
- a helyi lakóközösségek értékelésén alapuló és a jogérvényesítés minőségére figyelő teljesítménymérés (a statisztikai szemlélet elutasítása),
- a társadalom szociális összetételét tükröző rendőrségi személyzet (beleértve a kisebbségek képviselőit is).²¹

Illúzió volt azt remélni, hogy a fiatal demokráciák rendőrségei ezeket a követelményeket rövid idő alatt képesek teljesíteni. A folyamat sokkal hosszabb, és ma sem tekinthető befejezettnek.

Nincsenek kifinomult módszerek arra, hogy a kormányzati pozícióba került politikai erők miként érvényesíthetik államátalakító elképzeléseiket a közbiztonsági stratégia kialakításában, a rendészeti reformok megtervezésében és megvalósításában. Sólyom László úgy látja, hogy Európában „a politika alkotmányosodásának” folyamata zajlott le. „Erre az időszakra esik, hogy Európában elterjedt az alkotmánybíráskodás és kibontakozott az alkotmánybírásgok jogalkotó tevékenysége. A »bírói kormányzás« korábban fenyegetésként felrajzolt kísértetéből a bírói törvényhozás valósága lett arra az időre, amikor a magyar AB felállt. Ez pedig az egész politikai rendszer átalakulását vonta maga után.”²² Ezekből a gondolatokból az tetszik ki, hogy a politika és a jog viszonyának rendezése – legalábbis Európa nyugati felén – az alkotmánybíráskodás gyakorlatán keresztül biztosított, minthogy az alkotmánybírói döntések képesek a politikai akarat korlátozására minden olyan esetben, amikor ez az akarat jogszabályi formában ölt testet, úgy azonban, hogy nem veti alá magát a jog megkerülhetetlen belső törvényszerűségeinek. A szerző azonban arra is rámutatott, hogy a magyar alkotmánybírásg, miközben kiemelkedő „alkotmányfejlesztési” missziót töltött be, a jog és a politika jogállami követelményeknek megfelelő együttéléséhez csak nagyon kevésbé járult hozzá. „Az Alkotmánybírásg nem vette kellő súllyal számításba azokat a közvetítő hatalmakat, amelyek a politikai rendszer nagyon is valós részei. Még a megkerülhetetlen közvetítő szervezet, a pártokat is a jogszabályokba zárkózva értelmezte az AB. Megállapította, hogy a párt attól párt, hogy a parlamentbe törekszik, külön jogállást ismert el a parlamenti párt számára stb. De nem hozott valóban elvi ítéleteket, amelyek kifejtették volna, mit jelent az alkotmányban, hogy a pártok közhatalmat nem gyakorolhatnak, holott a parlamentben és kormányra jutva nyilván közhatalom urai. Azaz hiányzik a »közvetlen« hatalomgyakorlás értelmezése, azé a szűrő, mely a párthatalmat államhatalommá transzformálja.”²³

A rendészeti szervek alkotmányos alapjai és irányításuk kormányzati struktúrája a közelmúltban sokat változott. Ezek a változások akkor fogják elérni a törvényes és hatékony rendvédelem óhajtott célját, ha a politikai erők képesek a közbiztonság védelmében konszenzusra jutni, a társadalom egésze támogatja a korszerűsítés nehéz folyamatát, és a rendvédelem szakmai érvei, valamint a rendészeti területen

²¹ idézi: FINSZTER 1996, 347–348.

²² SÓLYOM 2004, 10.

²³ SÓLYOM 2004, 10.

folymatódó tudományos kutatások eredményei meghallgatásra találnak. Egy ilyen fordulat már csakugyan reformnak nevezhető, főleg akkor, ha a szervezeti intézkedések törvényben kapnak megfogalmazást, és összekapcsolódnak a rendvédelem költségvetési támogatásának növekedésével.

Nemzetbiztonsági érdekek és kockázatok

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (a továbbiakban: Nbtv.) 74. § szerint:

„a) nemzetbiztonsági érdek: Magyarország függetlenségének biztosítása és törvényes rendjének védelme, ennek keretén belül

aa) az ország függetlensége és területi épsége elleni támadó szándékú törekvések felderítése,

ab) az ország politikai, gazdasági, honvédelmi érdekeit sértő vagy veszélyeztető leplezett törekvések felfedése és elhárítása,

ac) a kormányzati döntésekhez szükséges, külföldre vonatkozó, illetve külföldi eredetű információk megszerzése,

ad) az ország az alapvető emberi jogok gyakorlását biztosító törvényes rendjének, a többpárti rendszeren alapuló képviselői demokráciának és a törvényes intézmények működésének jogellenes eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvések felderítése és elhárítása, valamint

ae) a terrorcselekmények, az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalmának felderítése és megakadályozása; [...].”

Számos olyan törvényhelyet említhetünk (az egyesülési jogtól egészen a bevándorlási és a menedékjogig), ahol valamely jogosultság nemzetbiztonsági érdekekre tekintettel korlátozható, illetve a jogosultság gyakorlásához nemzetbiztonsági érdekek mérlegelése is szükséges. Az érdekvédelem leghatékonyabb eszköze a kockázatok időben történő felismerése.

Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy a kockázat ugyanazt a szerepet tölti be a nemzetbiztonsági igazgatásban, mint a gyanú a büntetőeljárásban. Az, hogy mikor keletkezik nemzetbiztonsági ügy, hogy a szolgálatoknak mikor kell aktivizálódniuk, miről és milyen mélységig célszerű információkat gyűjteni, nos, mindez a kockázat felismerésétől függ. Az Alkotmánybíróság a 231/B/2003. AB határozatában arra mutatott rá, hogy a nemzetbiztonsági felderítés kompetenciáját nem a jogellenesség gyanúja, hanem a felismert nemzetbiztonsági érdek információgyűjtéssel történő kielégítése alapozza meg. A határozat indokolása a következőket állapítja meg:

„Az indítványozó úgy véli, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatalnak csakis a jogellenes tevékenység felderítésére és üldözésére van alkotmányos joga eljárni. [...] Az indítvány nem megalapozott. Az Alkotmánybíróság az 56/1991. (XI. 8.) AB határozatában az Alkotmány 2. § (1) bekezdésével összefüggésben kiemelte, hogy a jogállamiság egyik alapvető követelménye, hogy a közhatalommal rendelkező szervek a jog által meghatározott szervezeti keretek között, a jog által megállapított működési rendben,

a jog által a polgárok számára megismerhető és kiszámítható módon szabályozott korlátok között fejtik ki a tevékenységüket.”²⁴ Jelen esetben a kifogásolt rendelkezés a minősített többséggel elfogadott Nbtv.-ben megfogalmazott egyik nemzetbiztonsági feladat. A nemzetbiztonsági feladatokkal kapcsolatban az Nbtv. javaslatához fűzött miniszteri indokolás is hangsúlyozta, hogy „[...] az ország működését nemcsak a közvetlen ellene irányuló törekvések veszélyeztetik, hanem azok a leplezett törekvések is, amelyek jelentőségüknél, hatásuk súlyánál fogva sérthetik a Magyar Köztársaság gazdasági, pénzügyi biztonságát”. Az Alkotmánybíróság korábban a 13/2001. (V. 14.) AB határozatban már kifejtette és jelen határozatában hangsúlyozza, hogy „a nemzetbiztonsági érdekek védelme alkotmányos cél és állami kötelezettség. Az ország szuverenitása és az alkotmányos rendje a demokratikus jogállam működéséhez nélkülözhetetlen alapértékek. Az ország szuverenitásának érvényre juttatása, politikai, gazdasági és honvédelmi érdekeinek megóvása, a szuverenitást, illetőleg az alkotmányos rendet sértő vagy veszélyeztető tevékenységek felderítése és elhárítása az államnak az Alkotmányból közvetlenül levezethető kötelezettsége [Alkotmány 2. § (2)–(3) bekezdés, 5. §, 35. § (1) bekezdés i) pont, 40/A. §, 48. §, 51. §].”²⁵

A támadott rendelkezés tartalma – amelynek értelmében a Nemzetbiztonsági Hivatal felderíti és elhárítja a Magyar Köztársaság gazdasági, tudományos-technikai, pénzügyi biztonságát veszélyeztető leplezett törekvéseket – az Alkotmánybíróság szerint nem veti fel az indítványozó által állított alkotmányos aggályokat.²⁶

Az iménti okfejtésből kibontakozó kép azt jelzi, hogy a demokratikus jogállam nemzetbiztonsági szolgálatai lényegében a társadalom működésével és az egyes emberek magatartásával kapcsolatos minden tényt érdeklődési körükbe vonhatnak, ha abban valamilyen nemzetbiztonsági kockázatot feltételeznek. Ráadásul ezen információk megszerzése érdekében az emberi jogokat súlyos fokban korlátozó titkosszolgálati eszközöket vehetnek igénybe, olyan módon, hogy az alkalmazott jogkorlátozás kizárólagosan kormányzati kompetencia, amely semmiféle külső kontrollt nem visel el.²⁷

Mi történjék viszont abban az esetben, amikor a nemzetbiztonsági célú információgyűjtés során bűncselekményre utaló gyanú merül fel? A legalitás elve, az állami büntetőigény érvényesítése azt követeli, hogy ebben az esetben az ügy haladéktalanul kerüljön az igazságszolgáltatás kontrollja alá.

A felismerés, miszerint a megdöntött jogrend már nem lesz képes megvédenie magát, arra készítette a jogalkotót, hogy több állam elleni deliktum meghatározásánál fogalmilag előkészületnek minősülő magatartásokat szabályozzon befejezett büntettként. A nemzetbiztonsági védelem egyik ellentmondása az, hogy miközben az alapjogok önkényes korlátozásának tilalma a titkosszolgálatokat is kordában tartja, azonközben éppen az említett jogok nem rendeltetésszerű gyakorlása hordozhat olyan veszélyeket, amelyek elhárítása nemzetbiztonsági hatáskörbe tartozik. Viszonylag könnyű dolgunk van akkor, ha ezek a veszélyeztető cselekmények büntető tilalomba ütköznek. Sokkal nehezebb a nemzetbiztonsági érdekelttség felismerése akkor, ha a veszélyeztető magatartások nem írhatók le büntetőjogi tilalmakban, hanem a mindennapi élet jog

²⁴ ABH 1991, 454, 456.

²⁵ ABH 2001, 177, 196.

²⁶ A Nemzetbiztonsági Hivatal neve időközben Alkotmányvédelmi Hivatalra változott.

²⁷ Lásd az igazságügy tárcavezető engedélyezési jogkörét.

által nem befolyásolható szokásos jelenségeihez sorolhatók. Ráadásul a veszély lehet olyan távoli és absztrakt, hogy annak felismerése a jogszerű és kockázatokkal nem járó tevékenységek tömegében szinte lehetetlen. Viszont az ilyen távoli kockázatok, amelyek a közbiztonság szempontjából értékelhetetlenek, a nemzetbiztonsági védelem számára felderítési feladatot jelenthetnek.

A nemzetbiztonsági kockázatok értékelése az igazgatási döntéseknél a közjog felhatalmazásán alapszik. Ugyanakkor ez egyben kötelezettség is. Egyebek mellett a nemzetbiztonsági szolgálatok szakmai teljesítményét jelzi az, hogy milyen minőségű információkat képesek szolgáltatni ehhez a mérlegeléshez. A nemzetbiztonsági érdek az állam számára nagy cselekvési szabadságot biztosít az alapjogok korlátozásában. Ráadásul ebben az esetben a közigazgatásnak nincs indokolási kötelezettsége, és a jogorvoslat is kizárt. A demokratikus jogállamok ennek ellenére hasznosnak bizonyuló technikákat alakítottak ki arra, hogy ez a mérlegelési szabadság ne vezessen önkényhez. A törvénybe foglalt szabályozás, a nemzetbiztonsági és más rendészeti szervek együttműködése, a titkosszolgálatok parlamenti ellenőrzése, de nem utolsósorban a nemzetbiztonsági szolgálatok személyzetének szakmai felkészültsége egyszerre garantálhatja az eredményes és a törvényes működést.

Felhasznált irodalom

- BESANÇON, Alain (1998): *Le malheur de siècle*. Paris, Fayard.
- CHAVANNE, Albert (1986): Les résultats de l'audiosurveillance comme preuve pénale – A lehallgatás, mint bizonyítási eszköz a büntetőjogban. (Nyersfordítás) *Revue International de droit comparé*, 2. sz. 749–755. DOI: <https://doi.org/10.3406/ridc.1986.2442>
- CHRISTIÁN László szerk. (2014): *A magánbiztonság elméleti alapjai*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- BAYLE, Jean Louis Loubet Del (1981): La police dans le système politique. *Revue Francaise de Science Politique*, 31. évf. 3. sz. 509–534. DOI: <https://doi.org/10.3406/rfsp.1981.416375>
- DIEU, Francois (1995): Elements pour une approche socio-politique dans la violence policière. *Déviance et Société*, Vol. 19, No. 1. 35–49. DOI: <https://doi.org/10.3406/ds.1995.1561>
- DOBÁK Imre szerk. (2014): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet.
- FINSZTER Géza (1996): A bűnüldözés működési modelljei. In GÖNCZÖL Katalin – KORINÉK László – LÉVAI Miklós szerk.: *Kriminológiai ismeretek*. (Egyetemi tankönyv) Budapest, Corvina. 334–349.
- FINSZTER Géza (1999): Ismét a nemzetbiztonságról. *Belügyi Szemle*, 47. évf. 4–5. sz. 5–19.
- KILÉNYI Géza (1987): A politikai intézményrendszer továbbfejlesztéséről. (Interjú) *Belügyi Szemle*, 9. sz.
- MONET, Jean Claude (1993): *Polices et sociétés en Europe*. Paris, La documentation française.

- NAGY Ferenc (2013): *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SKOLNICK, Jerome Herbert (1966): *Justice Without Trial: law enforcement in democratic society*. New York, Wiley.
- SÓLYOM László (2004): A jogállami forradalomtól az EU csatlakozásig. Az alkotmányfejlődés keretei. In Majtényi László – Miklósi Zoltán szerk.: *És mi lesz az alkotmánnyal?* Budapest, Eötvös Károly Intézet.
- SZIGETI Péter – SZILVÁSY György Péter (2015): *Rendészet és emberi jogok*. Budapest, Rejtjel Kiadó.
- SZIKINGER István (1988): Rendőrség és politika. *Belügyi Szemle*, 26. évf. 7. sz. 4–12.

Jogi források

- 13/2001. (V. 14.) AB határozat
1990. évi X. törvény a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról
1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
1997. évi XCIII. törvény a terrorizmus visszaszorításáról
2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról
- 231/B/2003. AB határozat
- 56/1991. (XI. 8.) AB határozat
- 93/1998. számú országgyűlési határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről
- A strasbourgi bíróság Szabó–Vissy-ügyben hozott 37137/14 számú döntése. Elérhető: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160020#%7B%22itemid%22:%5B%22001-160020%22%7D>
(A letöltés dátuma: 2015. 01. 01.)

Felegyi Júlia¹

Terroristafeleségek és -gyermek – időzített bombák vagy áldozatok?

Terrorist Wives and Children – Timed Bombs or Victims?

Az Iszlám Állam elleni harc előrehaladtával egyre többször kerül fókuszba egy-egy hazájába visszatérni kívánó nő esete, a kérdés pedig jóval összetettebb annál, hogy hazatérhet-e vagy sem. Tanulmányomban megvizsgálom a folyamatot a kezdetektől a lehetséges végkimenetelig. Ismertetni szeretném a behálózás, a motiváció és a feleséggé válás hátterét, indítékait és a potenciális célközönséget is. A pszichológiai kitekintést követően több esettanulmányon keresztül vizsgálom a visszatérni szándékozó feleségek előéletét, a származási országok jogi szabályozását és válaszlépéseit, továbbá a nemzetbiztonsági kockázat súlyosságát. Ezt követően kitérek egy hasonló ügyben várható magyar folyamatra, és bemutatom az ide vonatkozó szabályzókat. Végül az esetekkel és a jövőben várható hasonló kihívásokkal kapcsolatban összefoglalom a legfontosabb tudnivalókat.

Kulcsszavak: ISIS, terroristafeleség, visszatérés, Irak, Szíria

As the fight against the Islamic State progresses, the case of women wishing to return to their home countries is becoming more and more focused, and the question is much more complex than whether or not to return. In my study, I examine the process from start to finish. I want to know the background, motives and potential target audience of networking, motivation and becoming married. After a psychological outlook, I examine the history of returning wives, the legislation and responses of the countries of origin, and the severity of national security risks through several case studies. After that I will discuss the Hungarian process in a similar case and present the relevant regulations. Finally, I summarise the most important information about the cases and the similar challenges ahead.

Keywords: ISIS, terrorist wife, return, Iraq, Syria

¹ Felegyi Júlia doktorandusz, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, ORCID: 0000-0003-1579-6243

Bevezetés

A Szíriában és Irakban zajló ISIS² elleni harc végeztével egyre többször kerül fókuszba egy-egy hazájába visszatérni kívánó nő esete, a kérdés pedig jóval összetettebb annál, hogy hazatérhet-e vagy sem. Publikációmban vizsgálni kívánom a folyamatot, és egy általános áttekintést nyújtani az európai származású terroristafeleségek és gyermekeik helyzetéről. Röviden ismertetni szeretném a behálózás, a motiváció és a feleséggé válás hátterét, indítékait, valamint a potenciális célközönséget is. A pszichológiai kitekintést követően több esettanulmányon keresztül megvizsgálom a visszatérni szándékozó feleségek előéletét, röviden a származási országok jogi szabályozását és válaszlépéseit. Ezt követően kitérek egy hasonló ügyben, hazánkban elvárható/elképzelhető forgatókönyvre és az ide vonatkozó szabályokat törekszem bemutatni.

Shamima Begum, a 15 évesen ISIS-feleséggé vált brit állampolgár esete nem egyedi. Több, releváns hírportálon található adat³ szerint mintegy öt-hatezer főre becsülhető azon európai állampolgárok száma, akik abból a célból utaztak ki Szíriába és Irakba, hogy harcoljanak a terrorszervezet oldalán, vagy feleségül menjenek a harcosaihoz. Amikor az első híreket olvastam az Európába visszatérni kívánó terroristafeleségekről, felmerült bennem a kérdés, hogy mi is motivál egyáltalán egy európai lányt, hogy önként kimenjen egy konfliktuszónába, ismeretlen férfiak számára szüljön gyermekeket vagy vezessen háztartást, sokszor komoly nélkülözések, valamint személyiségi jogainak csorbítása mellett. Véleményem szerint megkülönböztethetünk vallási, eszmei megfontolásokból, továbbá ad hoc kalandból kiutazó nőket, ezenfelül pedig a megtevesztés/erőszak útján az ISIS fogságába került szexrabszolgákat is.

Anna Erelle francia újságíró nő 2015-ös oknyomozó riportja rávilágít, hogyan is történik a muszlim háttérrel már rendelkező, fiatal európai nők toborzása. Leginkább a stabil családi háttér, gyökerek nélküli, szélsőségesebb nézeteket valló portálokot gyakrabban látogató fiatal nők a potenciális célközönség. Mindig előkerül egy jó szándékú „barátnő” vagy „barát”, aki az érdeklődőt még szélsőségesebb oldalakra és fórumokra kalauzolja el, ahol a hasonló nézeteket vallók közt a valós szélsőséges szervezetek tagjai is jelen vannak. Napjainkra már ezek többségét természetesen nemzetbiztonsági szervezetek is figyelik, de néhány éve sokkal egyszerűbben szövődhetek kapcsolatok. A magányos, törődést igénylő lányok hamar kedves, nagy barna szemű „harcosokkal” levelezhetnek, akik minden jót megígértek a hiszékeny partnernek, csak jöjjön ki hozzájuk, és legyen a szent háborúért harcoló férfiak felesége.⁴

Figyelembe kell venni továbbá, hogy a nyugat-európai másod- vagy harmadgenerációs muszlim fiatalok többsége nem vagy csak nehezen találja a helyét a társadalomban, és súlyos identitáskrizissel küzd. Az első generációs felmenők integrációjának sikertelensége vagy hiányosságai bosszulják most meg magukat, valamint a 2015-ös migrációs hullám okozta sztereotípiák sem kedveznek a helyzetnek. Az újabb generációk európai állampolgárként már nem kapnak integrációs segítséget, otthon sok

² ISIS: The Islamic State of Iraq and Syria – Az Iszlám Állam. Találkozhatunk még ISIL (Islamic State of Iraq and Levant) vagy DAESH (Dawlat al-Islamiyah f'al-Iraq wa al-Sham) elnevezésekkel. A nyugati vezetés ez utóbbit részesíti előnyben, kihangsúlyozva, hogy a terrorszervezet nem egy állam.

³ PEEL-ENGLAND-CORNISH 2019.

⁴ DAY 2015.

esetben csak a származási ország kultúráját és értékrendjét tudják elsajátítani, mindemellett a külvilág az európai viselkedésnormát várja el tőlük. Ekkor lép be a képhez egy magasztos eszmét hirdető, ugyanakkor a nyugati világot elítélő, komoly propagandatevékenységet folytató csoport, és sok, a világban a helyét és célját kereső fiatal úgy érzi, hogy megtalálta, amit keresett. A szélsőséges csoportok is kihasználják a technikai fejlettséget és a gyorsuló világot: magas minőségű, látványos propagandaoldalaikon keresztül az egész világ rájuk találhat, és csatlakozhat a szervezethez.⁵

A nők szerepe az ISIS-ben

Vannak kifejezetten nőkre fókuszáló weblapok, ahol többféle opció közül választhatnak a mozgalmat támogatni szándékozók: feleségül mehetnek egy harcoshoz, és feleségként, továbbá az újabb generációs katonák anyjaként fejezhetik ki az ügy iránti elkötelezettségüket. Akadtak olyan igazán fanatikus nők, akik maguk működtettek ilyen oldalakat, ezzel járulva hozzá az utánpótláshoz. Jóllehet az ISIS hozzáállása a nők dzsihádisták szerepvállalásával kapcsolatban meglehetősen rugalmas, a többi szélsőséges csoportot is vizsgálva két jellemző kategória különíthető el az iszlám háttérű terrorista nők csoportján belül. Egy támogató és egy aktívan részt vevő csoport. Míg az al-Káida vezetője, Ayman Az-Zawahiri szerint a nőknek nincsen keresnivalója a taktikai egységekben, illetve a harctéren, addig az ISIS harcolni vágyó női támadásokban is szerepet vállalhatnak, illetve fegyveres kiképzéseket is tartanak számukra. A legfanatikusabb nőket pedig az Al Khansaa Brigade csoportban lehetett találni. A 2014 körül létrejött, kizárólag nőkből álló vallási végrehajtóegység tulajdonképpen erkölcsrendőrségként funkcionál, amely leginkább Rakkában és Moszulban volt aktív. Ők tartatták be az ISIS szigorú előírásait nőtársaikkal, az ellenszegülést pedig keményen megtorolták. Az egység követendő például szolgált a női ISIS-harcosoknak, kiemelten Délkelet-Ázsiában.

Az öngyilkos merényleteknek és a halálig tartó harcnak is megtalálhatjuk a magyarázatát. A propaganda, az egyéni értékrend és a vallási háttér, továbbá társaik hatására sokuk elhiszi, hogy férjeik Allahnak tetszően cselekednek, így ezért bármit megtesznek nekik, amit kérnek. Hitüket kihasználva a terroristák könnyedén ráveszik feleségüket, de akár a gyermekeket is, hogy vállaljanak öngyilkos merényletet. Meggyőzik őket, hogy ezáltal biztosan a paradicsomba jutnak. A helyi közösségben a csoportnorma és a csoportidentitás pedig annyira erős és szilárd, hogy senki nem kérdőjelezi meg tetteiket, aki pedig mégis megtenné, az Al Khansaa Brigade vagy valamelyik másik fanatikus csoport kegyetlen megtorlására számíthat.⁶

⁵ DAY 2015.

⁶ HORVÁTH 2017.

A valóság

A visszatérni kívánó feleségek beszámolóí alapján azonban a valóság teljesen más volt, mint amit a romantikus álmképek, a rózsás kalasnyikovsky szerelmi történetek ígértek. Odakint az összecsapások okozta folyamatos stressz, az egészségügyi ellátás, valamint az infrastruktúra szinte teljes hiánya és a tehetetlenség volt a jellemző.⁷ A nők utazásuk előtt abba sem gondoltak bele, hogy meglévő vagy születendő gyermekeik lehetőségei is drasztikusan csökkenek az életben maradással, az ellátással vagy az oktatással kapcsolatban. A szétbombázott lakásokban, táborokban felnövő, jövőkép nélküli és iskolázatlan generáció egy nagyon komoly problémát vetít előre. Akár ott maradnak a polgárháborús területeken, akár visszatérnek valamely európai államba, jelentős biztonsági kockázatként kell kezelni az e környezetben szocializálódott gyermekeket is. A militarizált és szélsőséges vallási ideológiával átítatott környezet önmagában egy időzített bomba számukra. Az ISIS felszámolásával párhuzamosan egyre több feleség kerül elő, akiket őrzött táborokban, majd különböző vádpontok miatt börtönben tartanak. Utóbbiban a kisgyermek is anyjukkal vannak, meglehetősen rossz és zsúfolt körülmények közt. Sokan úgy képzelték, hogy férjük halála/eltűnése után egyszerűen visszatérnek európai származási országukba, ám megdöbbenve tapasztalták, hogy nem kapták meg útlevelüket, sőt, iraki börtönbüntetés is vár rájuk a terrorizmus támogatásáért.

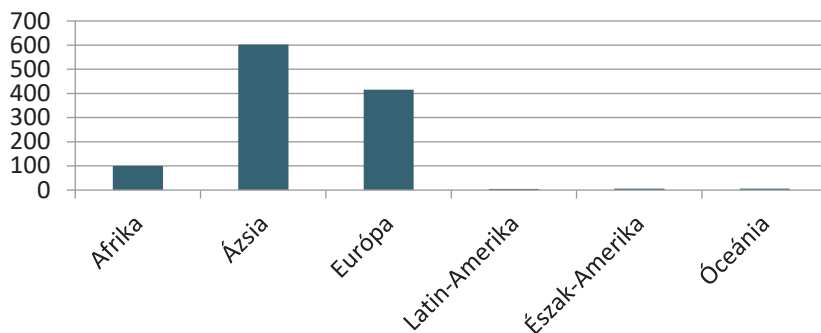
A következő felmerülő kérdés, hogy a börtönbüntetéseket letelte után, továbbá az el nem ítélték esetén mi lesz a nőekkel és gyermekeikkel. A származási országnak ugyan vissza kell fogadnia őket egyedüli állampolgárság esetén, ám ezek egyesével mind-mind elhúzódó jogi procedúrák lesznek, hiszen vizsgálni kell a „férjek” állampolgárságát és a gyermek(ek)ét is, és sok esetben nincsenek hivatalos dokumentumok, és természetesen senki sem tolong a csonka családok visszafogadásáért. Számos esetben az iraki hatóságok DNS-mintavétel útján tudták csak megállapítani a gyermekek származását, személyazonosságát. Több klasszikus, menekültügyből ismert jelenség is megfigyelhető: például elhunyt barátai vagy családtagjaik gyermekeit magukhoz vették, és sajátjuknak vallják őket. Ezen esethez hasonló jogi szituáció még nem állt fenn, így egységes jogi szabályozás sincsen. Napjainkban körülbelül 2000 külföldi nő és gyermek van az iraki hatóságok börtöneiben.⁸

2017 és 2018 augusztusa között 494 nőt ítélték el az ISIS-hez való tartozásért vagy annak segítéséért. Hogy hány nő csatlakozott összesen a harchoz, és ment feleségül a terroristaszervezet tagjaihoz, pontosan nem lehet megmondani. A Combating Terrorism Center (CTC – Terrorizmus Elleni Küzdelem Központ) adataira támaszkodva a volt szovjet területekről, elsősorban Dagesztánból érkezett a legtöbb önkéntes (200 fő). Törökországból 124, Kínából (Hszincsiang) 76, Tádzsikisztánból 73 és Azerbajdzsánból 61 főt regisztráltak.⁹ A több mint 1100 nő származási kontinensének bontását az alábbi diagram (1. ábra) ábrázolja.

⁷ HORVÁTH-SÁNTA 2019.

⁸ JALABI 2019.

⁹ MILTON-DODWELL 2018, 20.

1. ábra

Az ISIS regisztrált feleségeinek származása kontinensenként.

Forrás: MILTON–DODWELL 2018, 21, 5. ábra alapján szerkesztette a szerző

Az elítéltek 18 országból származtak, többek közt német (15 fő), orosz és közép-ázsiai állampolgárok. Ebből 20 ítélet kötél általi halál, amelyekből azonban még egyet sem hajtottak végre – hivatkozik a hírügynökség iraki bírósági forrásokra.

Az iraki törvények értelmében már a kilenc év feletti gyermekek is felelőségre vonhatók, amely eseteket egy erre szakosodott bíróság tárgyalja. Esetükben három lényeges vádpontot kell említeni: illegális határátlépésért legfeljebb egy év szabadságvesztés, az ISIS-hez való tartozásért öt–hét év, míg terrorcselekményért vagy a szervezet támogatásáért maximum 15 év szabadságvesztés jár. Több gyermekkorú bizonyítottan hajtott végre támadásokat az iraki fegyveres erők ellen, vagy hozott működésbe robbanószerkezeteket hasonló céllal. A speciális bíróság egyik ítélethozójának véleménye alapján az elkövetők maximálisan tisztában voltak cselekedeteik súlyával, és szánt szándékkal követték el azokat. Aggályos továbbá, hogy az esetek fényében megtanították, kiképezték ezeket a gyermekeket arra is, hogyan hazudjanak a hatóságoknak. Azon 13 év alattiak, akik csupán illegálisan léptek Irakba, 3–6 hónapos börtönbüntetést követően hazatérhetnek, ám sokan nemkívánatosak származási országukban, így az iraki gyermekházakban maradnak. Az idősebb korúak komolyabb büntetésre számíthatnak, és tizennyolcadik életévük betöltését követően a felnőtt börtönébe szállítják át őket, ahol félő, hogy erőszak áldozataivá válnak.

A visszafogadásokkal kapcsolatban országonként eltérő a hozzáállás

Általánosságban elmondható, hogy az európai országok a gyermekek vonatkozásában engedékenyebbek, és a legtöbb esetben visszafogadják/befogadják őket, míg a felnőttkorúak esetében ez nem így van, hiszen a potenciális kockázati tényezőket látják bennük, saját országuk biztonságát veszélyeztető faktorokat. Törökország gondját viseli az országukból származó gyermekeknek, jogi képviseletet, orvosi ellátást

biztosít, továbbá gyógyszereket juttat a rászorulóknak. Amely állampolgárai nem bűnösök, szabadon bocsátásukat követően hazaviszik Törökországba, az árvákat pedig a megfelelő intézményekbe helyezik. Május végén 188 gyermeket adott át Irak Törökországnak, akik szüleit terrorizmussal vádolják.¹⁰ A már kint született, születési anyakönyvi kivonattal nem rendelkező gyermekek helyzete a leginkább kétségbeejtő, nem tolong értük egyik ország sem. Németország, Franciaország és Grúzia már több gyermeket is visszafogadott hazájába, mindegyik esetet egyedi elbírálás alá véve. Franciaországban ez akkor valósulhat meg, ha a szülő (a gyermek érdekében) lemondott a gyermekéről. A francia állam is elítéli a terrorizmust, de nem ért egyet az iraki bíróság halálos ítéleteivel, ezért kegyelemért folyamodott négy állampolgárára kimondott halálos ítélettel szemben.¹¹ Tádzsikisztán idén márciusban fogadott vissza először ilyen eset kapcsán gyermeket.¹² Az Amerikai Egyesült Államok is visszafogadott már négy családot a konfliktuszónából, továbbá – amennyiben újabb amerikai állampolgárok kerülnének elő – kész továbbiakat fogadni és szükség esetén felelősségre is vonni.¹³ Svédország a ruandai vagy jugoszláv példa alapján egy nemzetközi büntetőbíróság felállítását tartaná megoldásnak Irakban, és élesen elhatárolódik a terrorizmussal gyanúsított állampolgárai visszafogadásától.¹⁴ A nemzetközi büntetőbíróság ötlete nem új keletű, 2019 elején már a belgák¹⁵ is felvetették azt. Dánia új állampolgársági szabályozást tervez bevezetni a hasonló esetek megelőzése érdekében, amelynek lényege, hogy ne kaphassa meg automatikusan a dán állampolgárságot az ISIS-harcosoktól született gyermek. „Ezeknek a gyermekeknek a szülei hátat fordítottak Dániának, és a demokrácia, az értékrendünk ellen harcoltak” – fogalmazott Inger Støjberg, a dán bevándorlásügyi miniszter.¹⁶

Esettanulmány

Linda Wenzel, Németország–Irak

Linda Wenzelt Moszul felszabadítása után egy ház pincéjében bujkálva találták meg az iraki katonák. A német állampolgárságú nőt vallomása alapján egy jordán nő szervezte be, aki összeismertette egy németországi imámmal, Abu Khaleddel, aki több, az iszlámról szóló, német nyelvű kiadványt adott neki, továbbá egy Koránt is. A jordániai barátnő pedig több szélsőséges fórumra is beregisztrálta. Itt ismerkedett meg férjével, az ISIS harcosával, Abu Uszama al-Sisanival. A férfi beszélgetéseik során rávette, hogy csatlakozzon ő is a szervezethez, és utazzon hozzá, ahol összeházasodhatnak. Abu látta el tanácsokkal arra vonatkozóan is, hogyan hamisítson olyan úti okmányokat, amelyekkel

¹⁰ *Feltételezett dzsihádisták gyerekeit adta át Irak Törökországnak.* 2019.

¹¹ *France opposes death penalty for French Isis fighters in Iraq.* 2019.

¹² JALABI 2019.

¹³ CHULOV–BORGER 2019.

¹⁴ WARRELL 2019.

¹⁵ WILGENBURG 2019.

¹⁶ KLAUSEN 2019.

eljuthat Törökországig. A tinédzser elutazott a török–szíriai határra, ahonnan egy cseccsen alakulat vitte tovább egy embercsempész-útvonalon, át Szíriába, ahol Linda először találkozott a férjével. Egy hónap után költözhetett Abuval közös otthonába, előtte egy táborban éltek Moszulban. Ideje nagy részét magányosan töltötte, egyedüli látogatója egy másik ISIS-feleség volt. Férje körülbelül három hónappal később elesett. Az ISIS-től 200 dollár kártérítést kapott a férje haláláért, haza azonban – legalább is saját állítása szerint – nem engedték.

A 17 éves Linda már megbánta, hogy elszökött Németországból. Tárgyalásán egyenesen a bíróhoz beszélt, és közölte, hogy vissza akar térni szülőhazájába. A bíróság halálra is ítéelhette volna a Németországból Irakba szökött lányt, hiszen törvényeik számon kérhetővé tesznek 18 év alattiakat is, ha azok ártatlan embereket gyilkoltak. Linda egyes állítások szerint több iraki katonát megölt, miután férje megtanította a mesterlövész fegyver használatára. Az sem kizárt, hogy az ISIS Al Khansaa Brigade egységének volt a tagja.¹⁷ 2018 februárjában végül az iraki bíróság 6 év letöltendő szabadságvesztésre ítélte a német lányt, amely ítélet sokak nemtetszését váltotta ki, halált kérve Linda fejére.¹⁸

Shamima Begum, Nagy-Britannia

A 19 éves Shamima Begum 2015-ben három társnőjével utazott a szíriai Rakkába, az ISIS akkori fővárosába, ahol házasságot kötött egy 27 éves, holland harccsal. Azóta a nő három gyermeknek adott életet, ám mind a három hamar elhunyt. Shamima egy szíriai migrációs létesítményben tartózkodik, és szeretett volna visszatérni Nagy-Britanniába, hiszen vallomása szerint ő nem vett részt terrorcselekményben, mindössze otthoni háziasszony volt. A BBC információi szerint viszont Shamima Begum hazudott: a terroristafeleség többek közt ellenőrizte, hogy a női rabszolgák betartják-e a saríja előírásait. Kiemelték, hogy Begum egy Kalasnyikovval követelte meg a saríja alkalmazását, és kegyetlenkedéseiről is híres volt. Ezért még fizetést is kapott: havonta mintegy 500 és 1500 font közötti összeget. Ezenkívül részese volt az Európában élő fiatal lányok toborzásának, akiket később az ISIS fegyvereseihez adtak hozzá feleségül.

Amikor vissza szeretett volna térni Nagy-Britanniába, a hatóságok ezt megtagadták, mert az MI6 brit titkosszolgálat szerint komoly kockázati tényező az éveket az ISIS kötelékében töltött nő, aki odakint kiképzést is kaphatott és kapcsolatokat is kiépíthetett. Nagy-Britannia belügyminisztere, Sajid Javid nézete szerint Bangladesből származó édesanyja miatt Shamima megfosztható a brit állampolgárságtól, és Bangladesbe kellene toloncolni. A brit, ahogy a magyar törvény is, ismeri a leszámazás elvét, amely alapján a szülő állampolgárságát öröklő a gyermek. A szigetország szabályozása értelmében egészen 21 éves korig úgy kell tekinteni, mint potenciális kettős állampolgárt, és ez csak akkor vész el, ha 21. életévéig nem tesz a másik állampolgárság megszerzésére irányuló lépéseket az érintett. Begum esetében így

¹⁷ KARAKAI 2017.

¹⁸ German teen 'ISIS Bride' sentenced to 6 years in jail. 2018.

tulajdonképpen jogosan volt vélelmezhető egy feltételes állampolgárság a britek kivül.¹⁹ A bangladesi külügyminiszter, Abdul Momen szerint azonban a lány sosem kért náluk állampolgárságot, így a britek felelőssége a fiatal lány sorsa. Hozzátette, ha mégis átlépné országuk határát a terroristafeleség, letartóztatják, és törvényeik értelmében terrorizmusért kivégzik.²⁰ 2019 áprilisában a Vöröskereszt Nemzetközi Bizottsága (International Committee of the Red Cross – ICRC) is kérte a brit kormányt, hogy fontolja meg a bizonyítottan brit állampolgárságú szülőtől származó, az iraki táborokban található gyermekek visszafogadását. A táborok túlzásúfoltsága, az ellátás szinte teljes hiánya számos gyermek halálához vezetett már – fogalmazott Elodie Schindler, az ICRC szóvivője.²¹

Egyéb esetek

Djamila Boutoutaou francia állampolgár két gyermekével ment Irakba a harcossá vált exrapper férje után, 2014-ben. Nem sokkal később férje elesett, majd egyik fia is meghalt. Ezt követően került a 29 éves nő és életben maradt gyermeke Bagdadba, ahol a bíróság előtt azt vallotta, hogy ő csupán „áldozat”, és csalással vették rá, hogy Irakba menjen. 2018-ban letöltendő börtönbüntetésre ítélték.²² Szintén nagy port kavart a bangladesi származású, ám floridai illetőségű Bashiurul Shikder és családja esete. Mialatt a családapja 2015-ben Mekkában vallási zarándoklaton tartózkodott, a feleség a két gyermekkel és nővérével kiszökött Irak területére. A feleség odakint meghalt, lánytestvére Baguz környékén eltűnt, a két gyermekről pedig az a hír járja, hogy a dzsihádisták őrzik őket. Az eltűnésükkor hét- és hároméves gyermekeket édesapjuk vissza szeretné kapni, de mi lesz, ha előkerülnek?²³

A szíriai al-Hawl menekülttáborban a 76 ezer táborlakó közül mintegy 10 ezer főre becsülhető a nem szíriai és iraki származású nő és gyermek. Rengeteg 1–3 éves árva vagy ismeretlen származású gyermek is van köztük, akik szemmel láthatóan legalább félig európai származásúak. Az ő sorsuk is kérdéses. Egyes tanulmányok legalább háromezer főre becsülik számukat.

Hazai szabályozás

Jóllehet hazánkban még nem volt precedens Szíriába vagy Irakba szökött személyek visszafogadásával kapcsolatban, ám nem árt tisztázni, mi is történne egy ilyen esetben. Alaptörvényünk XXVII. cikke értelmében minden magyar állampolgárnak joga van ahhoz, hogy külföldi tartózkodásának ideje alatt Magyarország védelmét élvezze. Az Alaptörvény XIV. cikkének második bekezdése azt is kimondja, hogy magyar

¹⁹ *Shamima Begum: What is her legal status?* 2019.

²⁰ *Shamima Begum: IS bride „would face death penalty in Bangladesh”.* 2019.

²¹ TOWNSEND 2019.

²² PATEL-CARSTAIRS 2019.

²³ CHULOV 2019.

állampolgár Magyarország területéről nem utasítható ki, és külföldről bármikor hazatérhet.²⁴ Ezek értelmében az nem kérdés, hogy visszatérhet-e a kérdéses személy, hanem hogy kivel és mikor, illetve hogy itthon mi vár rá. A gyermekkorúakkal kapcsolatban elmondható, hogy hazánk büntető törvénykönyve (a továbbiakban: Btk.) a 12 éven aluliakat nem bünteti. A 12–14 év közöttieket például emberölés és terrorcselekmény elkövetése miatt viszont igen, amennyiben az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.²⁵

Érdemes megemlíteni a Btk. 59. § (3) bekezdését, amely szintén releváns lehet az európai esetek fényében. „A szabad mozgás és tartózkodás jogával, valamint Magyarország területén letelepedettként vagy bevándoroltként tartózkodási joggal rendelkező személlyel szemben kiutasításnak csak olyan bűncselekmény elkövetése miatt lehet helye, amely ötévi vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztéssel büntetendő.” A már legalább tíz éve itt élőknel pedig legalább tízévi szabadságvesztéssel járó bűncselekmény elkövetése és annak társadalomra való veszélyessége esetén alkalmazható a kiutasítás – fogalmaz ugyanitt a (4) bekezdés.

Hazánk terrorizmusértelmezése mellett sem mehetünk el szó nélkül. Terrorcselekmény alatt azt értjük, amikor valaki abból a célból, hogy állami szervet, más államot vagy nemzetközi szervezetet arra kényszerítsen, hogy valamit tegyen, ne tegyen vagy eltűnjön, a lakosságot megfélemlítse, vagy más állam alkotmányos, társadalmi vagy gazdasági rendjét megváltoztassa vagy megzavarja, illetve nemzetközi szervezet működését megzavarja. Továbbá aki személy elleni erőszakos, közveszélyt okozó vagy fegyverrel kapcsolatos bűncselekményt követ el, büntett miatt 10 évtől 20 évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő.²⁶ Lényeges lehet még a terrorizmus finanszírozása és az egyéb köztörvényes bűncselekmények elkövetésének vizsgálata is.

Feltételezve tehát, hogy egy bizonyítottan Magyarországon tartózkodási joggal rendelkező személy vagy magyar állampolgár kerülne elő Irakban, és bizonyíthatóan követett el ott valamilyen bűncselekményt, a 295/210. Korm. rendelet értelmében a Terrorelhárítási Központ munkatársai mennének érte, és vonnák felelősségre hazánkban, a magyar büntetőjog értelmezéseit alkalmazva.²⁷

Összegzés

Az iraki és szíriai börtönökben több ezer európai származású személyt tartanak fogva, amelyek lényeges elemét az ISIS-hez szökött harcosok, feleségek és gyermekeik teszik ki. Sürgős válasz lépések szükségesek, mert a túlzásfoltosság és a nem megfelelő körülmények miatt már több gyermek- és felnőttkorú is meghalt a fogvatartási intézményekben, táborokban. Jóllehet az igazságszolgáltatásra feltétlenül szükség van, ahogyan a bizonyítottan elkövetett bűncselekmények szankcionálására is, ám nem mindegy, hogy a 18 éves elkövetőt felakasztják-e Irakban, vagy 10 év szabadságvesztést

²⁴ Magyarország Alaptörvénye.

²⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről. 16. §.

²⁶ 2012. évi C. törvény 314. §.

²⁷ 295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet 3. §.

rónak ki rá Franciaországban. Harmadrészt igen komoly érv az is, hogy milliárdokba kerül a foglyok ellátása, és nem várható el Iraktól vagy a kurdoktól, de Szíriától sem, hogy ezt finanszírozzák. Az iraki kormány évi kétmillió dollárt kér minden egyes fogvatartott után az amerikaiaktól a helyzet megoldásáért.²⁸ Irak sem a legstabilabb múltú állam, és a Közel-Kelet törekeny helyzetét könnyen megboríthatja egy akkora teher, mint a foglyok és menekültek ezreinek ellátása, valamint őrzése.

Európát vizsgálva megfogalmazható, hogy amennyiben kettős állampolgársággal rendelkezik az illető, meg lehet fosztani az európai állampolgárságától, bár a gyakorlatban ez ritkán alkalmazott szankció – még terrorcselekmény és egyéb súlyos bűncselekmények elkövetőivel szemben sem gyakori az alkalmazása. Az e döntést fontolgató államnak azonban egyfelől meg kell bizonyosodnia, hogy valóban van-e másik állampolgársága a kérdéses személynek (lásd Shamima Begum esete), továbbá hogy a másik állampolgárságot biztosító államban milyen büntetés várhat a vizsgált személyre. Számos országban a terrorizmust halállal büntetik, ahogy például Irak vagy Banglades teszi. Magyarországgal kapcsolatban megállapítható, hogy hazánkban még nem tudunk hasonló esetről, de nem kizárt, hogy a több ezer még kint tartózkodó európai közül akadhat magyar vonatkozás.

A legkomolyabb kérdés azonban az, hogy vajon a visszafogadó országok fel vannak-e készülve a több száz, minden valószínűség szerint számtalan bűncselekményt, erőszakot, háborús bűnt elkövetett vagy megélt ember megfigyelésére, igazságszolgáltatás elé állítására. A visszafogadottak esetében életük végéig indokolt a nyomon követés, a reintegráció és a pszichikai segítségnyújtás is. Meglátásom szerint komoly károkat okozott a feleség-gyermek problematikával az ISIS a Nyugatnak, amely a következő évtizedekben is folyamatos fenyegetést jelent az európai országok biztonságára nézve.

Felhasznált irodalom

CHULOV, Martin (2019): Agonising hunt by US father for children trapped in Isis enclave. *The Guardian*, 17 February. Elérhető: www.theguardian.com/world/2019/feb/17/al-hawl-camp-syria-us-children-father-search?_ga=2.49147621.2122187954.1559315778-687493392.1538852634 (A letöltés dátuma: 2019. 05. 19.)

CHULOV, Martin – BORGER, Julian (2019): US repatriates family from Syrian detention camp for Isis suspects. *The Guardian*, 22 May 2019. Elérhető: www.theguardian.com/world/2019/may/22/us-repatriates-family-from-syrian-camp-for-isis-suspects (A letöltés dátuma: 2019. 05. 26.)

DAY, Elizabeth (2015): Anna Erelle: "In front of me was this man who had killed women and children." *The Guardian*, 31 May. Elérhető: www.theguardian.com/world/2015/may/31/anna-erelle-interview-in-front-of-me-was-this-isis-killer (A letöltés dátuma: 2019. 05. 14.)

²⁸ ENSOR 2019.

- ENSOR, Josie (2019): *Iraq 'offers to try Isil prisoners held in Syria for multi-billion pound fee'*. Elérhető: www.telegraph.co.uk/news/2019/04/10/iraq-offers-try-isil-prisoners-held-syria-multi-billion-pound/ (A letöltés dátuma: 2019. 05. 20.)
- Feltételezett dzsihadisták gyerekeit adta át Irak Törökországnak (2019). Elérhető: www.atv.hu/kulfold/20190529-feltetelezett-dzsihadistak-gyerekeit-adta-at-irak-torokorszag-nak (A letöltés dátuma: 2019. 05. 30.)
- France opposes death penalty for French Isis fighters in Iraq (2019). Elérhető: www.theguardian.com/world/2019/may/27/france-opposes-iraq-death-penalty-against-three-french-isis-members (A letöltés dátuma: 2019. 05. 28.)
- German teen 'ISIS Bride' sentenced to 6 years in jail (2018). Elérhető: www.rt.com/news/419163-german-isis-bride-sentenced/ (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- HORVÁTH-SÁNTHA Hanga (2019): *Rózsa és kalasnyikov – Vissza kell-e fogadnia Európának az Iszlám Állam harcosait, feleségeit és gyerekeit?* Elérhető: <https://kepmas.hu/rozsa-es-kalasnyikov-vissza-kell-e-fogadnia-europanak-az-izlam-allam-harcosait-felesegeit-es> (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- HORVÁTH Zsófia (2017): *Terroristafeleségek élete – iszlám és feminizmus*. Elérhető: <https://mindsetpszichologia.hu/2017/09/20/terroristafelesegek-elete-izlam-es-feminizmus/> (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- JALABI, Raya (2019): *Special report: Forgotten victims – The children of Islamic State*. Elérhető: www.reuters.com/article/us-iraq-islamic-state-children-special-r/special-report-forgotten-victims-the-children-of-islamic-state-idUSKCN1R2134 (A letöltés dátuma: 2019. 05. 20.)
- KARAKAI Ildikó (2017): *Terrorista vagy áldozat? Megszólalt az Iszlám Állam német lánya*. Elérhető: www.globoport.hu/194707/terrorista-vagy-aldozat-megszolalt-az-izlam-allam-nemet-lanya/ (A letöltés dátuma: 2019. 05. 15.)
- KLAUSEN, Jytte (2019): *Jihadists head home*. Elérhető: www.foreignaffairs.com/articles/europe/2019-06-06/jihadists-head-home (A letöltés dátuma: 2019. 06. 07.)
- MILTON, Daniel – DODWELL, Brian (2018): *Jihadi Brides? Examining a Female Guesthouse Registry from the Islamic State's Caliphate*. *CTC-Sentinel*, Vol. 11, No. 5. 16–22. Elérhető: <https://ctc.usma.edu/jihadi-brides-examining-female-guesthouse-registry-islamic-states-caliphate/> (A letöltés dátuma: 2019. 06. 07.)
- PATEL-CARSTAIRS, Sunita (2019): *Islamic State Brides – where are the female jihadists now?* Elérhető: <https://news.sky.com/story/islamic-state-brides-where-are-the-female-jihadists-now-11637068> (A letöltés dátuma: 2019. 05. 19.)
- PEEL, Michael – ENGLAND, Andrew – CORNISH, Chloe (2019): *Europe battles problem of returning Isis fighters*. *Financial Times*, 18 Feb. Elérhető: www.ft.com/content/acf5a70e-3384-11e9-bd3a-8b2a211d90d5 (A letöltés dátuma: 2019. 05. 14.)
- Shamima Begum: *IS bride 'would face death penalty in Bangladesh'* (2019). Elérhető: www.bbc.com/news/world-asia-48154781?ocid=socialflow_twitter_ga=2.197928168.618528721.1557131729-1031826192.1542639575 (A letöltés dátuma: 2019. 05. 16.)
- Shamima Begum: *What is her legal status?* (2019). Elérhető: www.bbc.com/news/uk-47310206 (A letöltés dátuma: 2019. 05. 16.)

- TOWNSEND, Mark (2019): *UK under pressure to return children of Isis mothers*. Elérhető: www.theguardian.com/world/2019/apr/07/begum-lawyer-working-to-repatriate-british-children-of-isis-fighters (A letöltés dátuma: 2019. 05. 16.)
- WARRELL, Helen (2019): *Sweden proposes international tribunal to try Isis fighters*. *Financial Times*, 19 May. Elérhető: www.ft.com/content/9086250e-7802-11e9-bbad-7c18c0ea0201 (A letöltés dátuma: 2019. 06. 07.)
- WILGENBURG, Wladimir van (2019): *Belgian government supports international prosecution for ISIS fighters*. Elérhető: www.kurdistan24.net/en/news/7197e86f-4223-47ec-9968-3606453166a1 (A letöltés dátuma: 2019. 06. 07.)

Jogi források

Magyarország Alaptörvénye
2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
295/2010. (XII. 22.) Korm. rendelet a terrorizmust elhárító szerv kijelöléséről és feladatai ellátásának részletes szabályairól

Dobák Imre¹

Könyvajánló

Boda József – Regényi Kund szerk.: *A hírszerzés története az ókortól napjainkig* című könyvéhez

2019-ben a Dialóg Campus Kiadó gondozásában, Boda József – Regényi Kund szerkesztésében jelent meg *A hírszerzés története az ókortól napjainkig* című könyv. Készítői nagy feladatra vállalkoztak, hiszen a mű által is bizonyítottan ősi mesterség évezredek átfordító áttekintését végezték el. A létrehozás fázisait közelről látva, a két-száz oldalas, alapvetően az egyetemi oktatást segítő tudományos munka egy hosszú szerzői, szerkesztői és lektori folyamat lezárásának sikeres eredménye.

Elismert szerzői köre (Boda József, Dávid Ferenc, Dezső Tamás, Hahner Péter, Kertész István, Kovács Zoltán András, Regényi Kund) történelmi korszakokon végighaladva ad bepillantást az olvasónak a hírszerzés és információszerezés korabeli világába. A mű szerzőihez méltóan visszatükröződik a történelmi megközelítés és alaposág. Az adatok gazdagságával, fogalmi magyarázatokkal, valamint forrásokon alapuló korabeli példákkal találkozhatunk. Jól megválasztott szerkezeti elemként az egyes fejezetek elején történelmi bevezető segít az adott kor általános viszonyainak megismerésében és a hírszerzés kérdéskörének elhelyezésében. A mű tartalmát tekintve – a teljesség igénye nélkül – az ókori görög világ, a Római Birodalom, majd a középkori pápaság vagy akár az ázsiai nagy birodalmak titkos felderítésének világán keresztül jutunk el a 19–20. század, titkosszolgálati szervezetfejlődés szempontjából meghatározó(bb) korszakáig. A 20. század világháborúinak, majd a hidegháború időszaka, különös tekintettel a hazai állambiztonság kérdéseire, mindezekhez képest már szinte kézzelfogható közelségben jelenítik meg a hírszerzés és szélesebb körben ismert szervezeteinek munkáját.

A feldolgozott hatalmas időkeret és nem utolsósorban a kiadvány terjedelmi korlátai miatt a kötetnek – mint a jegyzet lektorálását felvállaló Kovács Zoltán András bevezető gondolataiban megfogalmazta – nem az volt „az elsődleges célja, hogy

¹ Dobák Imre, Nemzeti Közsolgálati Egyetem, Polgári Nemzetbiztonsági Tanszék, egyetemi docens, ORCID: 0000-0002-9632-2914

részletekbe menően, a tudományos teljességre törekvően bemutassa a hírszerzés és a hírszerző szolgálatok történetét, hanem az, hogy vázolja azokat a fontosabb történeti mozzanatokot, amelyek elvezettek korunk (nemzet)biztonsági intézményrendszerének kialakulásához”. Mindezt a vállalást a szerzők sikeresen teljesítették, és a közel kétszáz felhasznált és ajánlott irodalom biztosíthatja a témában elmélyülni vágyók továbblépését.

A hírszerzésre, felderítésre talán különösen igaz az a megállapítás, hogy a szakma fortélyait a történelem folyamán kézzől kézre adták, a korábbi generációktól tanulták, amely még a 20. század viszonyai között is gyakran meghatározó maradt. A titkolózás, a konspiráció, a titkos eszközök és praktikák alkalmazása szintén egyfajta misztikumot alakított ki a hírszerzés és információszerezés körül. A szerzők munkájának eredményeként azonban láthatóvá válik, hogy történelmi koroktól és földrajzi térségektől függetlenül mindezek jelen voltak elődjeink életében is, és szükségszerűen alkalmazták azokat az ellenfél szándékainak felderítésében. A kötetben nyomon követhetjük, hogy a másik fél gondolatainak megismerése, céljaik előrejelzése, az események számukra kedvező irányba történő befolyásolása vagy akár a döntéshez szükséges idő és képesség biztosítása különböző titkos módszereket, szervezetrendszereket formált, amely fejlődési szakaszainak bemutatása korunk viszonyainak jobb megértését is szolgálhatja.

Eredményként olyan (elektronikus formában szabadon elérhető) tudományos munka született, amely minden bizonnyal értékes ismereteket nyújthat mind a titkos-szolgálatok világa iránt érdeklődőknek, mind a témakörrel foglalkozó szakembereknek, oktatóknak és nem utolsósorban a felsőoktatásban tanulóknak.

